

J. N. Funck, C.
A. N. 1751.

Abc. 12.

SYMBOLÆ LITERARIÆ

AD
INCREMENTUM
SCIENTIARUM OMNE GENUS

A
VARIIS AMICE COLLATÆ.
TOMI TERTII
PARS II.

B R E M Æ

Sumptibus GERH. WILH. RUMPH.

*Anno MDCCXLVII.

SYMBOL

LITTERARIA

AD

INSTRUMENTUM

SCIENTIARUM OMNE GENUS

VARII AVIS. COLLEGE

LOMI TERTII

TAB. II

PER M. J. J. J. J.

STRENGTH OF THE HUMAN MIND

AND THE POWER OF THE

SVMMA DISSERTATIONVM
PARTIS SECUNDÆ
TOMI TERTII.

- I. JO. GEORGII MICHAELIS EXERCITATIO PHILOLOGICO - THEOLOGICA DE ARTIBVS, QVIBVS GIDEON IN DEBEL- LANDIS HOSTIBVS EST VSVS, ad Jud. VII. 16-20. p. 249-301.

- II. * * * SACRARVM OBSERVATIONVM SPECIMEN. p. 301. - 334.

- III. JOANNIS CHRISTOPHORI HARENBERGII, *Præpositi Cenobii S. Laurentii ad Scheningam, Inspectoris* *Sche-*

scholarum Ducalium Generalis, *Professoris Carolini Brunsvicensis honorarii*
& *Academ. scient. Berolin. sodalis*,
EXPOSITIO CAPITIS XVI LVCÆ, seu
parabolarum duarum, unius de
villico injusto, alterius de epulone
diuite, cuticulam curante. SECTIO
I. QVA PARABOLA DE VILICO DIS-
LVTO, CALLIDO TAMEN, EXPONI-
TVR. p. 334.-387.

IV. CONRADI IKENII DISQVISITIO PHI-
LOGICA, QVA MOTIS, a claris-
simo viro DAVIDE MILLIO, ADVERSVS
DISSERTATIONEM SVAM, de finibus
terræ promissæ, hujusque succes-
siva occupatione, DIFFICVLTATIBVS
RESPONDET, SVAMQVE IN PRIMIS, DE
TORRENTE ÆGYPTI, SENTENTIAM VIN-
DICAT. p. 388.-520.

I.

JO. GEORGII MICHAELIS
EXERCITATIO PHILOLOGICO-
THEOLOGICA,
DE
ARTIBVS,
QVIBVS GIDEON
IN
DEBELLANDIS HOSTIBVS
EST VSVS;
AD
JVD. VII. 16-20.

CONSPECTVS:

S. I. *Victoria Israëlitis concessa deo quidem debetur, opera tamen Gideonis & sociorum non fuit frustranea. II. Facies in præliis olim a πυρφογος præferebantur, inque terram proiiciebantur. Origo ac sensus proverbii &δε πυρφογος ἐλεεινὸν indicatur. III. In castris ignis usus erat varius, qua occasi-*
T. III. P. II. R *que*

one quedam de *Φουταρις* & *Φουταγίαις* adducuntur. IV. Ignis habebatur symbolum imperii & futuræ felicitatis. Illum sibi præferri curarunt Persarum reges, qui mos dehinc ad Romanorum augustos transiit. Ignis sponte sua ex sacrificiis exsiliens, eademque absumens auspiciatam signum reputabatur. V. Ignis prælati exercitibus usus videtur profluxisse a fama columnæ nubis & ignis, præcedentis aliquando Israëlitas eosque ab hostibus suis protegentis. VI. Ante tubarum inuentionem conchis utebantur, quod antiquorum testimoniis probatur. VII. Conchis successerunt tubæ, quarum inuentor nominatur Tyrrhenus, aliis alios adpellantibus. VIII. Tubis signum dabatur in bello, & pro variato sono vel in hostem progrediebantur vel alio se flectebant, vel pedem referebant. IX. Tubarum clangori addebatur clamor, qui tollebatur, ubi utrique acies jam congregi volebant. X. Tuba clangor edebatur, (1) quo dispersi milites congregarentur, (2) animi ipsorum efficerentur, (3) clamor iungebatur, quo hostibus terror incuteretur, suis animus adderetur. XI. Transitus fit ad præsens argumentum. Milites Gideonis non omnium ignauissimi & meticulosi, quod Iosephus & alii volum, fuerunt. Illustratur locus Jud. VII. 5. 6. XII. De vrceis, facibus & tubis trecentorum istorum quedam in medium adducuntur, & unde tot tubas habere potuerint, ostenditur, XIII. Quid Gideon inten-

intenderit, ubi cum trecentis istis, vrceis facibus & tubis instructis, in hostes contendit.
 XIV. Clamor, qui addebatur, ad tesseras militares, olim vsitatas, est referendus.

§. I.

Historia victoriæ, quam Gideon a Midianitis, Amalekitis & Arabibus reportauit, adeo memorabilis est, in eaque tot singularis, eiusdemque extraordinariæ supremi numinis prouidentia documenta occurrunt, vt lectoris attentionem vltro prouocet. Gloriam liberationis ex tanta calamitate deus, reip. Judaicæ αυτοκρατωρ, sibi reseruauerat Jud. VII. 2. rem tamen omnem ita sapienter direxit, vt auxilium humanum non prorsus exclusit. Ad bellum adeo periculosum administrandum elegit Gideonem, virum, qui prudentia ac circumspeditione tantum, quantum virtute alios antecedeat. Hic ex Israëlitarum exercitu, numero ac multitudine cum hostibus minime comparando, monitu diuino manum quidem exiguan apud se retinuit, sed talium hominum, quorum virtus & robur omnis generis labores perferendi, experimento cognita perspectaque erant.

rant. Per istos voluit auxilium præstare populo suo numen propitium, quod pro inenarrabili sua sapientia ac potentia non vno modo effectui dare potuisset: visum tamen est ipsi, Gideoni hanc indere mentem, vt arte quadam vteretur, ne horum opera prorsus superuacanea videretur. Scilicet ex omnibus illis, quos Gideon conuocauerat, trecentos tantum seruauit, quos non gladiis, non hastis, non telis armat, sed vasis fictilibus, facibus, tubis instruit, eosdemque silentio noctis, diuisis agminibus, in hostes, rerum suarum securos, ducit, ac illis, conspectis facum ardentium ignibus, & audito tubarum strepitu & vociferatione vndique circumfusorum Isræelitarum tantum terrorem iniicit, vt densissima mortis caligine & inopinato terrore turbati, pars mutuis se cædibus confecerint, pars in fugam se coniecerint. Quæ ratio autem fuerit, quare prudentissimus hic Isræelitarum ductor hostes suos prælatis facibus & tubarum strepitu sit adortus, & quid illæ ad euentum adeo lætabilem fecerint, tum adparebit, vbi de vtrarumque usu in re bellica quædam ex remota antiquitate præmonuerimus.

§. II.

Initium faciemus ab usu ignis in bello, qui antiquitus loco classici fuit habitus.

Ob

Observant, qui priscorum populorum instituta enarrant, ante tubarum inuentionem ignes in praliorum primordiis adhibitos fuisse. Ex utraque sc. belligerantium acie processisse certos homines, Marti sacros, faces siue lampades suis tenentes manibus, quas ubi in terram proiecerint, signo id & indicio fuisse pugnae mox secuturae. Notat hoc ISACIUS TZETZES ad *Lycophr. Alexandr.* v. 250. p.m. 34. προ εὐρεσεως της σαλπιγγος, ἐν τοῖς πολεμοῖς πυρφόροις ἐχρώντο. οἵτινες ἐξ ἑκατέρου μερὸς τῶν στρατευμάτων, τῆς τε πολεμίας, καὶ πολεμίας, μεσσην εἰσέρχοντο λαμπάδες φοροὶ ἐρηπίζαντας λαμπάδας ἀντὶ τῆς σαλπίσας, καὶ ὅτως συνεκοιτο ὁ πόλεμος, ante inuentionem tubae in bellis utebantur hominibus ignem praefereantibus, qui ex utraque parte exercituum & illius, qui praelium inferebat, & cui inferebatur, egredientes ac medium tenentes, faces manibus gestantes, illas proiiciebant. Et hoc erat illa tempestate loco tubae, sicque inuicem commitebantur. In eundem morem digitum intendit suum EVRIPIDES *Phoeniss.* v. 1386.

Ἐπεὶ δ' ἀφείδη πυρσὸς ὡς τυρσηνικῆς
σαλπιγγὸς ἦχη, σημεῖα Φοινικῆς μάχης.
Ἡξάν δρομήματα δεινὸν ἀλλήλοισι ἐπε.

Proiecta in terram face, quæ loco clangoris
Tyrrenæ tubæ, signum fuit cruenti praelii,
R 3 ve-

vehementi impetu in se inuicem ruerunt. Ad
 quæ SCHOLIASTES notat: ἔχρωντο κατὰ
 το παλαιον ἐν τοῖς πολεμοῖς ἀντι τῶν σαλπικτῶν
 πυρφοροῖς. ἔτοι δὲ ἱερεῖς ἦσαν ἄεως. ἐκατέρως
 ἑσπριας προηγμένοι μετὰ λαμπάδος. ἦν ἀφιν-
 τες εἰς τὸ μεταχμίον, ἀνεχώρουν ἀκινδύνοι. καὶ ὅ-
 τως συνεβαλλόναι ἑσπριας, utebantur antiquitus
 in bellis loco tubicinium igniferis. Illi autem
 Marti sacri erant, utrumque exercitum cum
 face præcedentes, qua in medium proiecta, in-
 columnes abibant. Hoc facto exercitus congre-
 dibantur. Locum hunc debemus industria
 erud. MEVRSII comm. in Lycophr. v. 1295.
 p. 98. quem ex ipso repetit diligentissimus
 BARTHIVS ad Stat. p. 873. 874. observans,
 ipsa illa ante Meursium adducta iamdum
 esse a JOANNE PARRHASIO. De Lace-
 dæmoniis refert JO. STOBÆVS: ὅταν ἑσπρια
 τεύονται ἐξ ὧ χωρὰς, πυρ ἀπο τῆ βασιλῆος ἀγν-
 τορος διὸς ἐναυσταμένος πυρφορὸς λεγόμενος, συν-
 ἔσι τῷ βασιλεὶ ἀσβεστον αὐτὸ τηρῶν, ubi extra
 regionem expeditionem suscipiunt, ignifer,
 qui dicitur, ignem ab altari Jovis Agetoris
 (ducis) accensum, apud regem inextinctum
 servat, Serm. XLII. p. 194. Ex ritu hoc
 verba STATII Thebaid. L. IV. v. 5-7. il-
 lustrari posse iudicat BARTHIVS:

Prima manu rutilam de vertice Larissæo
 Ostendit Bellona facem, dextraque traba-
 lem

Hastam intorsit agens.

Pri-

Posterioribus verbis respicit morem pri-
scum, cui praelium inituri obsecundabant,
prioribus recentiore, quo proiecta in ter-
ram hostium hasta, bellum ipsis indica-
bant. Addit BARTHIVS locum VIRGILII
Æn. L. VIII. 1. 2.

*Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua
cantu,*

sed, me quidem iudice, minus recte: ser-
mo est de signo ex editiore loco edendo,
sed ignis, de quo in presentia loquimur,
inter medias acies conspiciebatur. Quare,
quod SERVIVS & TAVEMANNVS ad h. l.
optime observant, *vexillum* ex arce sus-
pensum, tanquam signum belli ciendi,
est intelligendum. Ignem hunc qui prae-
ferebat, ille ab hac actione dicebatur *πυρ-
φορος*, ὁ πύρ φορεῖν, interprete HESYCHIO
& SVIDA, atque is inter deorum admini-
stros habebatur, (POLLVX onom. L. I.
c. I. segm. 14. edit. Hemsterhus.) Marti sa-
cer, quem quoniam neutra belligerantium
pars offendere sustinebat, *πυρφορος*, mu-
nere suo peracto, saluus discedebat; in-
de HESYCHIVS addit, καὶ ὁ μόνος διασω-
θεὶς ἐν πολέμῳ, & scholiastes EVRIPIDIS
rationem redditurus quare illæsus recesser-
it, hunc in modum mentem suam expli-
cat,

cat, ἐσωζοντο δὲ οἱ πυρφόροι, ὡς ἱεροὶ τῷ θεῷ,
servabantur autem (in praelii conflictu) igni-
feri, tanquam sacri deo (Marti). Vfu tamen
 aliquando evenit, vt exasperatis vtrim-
 que animis, cum pars aduersa interneci-
 one prorsus deleteretur, ne quidem manus
 suas ab illo cohiberent, cui tamen muneris
 sanctitas & tutela dei immunitatem spon-
 dere videbatur, hinc in proverbiū abiit,
 ἔδε πυρφόρος ἐλεισθῇ *ne ignifer quidem super-*
fuit; quo significatum fuit, tantam fuisse
 editam stragem, vt ne is quidem, qui
 Martis & Bellonæ sacris litabat, quemque
 religio tutabatur, euaserit. Vid. ERAS-
 MVS adag. chil. I. cent. X. p. 328. 329.
 conf. ampliff. STOCKHAVSEN de cult. ac
 vfu lum. ant. c. VIII. p. 287. 291. Vtitur illo
 PHILO L. I. de vit. Mos. p. m. 630. signifi-
 caturus magnitudinem calamitatis, quam
 perpesi Ægyptii, vbi Isræelitas per mare
 rubrum insequentibus, ad vnum omnes a-
 quis obruti perierunt, ὡς μὴδε πυρφόρον ἀ-
 πολεισθῆναι τὸν ἀπαγγέλλοντα τοῖς ἐν Αἰγυπτῷ
 τὰς αἰφνιδίως συμφορας, adeo vt ne quidem
 ignifer superstes maneret nuntiaturus subita-
 neas calamitates Ægyptiis. Vult dicere, ne
 quidem tantæ calamitatis nuntium supe-
 rasse, quod JOSEPHVS A. J. L. II. c. VII.
 ita effert: ἀπώλοντο πάντες, ὡς μὴδ' ἀγγέλου
 τῆς συμφορας τοῖς ὑπολειμμένοις ὑποσχεψάμε-
 ναι *perierunt omnes (Ægyptii Isræelitas premen-*
tes)

tes) adeo ut ne nuntius ad illos, qui domi remanserant, reuenteretur: sed locutionem, ab antiquorum instituto petitam, mutuauit. Quæ diximus, succincte complexus est SVIDAS: ἐν τοῖς ἂν πολεμοῖς εἰωθασὶ τῶν ἱερέων οἱ νενικηκότες Φειδεσθαι. ἐπεὶ δὲ τῶν παντελῶς ἡττηθέντων καὶ συμπατηθέντων ἐν τῷ πολέμῳ εἰωθασὶν ὑπερβολὴ χρωμένοι ἔγωγε λέγειν, ὅτι ἔτι αὖτε ἀπώλοντο, ὥστε ἔτε πυρφόρος. ταῦτον δὲ εἶπεν, ἔδε ἱερεὺς ὑπελειφθῇ τῷ στρατῷ, in bellis solebant victores parcere sacerdotibus. Vbi autem (hostes) prorsus superati ac proculcati essent, hyperbolico dicendi genere vtentes soliti sunt dicere, ita perierunt ut neque ignifer, i. e. ne sacerdos quidem exercitui superstes sit relictus.

§. III.

Adhæc ignis vsus in castris fuit varius. Absque illo nec necessarios cibos parare, nec se contra æris iniurias & cæli inclementiam tueri potuissent; ipso illo signum dabant sociis, vel etiam hostes circumueniebant. Sociis statua sua noctu igne & fumo per diem indicare solebant. Ita certe VEGETIVS inter signa muta refert ignem, vel fumum eminus conspectum: similiter, inquit, si diuise sint copię, per noctem flammis, per diem fumo significant sociis, quod aliter non potest nuntiari, de re

milit. L. III. c. V. p. m. 53. edit. Plantin.
 1607. Quotiens hostes in propinquo e-
 rant, inque periculo versabantur, ne ab
 illis improviso opprimerentur, vel illo-
 rum multitudine superarentur, ut consul-
 tius ducerent, impendenti exitio se sub-
 ducere, ignes passim per castra excitare
 solebant. Ita Sulla, audito aduentu Ju-
 gurthæ, statim milites coenatos esse; in ca-
 stris ignis quam creberrimos fieri, dein prima
 vigilia silentio egredi jubet: SALLVST. Jug.
 c. CVI. Speciem id eminus aduentantibus
 præbebat, Romanos adhuc ibi tendere,
 dum interea temporis Sullani milites, ca-
 stris clanculum relictis, alio discedere
 possent. Eodem stratagemate vsi sunt Gal-
 li, qui, ubi metus erat, ne Cæsar cum su-
 is impetum faceret, ipsosque funderet:
 fascēs, ubi confederant, stramentorum ac vir-
 gultorum, quorum summa erat in castris co-
 pia, per manus inter se transditos, ante aciem
 collocauerunt; extremoque tempore diei, signo
 pronuntiato, vno tempore incenderunt. HIR-
 TIVS de bell. Gall. L. VIII. c. XV. Flam-
 ma exurgens, & per patentes campos se
 latius diffundens, Gallorum copias textit,
 qui inde præpropere fuga se proripuerunt.
 Porro ignis in editioribus locis accensus ad-
 uentum hostium significabat, sociosque
 admonebat, ut amicis laborantibus suppe-
 tias ferrent. Morem hunc exponit THEO-
 GNI-

GNIDIS scholiaſtes : ἔθος ἦν ἀπο τῶν πυ-
γῶν καὶ ὄρεων τοπῶν σημεῖα διὰ πυρός τοῖς τα-
παρασκευαζέσθαι , καὶ αὐτὰ Φρυκτωριαὶ ἐκλη-
θῆσαν καὶ Φρυκτῶρεν το σημαίνειν ἐφόδον πολε-
μίων , *mos erat ex turribus & montanis locis*
signa istiusmodi igne dare , quæ ipsa Φρυκτω-
ριαὶ loca lucem præferentia sunt adpellata , &
Φρυκτῶρεν (cum sc. e specula ignem nunti-
um accenderent) aduentum hostium signifi-
care. Metum , in quo versabantur , fociis
igne incenso , designabant , ipsosque , vt
opem sibi ferrent , monebant. Liquet
hoc ex illis , quæ explanator HOMERI
habet : ἔθος τοῖς ἀρχαίοις , τὰς πολέμειντας , τῇ
μὲν ἡμεῖς καπνὸν ἀπὸ τῶν τευχῶν διεγείρειν , τῇ δὲ
νυκτὶ φλογα , τὴν ἀπὸ τῶν περιούκων βοήθειαν καὶ
συνμαχίαν ἐπικαλεσμέντας , *mos erat antiquitus,*
vt, qui bello vexabantur, interdum fumum, no-
ctu ignem in manibus excitarent, hoc ipso vi-
cinorum auxilium atque suppetias implorantes.
Ignis hic accendebatur & alebatur per
certos excubitores , qui per montes & lo-
ca eminentiora dispositi erant , vt hinc ,
iudicibus HESYCHIO , SVIDA & POL-
LVCE vox Φρυκτωρία & de igne accenso
& de vigiliis fumatur. Ne quid dicam
de illis , qui in montibus per longissimum
regionis tractum constituti , quoties res a-
liqua grauis contingebat , ignes subito ex-
citabant , sicque proximos excubitores ,
vt idem facerent , monebant , vt hinc bre-
ui

ui temporis spatio nuntius per omnem terram istam propalari posset, & hi Φρυγες, eorumque excubiae Φρυγες dicebantur, de quibus dedita opera egit doct. JO. STILICO pecul. dissert. περὶ τῆς Φρυγίας hab. Vitemb. a. 1714. conf. APVLEJVS de mundo p. 69. 70. edit. Elmenhorst. Maxime vero hoc signum Persis ac affinis gentibus, quibus ignis summo honore habebatur, in usu fuit. Adparet id ex illis quæ apud CORNELIVM NEPOTEM in vita Eumenis relata habemus: *dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo castrorum eius opinio adlata est ad Eumenem, hostem adpropinquare, qui ipse tamen hoc stratagemate ad decipiendum Antigonum aduersarium est usus, quippe enim hostibus adpropinquantibus certis hominibus precepit, ut prima nocte, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos, atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant; & adsimulata castrorum consuetudine suspicionem iniiciant hostibus, his locis esse castra ac de eorum aduentu esse prænuntiatum, c. IX. confer. Miltiad. c. VII. De usu ignis in re bellica quædam etiam habet ante laudatus STOCKHAVSEN c. VIII. p. 284. 285.*

§. IV.

Sed quæritur, quæ ratio fuerit, quare ignis ad tam multiplices usus a priscis in re-

re bellica fuerit adhibitus? Equidem naturali quadam ratione in illius vsum conspici-
 rasse videntur antiqui. Ignis lumen, ma-
 xime vbi in locis altioribus accenditur,
 tempore nocturno latissime se spargit vt
 ab illis, qui longe absunt, momento ci-
 tius conspici, illisque rei alicuius, qua
 de conuenit, indicium esse queat. Sed
 vero vbi igne prælato & missis in terram
 facibus, hostibus bellum indixerunt, ac
 inde prælii initium fecerunt, §. 2. ille im-
 perii symbolum & felicitatis proxime se-
 cuturæ signum est habitus, suspicionem
 id nobis mouet, morem istum ab illustri
 aliquo casu, in quo hæc omnia concu-
 rant, ortum suum traxisse. Persarum re-
 ges ignem ceu symbolum imperii sibi præ-
 ferendum curarunt. Cyrus insigni cum
 pompa ac magnificentia procedens, viros
 πυρ ἐπ' ἑσχαρας μεγάλης φεροντας ignem magno
 in foco gestantes præcedentes habebat. XE-
 NOPHON de institut. Cyri L. VIII. p.
 169. edit. Leunclauian. Accurate conue-
 nit hoc cum eo, quod CVRTIVS de Da-
 rio memoriæ prodit, ipsum ignem, quem
 Persæ sacrum & æternum vocauerint, ar-
 genteis altaribus sibi præferri curasse, L. III.
 c. III. ἑσχαρα enim, indicibus HESYCHIO
 & POLLUCE sæpe pro ara ponitur. Hoc
 ipsum postea in imitationem traxerunt
 Romanorum augusti, quod probatum de-
 dit

dit ex Herodiano COLOMESIVS opusc.
p. 286. 287. conf. BARTHIVS aduers. L.
XI. c. 18. p. 544. STOCKHAVSEN l. c. c.
VIII. p. 278-281. Ignis sponte sua ex sacri-
ficiis profiliens præfagium instantis felici-
tatis esse putabatur, quod ipsum, quoniam
ab aliis passim est obseruatum, paucis de-
fungemur. OVIDIVS de Pygmalione, sa-
cra Veneri faciente, canit:

*Sensit, ut ipsâ suis aderat Venus aurea
festis,
Vota quid illa velint: & amici numinis
omen*

FLAMMA ter accensa est, apicemque per
æra duxit.

Metam. L. X. 278-280. Maxime in latum
omen vertebatur, vbi ignis lucidus ab a-
ra exsurgebat, quod ex illis NASONIS dis-
palescit:

*Surgat ad hanc vocem plena prius IGNIS
ab ara,*

*Detque bonum voto LVCIDVS OMEN
APEX.*

ep. ex Pont. L. IV. ep. 9. 53. 54. Pluribus
hæc persecutus est vener. DEYLINGIVS
obseru. sacr. P. II. obs. XII. §. 2-4. p. 165.
166. cui addi potest THEOD. JANS. AL-
MELOVEENIVS amoen. theol. philol. p.
194-196. qui tamen fraudem aliquam siue
oc-

occultam artem interuenisse prudenter monet. Siue igitur sacerdotum fraude ignis ille prodierit, siue is ipse pessimi demonis astutia & κακοζηλια fuerit elicitus; id dicere possumus, in populo deo sacro haut raro ignem, cœlitus demissum, victimarum partes dissectas corripuisse, easdemque in cinerem redeuisse: imo flammam sua sponte erumpentem præsignificationem rei lætæ breui expectandæ, præbuisse. De prioribus in præsentia dicere nihil attinet, posterius confirmat casus plane singularis, qui Gideoni superuenit. Is ab angelo domini liberator populi Israëlitiçi constitutus, cum a potentia aduersaria Midianitarum ac sociorum multum sibi metueret, attulit hoedum, placentas farinaceas, fermento non subactas, cum iusculo. Cuius hoedi mactati & dissecti partes ubi cum placentis infermentatis, superfuso iusculo, iussu angeli in rupe collocasset, *flamma ex rupe prorupit, absumens carnem & placentas* Jud. VII. 19. 21. Quo signo viso & Gideon de præsentia angeli non creati, quod absque ratione negant GROTIUS & CLERICVS, & de felici euentu certus est factus, quod ipsum iamdum euictum dedit cel. VITRINGA obs. sacr. L. IV. c. XV. §. 2. p. 1105.

§. V.

Sed vero hæc præter viam; redeo ad id,
vnde

unde digressus eram. Ignis usum in re bellica, quem in signum felicitis successus adhibebant a fama columnæ nubis & ignis, Israelitas olim præcedentis, eosque per solitudinem Arabiæ tandem in terram promissam introducentis, repetitum fuisse iudico. Miraculi huius notitia, quin ad vicinas gentes dimanarit, dubium est nullum & disertis id verbis testatur Moses Num. XIV. 14. Columna autem illa Israelitarum genti, per inuias Arabiæ solitudines vaganti, non solum ὁδηγῶ vicem præstitit, verum etiam tutelam ipsis atque præsidium præbuit. Cum enim sinum maris Arabici peruasuri essent, columna, quæ ante id tempus primam aciem præcedebat, post inter medium Israelitarum & Ægyptiorum exercitum concessit Exod. XIV. 19. 20. quod, uti R. SALOMO ISACIDES exponit, eum in finem est factum לְקַבֵּל חֵצֵי מִצְרַיִם וּבְלִיטָתָם ut exciperet tela & ballistas Ægyptiorum (*) Adhæc constat, Israël-

(*) Idem iamdum vidit PHILO: εἰσηλθε νεφέλη μεση της Αἰγυπτιακῆς καὶ Ἰσραηλιτικῆς στρατίας. ὑπο γὰρ τῆς φιλοπαθῆς καὶ ἀδελφῆς τοῦ ἐγκρατέος καὶ θεοφίλους γένους ἔτι εἰσσεδωκεῖται τὸ σκεπαστήριον καὶ σωτήριον τῶν φίλων, ἀμυντήριον δὲ καὶ κολαστήριον τῶν ἐχθρῶν ὀπλῶν ἢ νεφέλη intercessit nubes media in-

Isrâelitas castra fuisse metatos, eademque
 mouisse, quotiescunque columna vel re-
 sedit, vel in altum se extulit Exod. XL.
 36-38. Num. IX. 15-23. Clasfici autem
 loco ipsis seruiisse, ex prælio cum Ca-
 nanæis commisso Num. XIV. 40-45. lu-
 culenter adparet. Seditione enim, ob fal-
 sos legatorum de promissa terra rumores
 sparsos orta, cum inuito numine iter ingredi
 ac terram occupare conarentur, Moses
 graui oratione seditiosos compescere, ac
 a proposito suo dehortari satagit, caus-
 fatus, deum ipsis adfuturum non
 esse v. 42. 43. Illud autem est accipiendum
 de columna nubis & ignis, cui ipse do-
 minus sub externo ignis symbolo præsens,
 adfuit. Liquet hoc ex Exod. XIII. 21.
 XIV. 19. Hinc ONKELOSVS verba v. 42.
 Num. XIV. optime admodum conuertit:
 לא תסקן ארץ לית שכנתה ררי בניכון, *ne*
ascendatis, nam Schechina non erit in medio
vestrum. Cum igitur Isrâelitæ duce co-
 lumnâ iter sint ingressi ac feliciter decer-
 tarint, gentes alienigenas, id ipsum co-
 gnoscetes, ignem in prosperi successus
 T. III. P. II. S sym-

inter Egyptiacum & Isrâeliticum exercitum. A
gente enim adfectibus seruiente & impia populum
temperantiæ studiosum, & deo acceptum non fuit
vexari, protegens & seruans amicos, arcens con-
tra & retundens hostium arma nubes, libro quis re-
rum diuin, heres p. 509.

symbolum accepisse, a probabili non ab-
 ludit ratione. Inde arcescit columnas,
 quæ passim in templis antiquarum genti-
 um, antequam deorum effigies fuerint fa-
 brefactæ, memoriam columnæ nubis &
 ignis refricantes, illustr. HVETIVS de-
 monstr. euangel. Prop. IV. p. m. 190. seqq.
 conf. cel. CHRISTIAN. GOTTL.
 SCHWARTZIVS miscell. polit. lit-
 terat. p. 64-69. Speciatim eo reducit bi-
 nas columnas, quas *Vsoun* Tyrium igni &
 vento consecrassè perhibet PHILO Byblius
 apud EVSEBIVM præpar. euang. L. II. c. X.
 P. 35. ἀνιερῶσαι δύο στήλας πυρί τε καὶ πνεύματι
 καὶ προσκυνήσαι, ἀμα τε σπενδειν αὐταῖς ἐξ ὧν
 ἡγεῖται θηρίων, consecrassè duas columnas igni
 pariter & vento, & cultum religiosum ipsis
 præstitissè, simulque ferarum sanguine, quas
 ceperit, litassè. Facile dici potest, quæ in
 vna columna, ignis sc. & nubis, coniun-
 cta fuerunt, duabus distinctis columnis
 repræsentari potuisse; id etiam cogitatu
 alienum non est, cultum illum, quem
 Israëlita deo, in nube, sub externo sym-
 bolo residenti, in precibus ac sacrificiis
 exhibuerunt, superstitioni huic, columnæ
 alicui præstandæ, originem dare potuisse.
 Nisi aliquis dicat, *Vsoun*, hac proposita
 columna, deos, qui vento & igni præesse
 iudicabantur, quique commercia per ma-
 ria tractantibus, quales antiquis tempo-
 ri-

ribus Tyrii præ aliis fuerunt, commodi vel incommodi multum adferre poterant, placare voluisse. Cui coniecturæ nexus fauere videtur, cum in proxime superioribus incendii, vehementi ventorum tempestate suscitari ac filuam absumentis, mentio facta esset. Morem igitur ignem præferendi imperatoribus ac ducibus, itemque exercitibus, iamiam congressuris, ex columna nubis & ignis eiusdemque prægressione profluxisse, a fide alienum non est. Saltim coniectura hæc maiori longe probabilitate se commendat, quam inepta ista opinio JO. TOLANDI, qui columnam nubis & ignis in ignem portatilem, & inde adscendentem fumum, per Hobabum Israëlitis prælatum conuertit, abusus antiquorum testimoniis de ignis usu apud antiquos, cum illa omnia ætate Moïsis multo sint posteriora.

§. VI.

Classici loco ante tubarum inventionem seruisse ignem §. II. demonstraui-
mus, proximum igitur est hoc, vt de harum usu & prima inuentione, quantum ad institutum nostrum satis est, quædam adiiciamus. Notant tamen, qui res præsci orbis ad posteritatem transmiserunt, antequam tubæ fuerint inuentæ, concha-

rum sonitu milites conuocatos & ad virtutem bellicam inflammatos fuisse. Tradit hoc ISACIVS TZETZES verbis, quæ §. II. excitatis proxime subiungit: *ἔτα τη κογχυλῇ ἐφειρον σαλπίζειν, καὶ τινὰ μέλη ἐπιτιθεύειν, πρὸς τὸ παροξύναι, καὶ εἰς ἀνδρείαν κινήσαι τὰς ἀκρόντας καὶ ἐπαυθῇ τὸ πνεύσειν, post hæc inuenerunt concha clangere & quædam aptare carmina, ut audientibus animos adderent, illosque ad virtutem incitarent; quo facto ignis antea prælati vsus cessauit. Ipsum hoc etiam LYCOPHRON Alex. v. 250. his verbis innuit:*

*Στρομβῶ τον αἵματηρον ἐξάρχων νομον.
Concha incipiens cruentum clasicum.*

Eundem morem forsitan in oculis habuit THEOCRITVS idyll. VIII. 25 - 28. ita canens:

*Τὴν ὃε, στρομβῶ καλον ὄστρακον, ἧ κρεῖας
αὐτός
Σίταθην, πετραίῳ ἐν Ἰκαριαῖσι δοκεύσας,
Πέντε ταμῶν πέντ' ἔσιν. ὃ δ' ἐγκαναχῆσατο
κοχλῶ.*

Illi vero, (Menalcæ ἐχαρισάμην, quod ZACHARIAS CALLIERGVS supplet, dedi) bonam testam conchæ, cuius carnem ego comedi, quam captaueram in petris Icaris, (sive maris Icarii) quamque (carnem) in quinque par-

partes diuisam dedi quinque hominibus præsenti-
 bus. Ille vero (Menalcas nimirum) ἐγνα-
 ναχησατο κοχλῳ, quæ explanator reddit,
 ἐπὶ τῷ ᾧ δέως ἐγέλασε dono accepto suauiter ri-
 sit. Sed vero quoniam verbum ἐγνανα-
 χεσθαι ortum ducit ἀνααχη, quam vocem
 per ἡχος, κραυγή exponit HESYCHIVS,
 designatur vehementior sonitus, qui vel
 ore, vel instrumento instituitur: hinc ad
 verbum ἀνααχίζω notat PHAVORINVS ἀ-
 νααχίζεν. ἡχει. ἐκ τῆς ἀνααχῆς ἀνααχισῶ, ἐξ ἧς
 ἀνααχιδόν καὶ ἡ ἀνααχη, ἡ βοή; grauior ali-
 quis sonitus mihi indicari videtur, qui
 concha tanquam instrumento fit editus,
 inde PHAVORINVS verba THEOCRITI
 interpretatur: ἐγναναχησατο παρὰ Θεοκριτῶ,
 ἡγὼν ἡχησε χαίρων. Sed si vel hunc sonum
 ore tantum ad lætitiā de impetrata con-
 cha testandā ediderit, non adhibita con-
 cha, nihil tamen demonstrationi nostræ
 decedit, cum tot alia priscorum suppe-
 rant testimonia. Adseuerat hoc tanquam
 rem omnino certam HESYCHIVS, gram-
 maticus doctissimus, κοχλοῖς, vti MEVRSI-
 VS pro κοχλος vult legi, τοῖς θαλαττοῖς ἐχρῶντο
 πρὸς τῆς τῶν σαλπικγῶν εὐρεσεως, καὶ ὁ στρομβος.
 conchis marinis utebantur ante tubarum inuen-
 tionem, quæ ipsa etiam dicitur στρομβος. To-
 tidem verbis hæc repetit PHAVORINVS.
 Sensus est clarus, vti sequentibus tempo-
 ribus ope tubarum sonitum ediderunt;
 ita prisci, antequam tubæ sunt inuentæ,

concharum marinarum beneficio id fecerunt. Hunc ritum aliquando exprimunt poëtae, saltim sermonem, inde mutantur. Sic VIRGILIUS luctuosam mortem, qua Misenus periit, descripturus, dicit:

Sed tum, forte caua dum personat æ-
quora CONCHA,
 Demens & contra vocat in certamina di-
 uos.

Æn. L. VI. 171. 172. Concha hic loci clangorem, concha concitatum, indigitat, atque illo edito diuos, Tritonem potissimum, in certamen vocat, ut secum de peritia clangendi tuba in certamen descendat. Vtramque & concham & buccinam coniungit OVIDIVS:

Ceruleum Tritona vocat CONCHÆque
sonaci
Inspirare iubet; fluctusque & flumina
signo
Jam reuocare dato, caua BVCCINA su-
mitur illi
Tortilis, in latum quæ turbine crescit ab
imo.

Metam. L. I. 333-337. Triton a fabularum magistris Neptuni tubicen habetur, qua de caussa concham illi & tubam adsignant, quo sic modo mare turbare ac inquietum reddere, modo receptui canere, æquora domare ac fluctus sedare possit:

fit: cuius etiam imaginem non nunquam in nauium proris exsculpserunt, vt sub eiusdem praesidio eo tutiores essent. Huc respexit VIRGILIUS:

Hinc uehit immanis Triton, & cerula
CONCHA

Exterrens freta. Æn. L. X. 209. 210.

Alia exempla habet BARTHOLINVS de tibiis vet. c. VII. p. 394. 396. conf. ADR. TVRNEBVS aduers. L. XXVIII. c. XLIV. p. 1192. de concharum etiam usu loco tubarum antiquis temporibus agit VOSSIUS de idolol. L. IV. c. XLIX. p. m. 538. Qua vero ratione conchas aptauerint, vt illarum ope sonum eundemque satis acrem emittere potuerint, id ipsum docet HYGINVS, de Tyrrheno testatus, ipsum concham pertudisse, sicque ipsa pertusa buccinasse, ac sonum illum, quem ediderit, tam late se diffudisse, vt integer pagus fuerit conuocatus, fab. 274. p. 330. edit. Muncker. Neque mos hic conchis canendi sequenti tempore adeo in desuetudinem abiit, vt non aliqua gentes, saltem speciem quandam retinuerint. De Tartaris memorat MARTINVS MARTINVS de bello Tartar. p. 99. edit Colon. 1654. ipsos, ubi ad bellum sint emittendi, breui conuocari posse. *Inflatur enim,* inquit, *pro*

pro tuba marinum CORNV, illis simile, quæ nos Tritonibus adpingimus: ex loco autem & modo soni, qui & quo numero milites ac duces procedere debeant, intelligunt. Tritones hac arte canendi conchis, in historia mythica celebres admodum, homines imitatos fuisse, communis fere pœtarum & rei fabulosa scriptorum est opinio. Quod ipsum licet in dubium vocare ac insipidis fabulis accensere videatur PAVSANIAS, καὶ ὡς οἱ Τριτωνες ἀνθρώπους φωνὴν φθεγγοιντο. οἱ δὲ καὶ Φύσαν δια κοχλὸς τετραπλημένης φασὶν αὐτὰς, similiter dicunt ac si Tritones humana voce loquantur, & concham perforatam inflantes canant, L. VIII. c. II. p. 601. de eo tamen non amplius ambigendum esse, cum certum adsit testimonium, putat PLINIVS. Ita enim ille: Tiberio principi nuntiavit Olyssiponensium legatio, ob id missa, visum auditumque in quodam specu CONCHA CANENTEM TRITONEM, qua noscitur, forma.

§. VII.

Conchis, vt monitum §. 6. successerunt tubæ, quod TZETZES, cuius verba adhuc secuti sumus, his innuit: ἐπεὶ παρὰ τῶν Τυρσηνῶν εὐρεθῆσαν αἱ σαλπιδγες ἐπαυθῆ καὶ τὸ κοχχὺλῃ σαλπίζειν, inuentis a Tyrrhenis tubis, conchis clangere desierunt. Harum iam-

iamdum mentionem iniicit HOMERVS,
pöetarum antiquissimus: ὡς δ' ὅτ' ἀριζήλη
Φωνή, ὅτε τ' ἰαχε σαλπυγξ, vox admodum
clara, non aliter ac si tuba sonitum edidisset.
Vnde TZETZES Lycophroni indignatur,
quod inepto παραχρονισμῷ Cassiandræ ser-
moni conchas inferciat, cum tamen ante
id tempus tubæ iamdum fuerint in vñu.
Apud Tyrrhenos primum tubas inuentas
esse generatim pronuntiat TZETZES,
quod etiam facit SERVIVS ad Aen. L. VIII.
525. conf. JVL. POLLVX L. IV. c. XI. Tu-
fcos tubarum inuentores nominans: vnde
EVRIPIDI τυρσηνικὴ σαλπυγξ, latinis pöe-
tis Tyrrhena tuba, Tyrrhenum murmur,
Tyrrhenus clangor dicitur. VIRGILIUS:

Et ruere omnia visa repente
TYRRHENVSque tubæ mugire per æthera
CLANGOR

Æn. L. VIII. 525. 526. SILIVS ITALICVS:

TYRRHENÆ clangore TVBÆ, gemitu-
que cadentum.

Bell. Pun. L. II. 19. Cui autem inuentionis
gloria tribuitur, is non fuit Tyrrhenus
gente, sed nomen hoc ipsi fuit propri-
um, atque ab ipso toti genti nomen est
impositum, DIONYSIVS Halicarnass. an-
tiqu.

S 5

tiqu. rom. L. I. p. 19. 20. Hunc *Tyrrhenum* Hercule & Lyda procreatum *σαλπιγγα πρῶτον εὑρεν*, perhibet PAVSANIAS L. II. c. XXI. p. 158. quod idem tradit HYGLIVS fab. 274. p. 329. 330. Vnde SILIVS ITALICVS:

*Isque (Tyrrhenus) insueta TVBA mon-
stravit murmura primus
Gentibus, & bellis ignava silentia rupit.*

L. V. 12. 13. *Piseum* Tyrrhenum tubæ æneæ primum inuentorem nominat PLINIVS H. N. L. VII. c. 56. alii alios, quos nominatim exprimit POLYD. VIRGILIVS de rer. inuent. L. I. c. 15. p. 69-71. quod forte de diuersis speciebus tubarum, vel etiam materia, vnde confiterunt, est intelligendum. Quoniam autem profana gentes omnium fere scientiarum atque artium natales, quo illis maiorem aliquam dignitatem ac auctoritatem conciliarent, diis vel deabus suis in acceptis lerunt, Mineruam in scenam producunt, eandemque tubæ inuentricem, saltim speciei alicuius fuisse gloriantur. Ita enim PHAVORINVS: *σαλπιγγων εἶδη ἐξ ὧν πρῶτην εὑρεν ἡ Ἀθῆνα, δια καὶ σαλπιγγὲς Ἀθῆνα παρ' Ἀεγχείοις τιμαται tubarum sex sunt species, quarum primam inuenit Minerva, vnde etiam*

etiam Minerva σαλπιγξ ab Argivis colitur. Quod ipsum etiam testatur EVSTATHIUS (*), cuius, ut & PAVSANIÆ testimonium adducit POTTERVS ad Lycophr. v. 915. p. m. 163. confer. GVRTLERVS orig. mund. L. II. c. XVIII. §. 37. p. 566. Plures etiam illarum species recenset SOPHOCLES scholiastes ad Aiac. flagellif. v. 17. 18. p. m. 1. 2. edit. Cantabr. 1678. πολλά δὲ εἶδη σαλπιγγων. εἰσι γὰρ λιβυτικαὶ σαλπιγγες, εἰσιν αἰγυπτιαὶ εἰσι τυρσηνικαὶ. πρῶτος δὲ Ἀριχωνδῆς, συμμαχῶν τοῖς Ἡρακλείδαις, ἤγαγεν εἰς ἑλλάδας τὴν τυρσηνικὴν σαλπιγγα, sunt varie tubarum species, sunt enim tube Libyæ, sunt Ægyptiæ, sunt Tyrrhenicæ. Arichondas autem, Heraclidis auxilia ferens, Tyrrhenicam primus in Græciam intulit. Ex quibus hoc mihi videre videor, tubas illas a populis, qui primum ipsas inuenerunt, saltem vsibus adcommodarunt, nomina sua tulisse.

§. VIII.

Harum iam vsus multus erat in bello. VEGETIVS illas, pariterque cornua & buccinas

(*) Locum Eustathii adducit, & prolixo satis, eo-que, uti solet, erudito commentario illustrat illust. CVPERVS Harpocr. p. 141. 146. add. van TILL Sang Digt en Speelkonst der ouden c. IV. §. 6. p. 63. 64.

cinas inter *signa militaria semivocalia* refert. Differentiam inter *tubas, buccinas & cornua* partim in forma, partim in materia quaerit. *Tuba*, inquit, *quæ directæ est, adpellatur. Buccina, quæ in semet ipsam æreo circulo flectitur. Cornu, quod ex vris agrestibus, argento nexum, temperato arte spiritu, quem canentis status emittit, auditur, de re milit. L.III. c.V. p.52.53.* Illis qui utebantur, ab instrumentis nomina sunt sortiti, adeo ut alii *tubicines*, alii *buccinatores*, alii denique *cornicines* fuerint dictitari, ex quibus primas tenebant *tubicines*, qui ubi *tubas* inflabant, totus exercitus obtemperare cogebatur, id. L.II. c.XXII. Quod discrimen inter *tubam & cornu* notauimus, illud ipsum etiam designat OVIDIVS:

*Non tuba DIRECTI, non æris cornua
FLEXI.*

metam. L.I.98. Sæculi aurei felicitatem descripturus, etiam instrumenta, quibus milites ad bellum animentur & incendantur, excogitata nondum fuisse, docet. Has tamen adpellationes priscis temporibus non semper solícite distinctas, sed haut raro confusas fuisse, obseruat ad VIRGIL. Æn. VII. 513. de la CERDA. De vsu tubarum in bello sunt intelligenda illa VIRGILII:

At

Exerc.phil.theol.adJud.VII.16-20. 277

At tuba terribilem sonitum procul ære
canoro

Increpuit: sequitur clamor, cælumque re-
mugit. Æn. IX. 503. 504.

Quoties prælium ineundum, tuba si-
gnum dabatur, & id quidem apud
imperatorem, cuius hæc prærogativa e-
rat, atque illud dicebatur *clasicum*, VE-
GET. L. II. c. XXII. conf. CÆSAR de bell.
ciuil. L. III. c. 82. Hinc SERVIVS ad ista
Virgilii:

Clasica, iamque sonant: it bello tessera
signum, Æn. VII. 637.

clasicum dicimus & tubam ipsam &
sonum. Hoc pariter in animo habuit va-
tes Sulmonensis, canens:

Signa TVBÆ dederant; cum carcere pro-
nus vterque

Emicat, & summam celeri pede libat are-
nam.

metam. L. X. 652. 653. Igitur simulatque
tubicen tuba personuit, milites omnes
signa in hostem inferre cœperunt, vid.
HIRTIVS de bell. Afric. c. LXXXII. CÆ-
SAR de bell. gall. L. II. c. XX. alia loca con-
gescit CORTIVS ad Sallustii Catilin. c. LX.
p. 384. Nectubæ clangor huic finitantum
inferuit, vt milites excitarit infestis
ar-

armis in hostes incurrere, verum etiam illius usus latius patuit, & ad omnia munia, quibus in militia perfungi necesse erat, se protendit. Hinc POLLUX L. I. c. X. Segm. 163. p. 107. ὑπεσημνησαντο οἱ σαλπιγγισταὶ τὸ εἰς ἱφῶδον signum dederunt tubicines ad hostilem incursionem. Quid autem præterea ipsis faciendum esset, cum vel in hostem progredi, vel re ita exigente, pedem referre cogerentur, id omne ex variato illius sonno intelligebant. Breuib. hoc VEGETIVS complectitur: nam indubitatis per hæc sonis agnoscit exercitus, utrum stare, vel progredi, an certe regredi oporteat: utrum longe persequi fugientes, an receptui canere, L. III. c. V. p. 53. Vbi copias suas propius urbi expugnandæ admouerant & in eam erat, ut illa occuparetur, clamorem tollebant, & tubarum sonitus perstrepebat. Hoc VIRGILIUS indicat, fatum Troiæ, cui hostes imminabant, descripturus:

*Exoritur, clamorque virum, clangor-
que TVBARVM.*

Æn. II. 313. De tubarum usu in bello agunt CASP. BARTHOLINVS de tibiis veterum L. III. c. 7. p. 397-399. LAMPIVS exercit. in psalm. XLV. exerc. I. §. 22. p. 46. qui alios nominat.

§. IX.

§. IX.

Tubarum clangore excitati milites, cum iam in eo essent, ut impetum in hostes facere vellent, ingentem clamorem tollebant, VEGET. L. III. c. XVIII. Quæ vociferatio intendebatur non a militibus solum, verum *liris* etiam, *calonibusque* & *omnis generis sequelis*, quo stratagemate usus fuisse Marcellum, ne paucitatem eius *thilitum clamor detegeret*, observat FRONTI-
NVS stratag. L. II. n. 8. p. m. 92. edit Keuchen. Quod cum ab utraque præliantium parte fieret, & tubarum clangori voces ac barritus horrifoni iungerentur, maximus tumultus ac strepitus est excitatus. Grauius hanc in rem sunt verba SOSIÆ apud PLAVTVM:

Postquam id actum est, TVBÆ utrimque canunt: contra

Consonat terra: CLAMOREM VTRIMQUE EFFERVNT.

Amphitr. act. I. scen. I. 72. 73. Clamor hic non antea audiebatur, quam cum oppositæ acies in propinquo essent, & iam initium prælii facere vellent. Hoc VEGETIVS docet: *clamor*, sunt illius verba, (*quem barritum vocant*) prius non debet attolli, quam acies utraque se iunxerit. Imperitorum enim vel ignavorum est vociferari de longe

ge, cum hostes magis terreantur, si cum telorum. ictu clamoris horror accesserit L. III. c. XVIII. p. 69. Alia exempla & testimonia congescit STEWECHIVS ad Vegetium p. 204.

§. X.

Ad felicem praelii eventum non tantum virtus imperatoris ac militum, verum etiam prudentia atque circumspectio singularis facit: quare quidquid inde ab antiquis temporibus circa omnem disciplinam militarem est constitutum, a circumspecta ratione profectum esse iudicare possumus. Quo cum clasicum pertineat, illius usum ex prisca auctoribus breviter enarrabimus. Quare igitur (1) tuba clangebant, ut milites, ubi ab invicem discesserant, vel disiunctis tentoriis latius sparsi erant, congregarentur, itaque ad omnia munia bellica subeunda se pararent. Patet hoc ex illis ARTEMIDORI: *buccinare sibi videri* (per quietem) *tuba sacra, bonum est* volentibus quibusdam congregari -- nam in bello CONGREGAT hoc organum DISPERSOS, de somn. interpr. L. I. c. 58. p. 103. ex vers. Jam Cornarii. Idem quod ad partes tum ratione militum, tum ratione ducum vivide explanat APVLEIUS: *cum tuba bellicum cecinit, milites clangore incense*

censu, alius accingitur gladio; alius clypeum capit, ille lorica se induit; hic galea caput, vel crura ocreis involuit: ille equum temperat frenis, & loris iugales ad concordiam copulat. & protinus unusquisque competens capessit officium. velites excursionem adornant, ordines principes curant, equites cornibus praesunt. ceteri negocia, quae nacti sunt, agitant: cum interea unius ducis imperio tantus exercitus pareret ei, quem praefecerit (rex), penes quem est summa rerum, de mund. p. 71. 72. Cumque musica & vocis varietas in hominum animos vim multam exerceat, adeo ut illi vel concutiantur, vel etiam sedentur & molliantur (*) (2) tubae clangor adhiberi coeptus, quo militum animi effrarentur, illique metu ac periculo omnino posito in hostem agerentur. Eleganter hoc representavit Theon, praestantissimus pictor, qui ubi militem armis omnibus instructum, & ad praelium paratum effinxisset: παρρησιατο (σαλπιγγιν) και προσεταξεν αυτω το παρωμητικον εμπνευσαι μελος διατυρον τε και γεγωνος οτι μαλιστα, και οιον εις

T. III. P. II.

T

την

(*) Musicam facere ad adfectus vel ciendos, vel sedandos ex antiquioribus docent MACROBIUS in somn. Scip. c. III. p. 127. 128. edit. Gronov. CENSORINUS de die natal. c. XII. p. 75 - 77. LACTANT. divin. instit. epit. c. V. p. 504. add. BARTH. ad Claud. p. 361 - 364. qui pro more suo plura antiquorum testimonia congescit.

την μαχην ἐγερτηριον. ἀμα τε ἂν το μελος ἤκαστο
 τραχυ και φοβερον, και οἶον εἰς ὀπλιταν ἐξοδον
 ταχως ἐκβοηθωντων μελωδωσῃ σαλπινγι, *tubi-*
cinem iuxta collocauit, quem iussit carmen in-
citatum canere penetrans & clamosum quam
fieri posset maxime, & quod ad praelium ani-
maret, apud ÆLIANVM H. V. L. II. c.
XLIV. p. 157. 158. Id ipsum etiam indi-
cat OVIDIVS :

Fortibus adsuevit tubicen prodesse; suoque
Dux bene pugnantes INCITAT ORE
VIROS.

ep. I. ex Ponto L. III. 91. 92. Idem

Tamque ego sumfissem tali clangore VI-
GOREM,
Quam rudis, audita MILES ad arma
TVBA.

ep. IV. L. III. 31. 32. Addimus illud SILII:

Nam tibi cum stimulas CORNV, atque
in praelia mentes
ACCENDIS, renouasque vires ad vulnera
CANTV,
Hæsit barbaricum sub anhelu gutture
telum.

De bell. Pun. L. IV. 169-171. Nec (3) hoc
 præter rationem a belli peritis imperatori-
 bus est institutum, vt in præliorum primor-
 diis

diis clamorem tollerent, partim quo validiore isto boatu metus ac terror hostibus incuteretur, partim suis animus adderetur. Vtrumque indigitat CÆSAR, qui virtute & prudentia militari non facile cuiquam imperatorum cedit. *Est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugne incenditur: hanc non reprimere, sed augere imperatores debent; neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, CLAMOREMque VNIVERSI tollerent, quibus rebus & hostes terri, & suos incitari existimauerunt, de bell. ciuil. L. III. c. XCII.*

§. XI.

Quæ adhuc dixi, eum in finem sunt prolata, quo inde lucem aliquam illustri casui, quem meditationi nostræ subiecimus, adfundere queamus, indeque singularis prudentia Gideonis in tota hac re adornanda & exsequenda adpareat. Equidem totum hoc bellum ex nutu dei est susceptum & administratum, nihilo tamen minus etiam hic suæ sunt partes Gideonis & militum ipsius. Quod ubi dicimus, gloriæ & potentiae diuinæ nil quidquam decedit, qui, quoniam per adeo exiguum manum tam mirabilem tamque eximiam victoriam dedit, & hostes ante

pro lubitu suo in Isrælitarum agros incur-
santes, represit, satis declaravit, non in
multitudine hominum & equorum, non
in robore, virtute ac industria militum,
sed in sua potentia victoriam esse positam.
Dum deus consilia sua dat effectui, saepe
media adhibet, sed inualida, quibus fi-
nis obtineatur, sed vero ubi ipse speciali
sua providentia in vires causarum media-
rum influit, illas adauget, circumstantias
omnes atque nexum determinat, id se-
qui potest, quod intendit. Trecenti e-
rant ex omni reliqua Isrælitarum turba
singulari experimento cogniti, ad nutum
imperatoris sui intenti, alacres, fortes &
ad quævis audenda parati. Aliter longe il-
los nobis describit JOSEPHVS, sc. tam-
quam meticulosos, & ad quemuis euen-
tum trepidos, iussisse denum περι μεσσαν
την ημεραν, εν ακμη τε καυματος οντος αγειν την
στρατιαν επι τον ποταμον. και τες μεν καταλι-
θεντας και ετως πινοντας, ευφυχες υπολαμ-
βαιεν. όσοι δ' αν εσπευσμενος και μετα θορυβου
πινοντες τυχοιεν, τες τες νομιζεν υπο δειλιας τστο
πασχειν και καταπεπληγους τες πολεμους,
circa meridiem cum æsius intensissimus esset,
exercitum ad fluium deducere, atque illos
quidem qui procumbentes biberent, fortes vi-
ros reputaret: quotquot vero trepide ac tumultu-
arie bibentes deprehenderit, illos id præ me-
tu hostium facere existimaret, A.I. L. V. c.
VIII.

VIII. Eadem est sententia THEODORETI
quæst. in iudic. p. 215. opp. T.I. PROCO-
PII & aliorum ex antiquioribus, ex re-
centioribus SIXTINI AMAMÆ, nec ab
illa multum alienus est THOM. GATTA-
KERVS aduers. miscell. L.II. c.XVIII. p.
368. 369. Collegit hoc ex experimento,
quod Gideon in altera lustratione cepit,
quando illos, qui, aquam manu haus-
tam, ori admoventes, canum instar lambe-
bant, illis contra, qui pro-
cumbentes aquam ex fluuio ore suo ex-
cipiebant, discedendi copiam dabat Jud.
VII. 5. 6. adcommodans illud vsu tritum
vt canis e Nilo. Quod prouerbium inde
ortum esse dictitant, quoniam vt canes
Nili aquas metu crocodilorum trepidi
lambunt, & inde propere aufugiunt, ipsos
illos similitudinem hominum meticulofo-
rum, referre posse arbitrantur. Sed, me-
quidem iudice, symbolum istud atque in-
de ortum prouerbium ad præsentem ca-
sum minus feliciter traducitur. Canes Æ-
gyptiaci repræsentantur nobis, quod
ex SOLINO notauit ERASMVS, tamquam
fugientes lambitare, quod ipsum etiam no-
tauit MACROBIVS Saturn. L. II. c. II. p.
323. 324. Sed in nostro loco similitudinis
ratio tantum consistit in simplici lamben-
di actu, de ceteris suo loco persistebant,
animo quieto & tranquillo, non in genua
T 3 prouo-

prouoluti, nec prono in terram corpore, sed, ubi aquam ex fonte manu exceperant, erecti. Situs autem corporis rectus uti eo facit, quo homo ea, quæ absunt, eminus tueri, oculos & vultum quoquoersum flectere possit, sicque ad quævis pericula, quæ forte impendent, auertenda hominem disponat: ita etiam indicium alacritatis atque vigoris natiui esse potest. Atque eo significato etiam vox *erectus* optimis scriptoribus venit. Auctor rhetoricorum ad *Herennium* L. II. c. XIX. dicit, *nam cum feras bestias videamus alacres & erectas vadere, ut alteri bestie noceant.* In quibus verbis vis vocis *erectas* per antecedens *alacres*, & quod consequitur, *ut alteri bestie noceant*, determinatur. Ad animum ubi transfertur, denotat animi fiduciam, omni metu & periculo abiecto, prouti *CICERO* de *Deiotaro* pronuntiat, *magno animo & ERECTO est*, orat. pro reg. *Deiotaro* c. XIII. In sacris idem sensus obtinet *Ps. CXLV. 14. CXLVI. 8.* in quibus *incuruati erectis* opponuntur, quorum illi variis calamitatibus sunt deiecti, ut animo fere deficient, hi diuina potentia & gratia cladibus suis erepti, ut animum recipiant, ac in meliori spe esse incipiant. Qui igitur ita erecti bibebant, erant robore quodam animi succincti, & in spem optimam exsuscitati, rerum suarum, timo-

more misso, strenue fatagentes. Atque hæc interpretatio toti orationis nexui conuenit. Quotquot timido & trepido erant animo, illos omnes dei iussu Gideon in prima exercitus lustratione amandarat c. VII. 3. Igitur qui remanserunt, meliori ac confidentiori animo illos fuisse oportuit; sed hos nobis JOSEPHVS tamquam omnium ignatissimos molles & effeminatos exhibet. Et si quidem tales fuissent, num ipsi tam exiguo numero, & quidem γυναι, prouti THEODORETVS illos nominat, nullis instructi armis, nocte obscura, qua omnia sunt incerta, & cuius caligo meticulosis maiorem metum addit, illumque nimium quantum adauget, adeo prompti ac alacres in hostem numerosissimum profecti fuissent? Concludimus, quem ad modum JOSEPHVS temporis notationem, lustrationem nimirum factam fuisse, cum sol in ἀνμυ sua esset, ex ingenio suo addidit; ita etiam verbis scriptoris sacri sensum intulit, qui ex ipsis, omnibus rite pensatis, minime fluit. Sed dicas, deus sibi soli gloriam victoriæ huius seruata cupiebat, si qua vero virtus his hominibus fuisset, causa gloriandi fuisset ipsis, sed vero contrarium liquet ex v. 2. c. VII. Absit a nobis, ut gloriæ diuinæ quidquam detractum velimus, nec per nostram sententiam illa imminuitur. Qui hostem bello lacessunt,

illum suis armis propriisque viribus subigunt & debellant, illi habent, quo de gloriantur: sed Gideonis milites non hastas vibrant, non gladios stringunt, non tela mittunt, sed tubarum tantum clangore signum dant §. VIII. quo perciti hostes in se ipsos ruunt, seque mutuis conficiunt cladibus. Id ipsum confirmat tessera, qua in se inuicem animarunt aduersarum partium copias, proclamando ליהוה ולגרעק Jud. VII. 18. vel uti in executione exprimitur חרב ליהוה ולגרעק v. 20. quibus verbis non hoc voluerunt dicere, ac si æquales essent partes Jehouæ & Gideonis, sed Gideonem nominarunt, quo hostes cognoscerent, Gideonem cum suis adesse, per quem victoriam daturus esset dominus Israël. Ut nomini diuino suum adderet, id ex somnio cuiusquam ex hostibus, eiusque interpretatione c. VII. 12. 13. traxisse, non inepte iudicat ABARBANEL, cuius interpretationem, quam non respuit BVRMANNVS, hic adducere non pudet, צוה להם שיאמרו כלם לה' ולגרעק. ורצה לומר שהיה דבר נסוי שאלקים הוא בעצמם ודבר אנשי והוא חרב גרעק הנער אצלם. והנה לא הוזה שמו עם שם הכה' אלא בעבור החלום ששמע כרי שישמעו שם גרעק לא ישאר בהם רוחם ויחררו כצפור בזכרם החלום *præcepit* (Gideon) *illis, ut dicerent omnes gladius domini & Gideonis,*

onis, quo ipso innuit, fuisse partim rem miraculosam, deum sc. ipsis auxilio esse, partim rem humanam, nempe gladium Gideonis, qui ipsis (hostibus) erat notus. Sed ecce non æquavit nomen suum nomini dei benedicti, sed addidit propter somnium istud quod audiuerat, ut, ubi cognoscerent nomen Gideonis, animus ipsorum concideret atque trepidarent auis instar (Hof. XI. 11) in memoriam sibi reuocantes somnium istud, comm. in proph. prior. fol. 52. col. 1. conf. JO. MEYER in federolam c. XII. p. 407. Sarta igitur manet gloria dei, nec tamen propterea Gideon & milites eius in locum ignauorum, & animo defectorum hominum sunt reiiciendi. Deus usus est illis tamquam instrumentis, vel tamquam causis secundis, eorundemque qualemcumque operam, cum initio signum tantum pugnae dedissent, ita est moderatus, ut Israëlita, ab hostibus suis duriter adhuc pressi, plenariam victoriam consequerentur.

§. XII.

His præmissis, dispiciamus, quid intenderit Gideon, ubi suos *cadis, facibus & tubis* instruxit, atque istis fractis, prælucentibus facibus & tubis personantibus, classicum edere præcepit v. 16-20. De delectu 300. hominum faciendo, manda-

T 5

tum

tum dedit deus Gideoni v. 5-7. quo autem modo illis aduersus hostes vteretur, id ipsum propriæ eius prudentiæ reliquisse videtur. Diuisit igitur illos in tres manipulos, iisdemque in mandatis dedit, vt hostium copias vndique cingerent, datis singulis (α) *vasis fictilibus* v. 16. Vox $\gamma\delta$ in diuinis libris frequentius sumitur pro vase hauriendæ aquæ apto Gen. XXIV. 14. 15. 16. 20. 45. 46. 1 Reg. XVIII. 34. inde ab interprete Alexandrino per $\gamma\delta\epsilon\iota\alpha\nu$ redditur, JOSEPHVS & THEODORETUS habent $\alpha\mu\phi\omicron\epsilon\epsilon\alpha$, vtraque autem vox, interprete POLLUCE L.X. c.V. segm. 30. p. 1175. 1176. vas denotat, quo liquidum quid hauritur & effunditur. Qui significatus voci huic est natiuus, si cum MAIO, STOCKIO & CLODIO arcessatur a rad. arab. $\alpha\varsigma$, quæ in genere significat *laborauit*, speciatim *laborando exhaust aquam*, qua de eiusque deriuatis videri potest GOLIVS lex. arab. p. 2008. 2009. Fuerunt igitur vasa ex terra vel luto parata, qua de causa etiam facili labore frangi potuerunt, infernientia aquæ hauriendæ, quo illam inde, quamdiu in castris & via versarentur, biberent. Ipsa a populo discedente relicta fuisse coniectat ABARBANEL. Sed ne quid dicam illos vasis hifce in via indiguisse, dubium etiam vix est, quin vnusquisque militum Israëlitarum suis hydryis

driis siue vrceis fuerit instructus ; quare etiam hi trecenti illis destituti non fuerunt. Hi vrcei fuerunt ריקים *κενοι*, non impleti solito liquore. Illis iussi fuerunt immittere (β) לפידים. Vox לפיד generatim significat aliquid, quod ignem eundemque vehementiorem emittit Gen. XV. 17. Ex. XX. 18. Job. XLI. 10. Dan. X. 6. speciatim denotat *facem*, siue *titionem ardentem* Jud. XV. 4. Zach. XII. 6. quam ὁ ἰσθμομακοντα ubique per λαμπαδα conuertunt. Intelligere igitur possumus vel faces, vel titiones. KIMCHIVS in lib. rad. p. 252. ad vocem לפיד notat הנה העץ הורק *est lignum, siue titio ardens*, & ABARBANEL voci לפיד substituit תיר *titio*. Sed illas, antequam ad hostem accederent, vrceis inditas occultarunt, ne ipsarum flamma conspiceretur, sicque aduentus Gideonis & militum ipsius intempestiue animaduerneretur. Ignem aliquando vasis fictilibus inclusum latuisse, ne ab aliis cognosceretur, adparet ex illo, quod XENOPHON de Agesilao refert, ipsum constituisse δεκα Φεροντας πυρ ἐν χυτρεῖς *decem homines ferentes in ollis ignem*, L. IV. hist. græc. p.m.411. quo illius beneficio ligna accendere, cibos parare seque reficere possent. Adhibita sunt (γ) שופרות *tuba*. Tubarum vsus longe ante in populo deo sacro obtinuit, quam apud gentes profanas

nas inualuit. Jussu dei tubæ duæ argenteæ sunt confectæ, quæ, ubi bellum incidebat, a sacerdotibus sunt inflatæ Num. X. 1. seqq. Sed quoniam de illis, eorumque vario usu apud Isræelitas satis accurate egit doctissimus JO. CHRISTOPHORVS BVSINGIVS gemina dissertatione de *tubis ebraeorum argenteis*, sub præsidio cel. IKENII, directoris symbolarum harum dextrissimi, quem deus ciuitati sacre & litterariæ diu seruet! ventilata, ne actum agere videamur, ea tantum in medium adferemus, quæ ad institutum nostrum faciunt. Hæ tubæ vel buccinæ, de quibus nobis in præsentia est sermo, non ex ære, sed potius cornu, vel maxime arietino confectæ fuisse videntur, quare οἱ ὁ vertunt *κερατινας*, quæ vox quoniam adiectiua est, a *κερας* descendens, *σαλπιγξ* vel *βουκανη* est subintelligenda. JOSEPHVS qui modo ante *σαλπιγγα* nominauerat, post addit, vnumquemque trecentorum istorum dextra portasse *κρη κερας cornu arietis*, *εχρωντο δε τριστοις αντι σαλπιγγος*, utebantur autem illis vice tubæ; quare HESYCHIVS etiam vocem *κερας* per *σαλπιγξ* reddit. Apud alias etiam gentes cornua in bellis vsitata erant. Nitimur auctoritate VARRONIS, Romanorum doctissimi, cuius verba hæc sunt; *cornua, quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu.*

mu. Neque posterioribus temporibus omnino in desuetudinem abierunt, VEGE-
TIVS enim sermonem facit de *cornibus ex
vris agrestibus*, i. e. buccinis ex cornibus
vrorum agrestium confectis: unde qui il-
lis utebantur, *cornicines* sunt adpellati.
Sed quæritur, unde tanta buccinarum si-
ue cornuum copia præsto adfuerit? AB-
ARBANEL in ea est opinione, trecentos
illos accepisse tubas suas ab illis, qui ex
10000. post primam lustrationem residuis,
domum sint regressi. Verba ipsius ad v.
8. c. VII. hæc sunt: לקחו מצידתם
מה שראוי להם ולקחו שופרותם כי היה
המנהג בימים ההם בבאים למלחמה
sumse- להביא בידהם שופרות לתקוע
runt de comœatu ipsorum, quantum satis e-
rat ipsis, adhæc sumserunt tubas illorum: fuit
enim illis temporibus mos, ut, qui bellum in-
grederentur, secum portarent tubas ad clan-
gendum. Quod si intelligit de singulis,
ad bellum se accingentibus, ipsos tubis
instructos venisse, vereor, ut exemplis
ex antiquitatibus ebræis, vel aliarum gen-
tium petitis, comprobari queat. Recti-
us longe sensum verborum illorum adse-
cutus est KIMCHIVS: צידת העם שהלכו
למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן
שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה
לקחו כמו כן הנשארים עמו כרי שהיה שופר
בד כל אחד ואחד מהשלש מאות
הנשארים.

.וְהַחֲמִישִׁים *commeatum populi domum*
discedentis accepit populus remanens apud i-
psum (Gideonem); sic tubas, quæ fuerunt
parti illorum ad clangendum illis in bello, pa-
riter acceperunt reliqui, adeo ut quisque re-
fiduorum trecentorum illorum tuba esset instru-
ctus. Rem ita, concipimus. Totus e-
xercitus populi Israëlitiçi constitit primi-
tus 32000. Jud. VII. 3. quem ubi in mani-
pulos vel cohortes diuidimus, ac singulis
cohortibus centurionem cum tubicine si-
ue cornicine damus, habebimus 320. cen-
turiones totidemque tubas, quas si domum
discedentes, cum vsui amplius non essent,
reliquerunt, trecenti isti, qui remanserant,
trecentas tubas siue cornua habere potue-
runt, & adhuc illarum aliquot superfue-
runt.

§. XIII.

Cum his igitur hominibus vrceis, fa-
 cibis & tubis instructis, in tres centurias
 diuisis, nocte concubia ad hostem circa
secundam, non quartam, quod JOSEPHVS
 contra veritatem historiarum sacrarum scribit,
 contendit Gideon, illisque imperat, ut
 ex se exemplum capiant, & id faciant,
 quod a se fieri cognituri essent. Hi, fa-
 uentibus noctis tenebris, hostium castra
 quoquouerfus cingunt, vrceos in terram pro-

proiiciunt, & in partes diffingunt, (*)
 faces ardentes expediunt, tubis vndiqua-
 que perstrepunt & clamoribus omnia im-
 plent. Ad terrorem hostibus ingeneran-
 dum omnia comparata erant. Ignis vndi-
 que emicans ipsorum animos immane
 quantum percellebat. Cujus generis stra-
 tagematibus alios duces non sine lato
 successu vfos fuisse relatum legimus. Do-
 mitius centurio sub M. Licinio Crasso con-
 tra Mysos belligerans FOCVLVM gerens
super casidem, suscitata motu corporis flam-
mam, veluti ARDENTI CAPITE fundebat.
 FLORVS L.IV. c.XII. Maiorem cum præ-
 senti euentu similitudinem habet astus,
 quem Hannibal, cum ab Romanis ab o-
 mni parte inclusus & circumfessus tene-
 retur, excogitavit. Totam illius de-
 scriptionem dabimus verbis LIVII: *Falla-*
cis consilii talis adparatus fuit. Faces vndi-
que ex agris collectæ, fascisque virgarum, at-
que arida sarmenta, præligantur cornibus
bouum,

(*) Verbum פָּדָה Jud. VII. 19. ex vfu apud A-
 rabes per *excutere* vult expositum cel. SCHVL-
 TENSIVS orig. ebr. T. I. L. I. c. III. p. 197.
 quam suam sententiam tuetur in *vindicis*, quæ
 T. II. p. 63. adhærent. Et ille quidem sensus loco
 nostro adpositus est maxime, quippe enim vi qua-
 dam procul dubio vrceos manibus suis excusse-
 runt, vt in partes disiluerint. Græcus interpre-
 tatur per *ἐκτινάσσειν*.

boum, quos domitos indomitosque multos inter ceteram agrestem prædam agebat. Ad duo milia ferme boum effecta: Asdrubalique negotium datum, ut primis tenebris noctis id armentum, accensis cornibus, ad montes ageret, maxime, si posset, super saltus ab hoste infessos. Primis tenebris silentio mota castra: boues aliquanto ante signa acti, ubi ad radices montium, viasque angustas ventum est; signum ex templo datur, ut accensis cornibus armenta in aduersos concitentur montes: Et metus ipse refulgentis flammæ ex capite, calorque iam ad viuum, ad imaque cornuum adueniens, velut stimulator furore agebat boues. Quo repente discursu, haut secus quam siluis montibusque accensis, omnia circum virgulta ardere capitumque irrita quassatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem præbebat, L. XXII. c. XVI. XVII. conf. POLYBIUS hist. L. III. c. XCIII. XCIV. p. 338-341. edit. Gronou. Idem breuiter repetit FRONTINUS stratag. L. I. c. XXVIII. quod pœticis luminibus illustratum & ampliatur exhibet SILIUS ITALICUS L. VII. 331. seqq. Quæ res ita feliciter callidissimo Hannibali cecidit, ut Romani, qui saltus occupauerant, præcipiti fuga locum reliquerint, sicque Hannibalis copiis elabendi occasionem dederint. Alia huius generis exempla indicat BVRMANNVS, quæ ante laudatus STOCK-

STOCKHAVSEN c. l. c. VIII. §. 3. 4. p. 284. 290. exprimit. Igitur ubi Isrælitæ subito nocte coeca ardentibus faces praeferunt, & tota hostium castra clangoribus circumstrepunt, id eo consilio fecerunt, quo & metum & terrorem hostibus incuterent, & suspicionem ipsis iniicerent, longe maximum Isrælitarum exercitum castra sua undique adgredi. Faces trecentæ & totidem tubæ speciem ipsis præbere potuerunt, Isrælitas totidem manipulis imminere, cum singulis cohortibus suæ essent tubæ. Sic Marius Mauros atque Gatulos ex inopinato adgressurus, quo ipsos in formidinem atque trepidationem daret, *iussit de improviso vigilas, item cohortium, turmarum, legionum TVBICINES simul omnis signa canere, milites clamorem tollere atque omnibus portis erumpere*, SAL- LVST. Iugurth. c. XCIX. Cl. CLERICVS stratagema Dioetæ ex POLYAENO L. II. c. 37. in medium adfert, qui, cum urbem Heræam ingressus esset & vereretur, ne ab oppidanis cum suis opprimeretur, tubicines per multas urbis partes dispositos una classicum canere iusserit, quod audientes ciues, existimantes omnia hostibus esse plena, urbe exceßerunt. Hoc ipsum intendisse Gideonem, cuique suorum dando facem & tubam, mandandoque, ut & circa omnia hostium castra facem

T. III. P. II. V ar-

ardentem ostentarent, & tubis clangere-
rent, quo sic clangore suo hostium corda fran-
gerent, existimantium, ipsorum copias
longe esse maiores ac quidem reuera e-
rant, censet ABARBANEL. Speciatim de
facibus ita differit: *זוה שוויכז לפידים*
כל איש לפיד אחד. כי זה ממה שיבא
לחשוב בראותם הלפידים שכל לפיד יבא
בתוך כמה איש וחשבים ליותר רבים
præcepit Gideon, ut quisque (trecent-
torum illorum) gestaret facem unam, & id
quidem ea de causa, quo videntibus facibus
istis hanc iniiceret cogitationem, singulas faces
inter centum viros incedere, sique ipsos longe
plures esse reputarent.

§. XIV.

Ignis flammæ & tubarum clangori ad-
diderunt vociferationem, illamque non
confusum & absque mente boatum, sed
distinctum definitumque sensum expri-
mentem, *c. VII. 20. הרב ליהוה ולגרעק*
In quibus verbis ellipsin aliquam locum
habere, facile quisque largietur, quam
per *gladius Iehouæ & Gideonis imminet cerui-*
cibus vestris, vel per simile quid supplen-
dam esse, non sine ratione statuit cel.
CLERICVS. Clamorem in præliorum
initiiis a cunctis militibus ad terrendos ho-
stes sublatum esse §. IX. monuimus. Di-
ce-

cebatur is græcis ἀλαλαγμος, ab ἀλαλαζειν, item το ἐνυαλιον ἀλαλαζειν, quod habet POLLVX L. I. c. X. segm. 163. vel τῷ ἐνυαλίῳ ἀλαλαζειν, quod ex exemplis ab IVNGERMANNO ad h. l. excitatis adparet. Mos hic etiam inter Isræelitas vsu obtinuit Jos. VI. 4. 16. 20. 1 Sam. XVII. 20. 52. Erat autem clamor iste fere inconditus, ad territandos hostes vnice comparatus. Quem autem hic sublatum legimus, certo sensu animatus erat: quare, quo minus ad *tesseras militares* reducamus, nihil impedit. Has ad *signa vocalia*, refert VEGETIVS, de illisque ita pronuntiat. *Vocalia dicuntur, quæ voce humana pronuntiantur, sicut in vigiliis, vel in prælio pro signo dicitur: ut puta VICTORIA. PALMA. VIRTVS. DEVS NOBISCVM. TRIVMPHVS IMPERATORIS, & alia quæcumque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem, L. III. c. V. consulatur STEWECHIVS p. 158.* Græcis dicuntur συνθηματα, qua voce vtitur ÆNEAS Poliorcet. c. XXIV. qui in tesseris quæ cum primis excubitoribus olim dabantur, describendis, satis est prolixus. Illæ, quod VEGETIVS docet, quotidie variabantur, ne hostibus innotescerent: vnde SILIVS:

tacitum dat tessera signum
Dimissa in colles pugna silvasque ferantur
V 2 Di-

Dispersi. L. XV. 475-477.

Illius etiam meminit VIRGILIUS:

*Clasfica iamque sonant: it bello tessera
signum.*

Ad quem locum videatur SERVIVS.
CLAUDIANVS:

*Neglectum Stilico tot iam per sæcula mo-
rem*

*Rettulit, vt ducibus mandarent prælia
patres*

Decretoque togæ felix legionibus iret

TESSERA. de laud. Stilicon. L. I.
328-331.

Tessera dabatur iis, qui proximi erant imperatori, a quibus per successionem ad omnes peruenit, atque illa vel voce dabatur, vel in pittacio scribebatur, conf. CASAVBON. ad Suet. Galbam c. VI. p. 578. edit. Græu. Ultrai. 1691. Sic pariter hanc tesseram: *gladius Iehouæ & Gideonis*, acceptam a Gideone, ab eodemque primitus prolatam Jud. VII. 18. omnes non clam habuerunt, sed alta voce proclamauerunt, ipsa illa tum ab hostibus se distinguentes, tum certam victoriam a domino, cuius iussu & instinctu totum hoc bellum Gideon administrabat, præstolantes. His artibus suis, adspirante singulari numinis gratia, id consecutus est fortissimus

mus & prudentissimus Israëliti exercitus imperator Gideon, vt hostes externati ac extremo metu furis quasi exagitati, non solum per tota castra concursantes trepidarint, seque mutuo suis armis peterint, ac peremerint, verum etiam fugam capessuerint, inque via a conuocatis Israëlitis luctuosissima strage fuerint adfecti.

II.

SACRARUM
OBSERVATIONUM

SPECIMEN *.

Cap. I.

Athenagoræ, Alciphronis, Æschyli, Dionis Casii verba defenduntur. De S. Matthæi quodam loco. Περὶ αὐτοῦ ὅτι δὲ ψαῦν, utrum accusandi casum possint admittere? Eusebii verba & Hegesippi illustrantur.

Proxime a præcipitio absunt docti vi-
ri, cum aut terminos desueto fer-
moni inconsulte ponunt, aut, quod

V 3

3

* En tibi, B. L. luculentissimum selectissimarum
Observationum specimen, cujus Celeberrimo Au-
tor:

a se lectum non recordantur, confiden-
ter proscribunt. Ecquis quæso hæc
(a) *Athenagoræ* ἵνα πᾶσι μὲν παρὰ πᾶσιν
-- διαδέχησθε τὴν βασιλείαν, ΑΥΞΗΝ δὲ καὶ ἐπι-
δοσὶν ἡ ἀρχὴ ὑμῶν -- λαμβάνη prava putasset?
Et tamen *Duchair*, voce ΑΥΞΗΣ, cui nul-
lum esse sensum adfirmat, inducta, αὐξή-
σιν refingit. Cogitasset vir doctus *Plato-*
nem (b) sapius eo vocabulo usum, in me-
moriā saltem redegisset istud *Meridis*
αὐξὴν Ἀττικῶς, αὐξήσιν Ἑλληνικῶς, aut simile
huic *Thomæ Magistri* decretum, & sincer-
um vas non incrustasset. In *Alciphronis*
tertia Epistola L. III. sic *Euagrus*: ἐγὼ δὲ
τὴν σαγήνην ΑΠΛΩΣΑΣ ἠπόρευν ὁ, ἡ πραγματι-
Steph. Berglerus, non satisfacit, inquit, hoc
ver-

tori cū placuerit nomen suum occultare, mei
quoque officii est, debitum hīc servare silentium.
Interim, vel me tacente, intelliges, paucissimos
hodie in universo, quā patet, litterato orbe su-
peresse, à quo similia expectari queant, quem-
admodum dissimulare nequeo, eum, summo suo
merito, dudum inter principes nostri seculi, in
omni doctrinæ genere, inprimis in græcis lati-
nisque litteris, viros, numeratum esse. Quare, uti
hic publicè ipsi pro collatis egregiis symbolis gra-
tias ago, ita ut pluribus opusculum nostrum or-
nare non gravetur, etiam atque etiam rogo.
C.I.

(a) *Apolog.* p. 138.

(b) *Vid. Lib. VI. de LL. p. 783. & Thezter. P.*
173, *Ed. Steph.*

verbum ἀπλώσας. Poteritne ergo satisfacere hoc (c) *Aliani*, εἰ μὲν ἄνθρωποι τὰ δια-
 ττα ΑΠΑΘΕΣΑΝΤΕΣ ἡσυχάζουσιν. aut (d) *Joan.*
Chrysostomi οἱ ἐχθροὶ πανταχῶς περιήσαν, διὰ τὰ
 ΑΠΑΘΕΣΑΝΤΕΣ, ἵνα λάβωσι καὶ ἐπαναγάγωσιν εἰς
 τὰς ἐνέων χεῖρας. Mihi quidem uterque
 satis locuples semper est visus. *Aeschylus*
 Jo sic (e) quiritatur:

οἰστροπλήξ δ' ἐγώ
 μάστιγι θεῶν γῆν πρό γῆς ἐλαύνομαι.

Ad quæ adscriptum video; illud γῆν πρό
 γῆς cum ἐλαύνομαι arridere non potest. Nam
 quid est, queso, terram ante terram agitor?
 idne dicatur apud ἑὸν πρό sic convenit? Qui-
 bus quidem quaestionibus quid alii sint re-
 sponduri, dicere non possum; *Lucianus*
 si arbiter esset, omnia optime congruere
 affirmaret. Namque ita (f) ille, ἀλλ' ἔ-
 σται γῆν. πρό γῆς ἐλαύνεσθαι, ὡς ἀσπερὶ καὶ ἄθεον.
 Vide aliud. *Julium Casarem* eo bello,
 quod in Gallia Venetis intulit, ἐν παντὶ γε-
 νέσθαι scribit (g) *Dio Cassius*, scrupulumque
 injicit *Jac. Palmerio* & suspicionem de
 mendo: mavult certe ἐν ἀπορίᾳ legere.

V. 4.

nee

- (c) Hist. Anim. L. II. C. 42.
- (d) Oper. T. III. p. 43c. Ed. Bened.
- (e) Prometh. v. 683.
- (f) In Alexand. C. 46.
- (g) L. XXXIX. p. 122. Ed. H. Steph.

nec dubitat (h) quin eo sensu *Dio* scripserit, etsi de voce non constet. Atqui ἐν παντί γινέσθαι a *Xenophonte*, *Philostrato*, *Heliodoro*, pluribusque aliis, quorum resfortunæque in angustias compelluntur, dici solent. *Dio* ipse (i) ter quaterque hoc genus usurpavit, & plenissime (k) quoque καίπερ ἐν παντί κακῶ ὄντες. quo magis mirum accidit, adhærere ad eam dictionem virum doctum potuisse. Sed tempus est, ut quorsum intenderam, veniatur tandem. *S. Matthæus* ex ore Domini Jesu μακάριοι (l) scribit οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. quæ planissima possent videri, nisi structura insolentior interpretum animos in diversa traxisset. Equidem ad illos me adungere soleo, quibus οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην illi sunt, qui cœlestis iustitiæ inpenfisissimo desiderio tenentur; neque reformido, ne sermonis usus istam refutet sententiam. In *Suida* reperitur, Διψῶ ἀνθρώπῳ, ἐπιθυμῶ. qui, sive in animo habuerit ipsa hæc Christi nostri, sive *Hymni* LXIII, 2. ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου, uti coniecit *Th.* (m) *Gatakerus*, sive alius scriptoris

(h) Exercitat. in Græc. Auct. p. 245.

(i) Lib. XXXVI. p. 11. XLI. p. 183. LX. p. 770.

(k) Exc. Vales. p. 581.

(l) Evang. Cap. V. 6.

(m) De Styl. N. T. C. 20,

ris verba, quid Græca indicare dareque possint, liquido innuit. At τὸ διψᾶν & πεινᾶν nunquam, verba Cl. Wolfii sunt, à profanis scriptoribus cum accusandi, qui hic occurrunt, sed vel cum gignendi casu, vel sine ullo alio usurpatum legitur. Est: propter eane, qui esuriunt & sitiunt propter justitiam, præstabilius erit? Non opinor, factis esse potest, ut in haud paucis esse debet, Alexandrinorum Interpretum, quantumvis Hæbræo fonte manans, simile dicendi genus. Ut tamen omnis in posterum criminandi occasio præcidatur, notetur hoc Teletis Philosophi ex (n) Stobæo, ἢ ἐκ τῶν πεντῶν ἡδιστα ἐσθίει, καὶ ἡκιστα ὄψις δέσται; καὶ ὁ διψᾶν ἡδιστα πίνει, καὶ ἡκιστα τὸ μὴ παρὸν πότον ἀναμένει; ἢ πενᾶ τις ΠΛΑΚΟΥΝΤΑ, ἢ διψᾶ ΧΙΟΝΑ; ἀλλ' ἐ ταῦτα διὰ τρυφῆν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων; Id enim, verborum ordinem si spectes, geminum maxime est. Quæramus aliud. Disputarunt viri docti de dicti ejus vera mente, quo Judæi S. Jacobum conpellarunt in Hegeßippi apud (o) Eusebium fragmento. τίς ἡ δύρα τῆς ἰουδæας; Quid P. Wesselingius conjecerit, quidque ejus in conjecturam nuper animadverterit Jac. Elsnerus, Vir Clarissimus, adscribere nolo. Disident verbis, cetera pæne gemel-

V 5

mel-

(n) Sermon. V. p. 69.

(o) Lib. II. H. E. Cap. 23.

melli & concordēs. Id ego miror vehementer, neutrum loci Eusebiani recordatum fuisse, quo Judæorum ista interrogatio planissime declaratur. En verba, ut arbitrandi sit facultas: ἐρωτηθεὶς (Jacobus) πρὸς τῶν ἀρχιερέων καὶ διδασκάλων τῆς Ἰουδαίας εὐδυνες, ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΧΟΙ ΔΟΞΑΝ, καὶ πείρα ἀποκρινάμενος, ὅτι υἱὸς θεοῦ εἴη, λίθοις καὶ αὐτὸς πρὸς αὐτῶν βάλλεσθαι *Demonstrat. Evangel. L. III. p. 46. Ed. Colon.*

Cap. II.

Monachi Alexandri de Diocletiano & Maximiano Herculio verba expenduntur. Ahytarcha quis fuerit Antiochie. Clavi crucis Dominice utrum abenei an ferrei fuerint?

De imperatoribus Diocletiano & Maximiano Herculio, acerrimis Christianorum vexatoribus, hæc monachus a) *Alexander*, αἱ δὲ περὶ Διοκλησιανὸν καὶ Μαξιμιανόν, τὸν ἐπὶ κλην Ἐγκελιον, μετὰ τοῦ ἀποκτείναι αὐτοὺς τῶν ἀγίων πολλὰς μυριάδας, ὥσπερ κόρον λαβόντες τῶν κακῶν, τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀπονοίας ἀρδύνες, προφάσει θεοσεβείας ΑΛΥΤΑΡΧΑΙ γενόμενοι, ἐν συνδήματός ἀπέθεντο τὸ βασίλειον. *Postquam autem Diocletianus & Maximianus, cognomento Herculus, occisis multis sanctorum millibus,* sati-

(a) In Tom. II. de Cruce Christi. Jac. Gretseri p. 28. & p. 30.

satiasi quodammodo flagitiis, quæ perpetra-
verant, viderentur, inmodica mentis vesania
actos Imperii tædere cæpit, quod sub pietatis
religionisque prætextu, ex composito deponen-
tes, in privatam remigrarunt vitam. Ita Schot-
tus; qui siue parum intellexerit voces
ἀλυσάρχαι γενομένοι, seu corruptas censue-
rit, monere saltem aut ipse aut editor
Jac. Gretserus lectorem debuerat, cur in
Latinis negligendas existimaverit. Pos-
sunt hic haud inique nonnulla adspergi:
nec imitabor tamen hominis, docti certe,
sed in diversa opinatos minime comis,
fastum & inpotentiam. Hoc adfirmo,
optimi ea commatis esse, ac Diocletia-
num & Maximianum Antiochiæ Alytar-
chiæ honore functos esse, indicare. No-
runt paullo peritiores, ejus urbis incolas
ludis Olympiacis mirifice studuisse, inque
illis partes Alytarchæ fuisse præcipuas:
Jac. Gothofredum de illis haud pauca (b)
conduxisse, eosdem non latet. Adscribam
ex (c) Joann. Malala, quæ Alytarchæ ornatum
& cultum illuminant: ἑφορεῖ δὲ πολλὴν διάκρυ-
σον, ἄσπρην, ὡσεὶ χιτὼν καὶ τέφανον ἀπὸ λυχνιδίων
καὶ ἄλλων τιμίων, καὶ κατεῖχε ῥάβδον ἐβάλλει-
νον, φορῶν εἰς τὰς πόδας σανδάλια ἄσπρα.
 Quæ

(b) Ad Leg. 12. C. Th. de Jur. Fisci, & L. 2. de
Expens. Ludor.

(c) Chronograph. p. 376.

Quæ quidem memini fabulosa & a nugace scriptore conficta quibusdam esse visa, inmerito tamen. Jo. certe Chrysostomum nemo mendacii arguet, cum de eodem (d) Alytarcha, ἐχ' ὁρᾷτε ἐπὶ Ὀλυμπίων αἰγῶν, ὅταν ἀγωνοθέτης διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίξῃ, σέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων, σολὴν ἀναβεβλημένος, ῥάβδον ἐν τῇ χειρὶ κατέχων, ὅση εὐλαξία τῷ κήρυκος βοῶντος ἡσυχίαν εἶναι μετ' εὐκοσμίας; Neque enim ambiguum esse potest, quin ΑΓΩΝΟΘΕΤΗΣ idem atque Alytarcha sit. Junge tamen Plutarchi (e) locum, quem optime ad Alytarcham retulit (f) Th. Reinesius. Id restare videtur, ut Imp. Diocletianum ejusque collegam Maximianum eo honore Antiochiæ usos fuisse obtineam. Ecce itaque eundem (g) Jo. Malalam: καὶ Ἀλυτάρχης (ἀλυτάρχης) ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ αὐτὸς Διοκλησιανὸς καὶ ἀποθήμενος τὸ βασιλικὸν σχῆμα --- ἐχ' εἰλετο βασιλεύειν. Tum de Maximiano Herculio, καὶ Φορέσας καὶ αὐτὸς τὸ σχῆμα τῷ Ἀλυτάρχει, ἡλυτάρχησε. Dices nusquam ab aliis id memoria esse proditum, neque ego refragor: quamquam, recte si res putetur, de Diocletiano inconsultum plane non erit opinari,

(d) Oper. Tom. II. p. 374. Ed. Benedictin.

(e) In Caton. minor. p. 765.

(f) Inscript. Clav. V, 6.

(g) Chronograph. p. 412. 413.

nari, qui Persico bello in Oriente subsistens & aucupans rerum exitus, ut ait (h) *Lactantius*, hoc dignitatis ornamentum capessere potuit. Sed ea res in quaestione non versatur, verane omnia sint, quæ Monachus *Alexander & Malala* commentantur. Nollem id præstare. Sufficit, si de monachi sententia & *Jac. Gretseri* negligentia constet. Itaque hinc abimus. Scripsit idem *Gretserus* (i) haud pauca de clavis Dominicæ crucis, & nostra ætate docti viri (k) *Iustus Fontaninus & L. Ant. Muratorius*: quorum quidem nemo, si bene memini, animadvertit, fuisse olim sanctitatis fama insignes viros, qui clavos istos ex ære conflatos ductosque censuerint. In his certe nomen profitentur S. Columbanus & Gallus, de quibus ad hunc modum (l) *Walafridus Strabus*; S. Gallus Magnoaldo discipulo suo, vas sibi argenteum ad sacros usus offerenti, *Fili*, ait, *memor sententiæ B. Petri Apostoli, quam paralytico speranti pecuniam protulit, Argentum, inquit, & aurum non est mihi, ne contrarius inveniaris exemplo salubri, vas, quod possides, pauperibus conferre curato.* Nam præ-

(h) De Mort. perfec. C. 9.

(i) Lib. I. de Cruce Cap. 20. & 93.

(k) Diff. de Corona Ferrea Cap. I.

(l) Vit. S. Galli Cap. 19. in *Secul. II. Benedictin.*
P. 240.

præceptor meus beatissimus Columbanus in vasis æneis Domino solet sacrificium offerre salutis, quia fertur & salvator noster *CLAVIS* *ÆNEIS* cruci confixus. Hactenus *Walafridus*, qui si ferreos clavos novisset, quos nostra ætas tanto cultu celebrat, hæc sane non scripsisset: nihil quoque de iisdem S. Columbanus & Gallus inaudivisse videntur, nihil certe de illustri illa coronæ ferrea, reginæ Langobardorum, Theodelindæ, qua cum amicissime vixerunt tamen. Multa quidem & erudita condixit (m) *Muratorius*, quibus clavum ejus coronæ confregit, fortior malleus fuisset in *Walafridi* loco, si aut ejus in mentem venisset, aut utendi occasio fuisset tutior. Memini & S. Columbano & Gallo eos objici posse, qui ex ferro clavos fuisse adfirmarunt; sed illi, si S. *Ambrosium* excipias & paucos alios, rari sunt admodum: ceteri de materia tacent, *CLAVOS*, *HAUTZ* appellitantes. Et, ne absurdi putentur boni illi viri ob *clavos* *aheneos*, eorum usum in compaginandis navibus olim frequentem fuisse aliisque in rebus, testem dabo (n) *Dioscoridem* L. V. Mat. Med. C. 87. & 88. quem vide.

Cap.

(m) Diff. de Corona Ferrea cap. 21 - 22.

Cap. III.

De auctore Epigrammatis in Hermaphroditum. Hildeberti poematibus & Marbodi multa aliena inserta sunt. Willeramo sua Paraphrasis Cantici Canticorum adseritur. Notatur Ed. Martene & Beaugendre socordia.

Quum aliud agens Hildeberti Cenomanensis opera pervolverem, incidi in nobiscum illud & argutum Epigramma (a) de Hermaphrodito:

Dum mea me mater gravida gestaret in
alvo,

Quid pareret fertur consuluisse Deos:

Phœbus ait, puer est: Mars, femina:
Junoque neutrum:

Jam qui sum natus, Hermaphroditus
eram.

Querenti letum, Dea sic ait, occidet armis,
Mars cruce, Phœbus aqua: sors rata
quæque fuit.

Arbor obumbrat aquas: adscendo, labi-
tur ensis,

Quem tuleram, casu labor & ipse super.
Pes hæsit ramis, caput incidit anne, tu-
lique

Vir, mulier, neutrum, flumina, tela,
crucem.

Quo

(a) Oper. Hildeberti p. 1369.

Quo lecto, statim in memoriam rediit cultissimæ dissertationis, qua (b) *Bernh. Moneta*, idem Epigramma post egregiam *Ang. Politiani & Jo. Lascares* operam, jucundissime Græcis totidem versibus exprimens, *Pulicem de Custodia* illud ex ingenio finxisse pertendit. Vixit *Pulex* sub annum clō CCCX, si (c) *Vossium* audis, aut potius, si (d) *Muratorium*, clō CCCLIV, Custodiæ, *Costozza* Itali vocant, prope Vi-centiam, scripsitque præter alia carmen, quo Carolo IV. adventum in Italiam gratulatur: Conposuisse & hoc de *Hermaphrodito Monete* adfentiuntur doctissimi viri *Valla*, *Politianus*, *Gyraldus* atque alii. Et tamen scripti libri *Hildeberto* id vindicant, Turonensis in primis, qui si ante hos quingentos annos fuerit exaratus, uti *Ant. Beaugendre* declarat, utique *Pulex* Epigrammatis auctor esse nequit. Mutavit fortasse unum atque alterum vocabulum, nam paulo aliter ac scriptum supra est, legi solet, & pro suo usus fuit. Nec illud *Hildeberto* tamen tribuero: cultius enim quam pro ejus ingenio videtur; tantoque minus, si illi, uti non injuria censent, hoc de *Tiresiæ* (e) uxore debeatur:

Uxor

(b) Menagian. Tom. IV. p. 432.

(c) De Histor. Latin. L. III. cap. 9.

(d) Tom. XIII. Rer. Italicar. p. 1235.

(e) Oper. Hildeberti p. 1368.

Sacrarum Observat. Specimen. 313

*Uxor Tiresiæ dum pleno ventre tumeret,
Numina consuluit, quid velit esse
tumor?*

*Phœbus ait, vir erit: Venus inquit, fe-
mina fiet:*

*Inquit Neptuneus, immo puella puer:
Respondit verbis res: concipit illa, puerque
Femina, vir, neutrum, nascitur omne
simul.*

Ille vel illa fuit. - -

Prorsus enim ad prioris exemplum formatum, sed elegantia ac dignitate multis partibus inferius est. Neque obesse potest, quod veteribus in schedis *Hildeberto* contribuatur. Videor enim observasse in ejus & *Marbodi Redonensis* carminibus nonnulla, quæ aut *Ovidio* aut *Martiali* aut aliis accepta debent referri. Exemplo defungar: dat nobis *Ant. Beaugendre* longam *Hildeberti* elegiam ad amicum, uti præfatur, (f) *transmarinum*, qua rogat, ne se in adversis contemnat aut deserat: forte dum a *Guilhelmo Rufo* aut ab *Henrico I.* ita exagitabatur, ut *Romam* petere cogeretur. At eam si inspexeris, nihil nisi *Ovidianum* reperiēs:

Turpe quid (quidem) dictu, sed si modo vera jatemur,

T. III. P. II.

X

Vul-

(f) Op. Hildeb. p. 1346.

*Vulgus amicitias utilitate probat:
Cura quid expediat, prior est* ---

Cetera, quæ succedunt, ejusdem omnia
sunt, hinc & inde ex libro II. & III. de
Ponto excerpta. *Marbodo* (g) adscribitur:

*Rumpitur invidia quidam, carissime Fuli;
Quod me Roma legi, rumpitur invidia:
Rumpitur invidia quod sum jocosus amicus,
Quod conviva frequens* ---

Atqui id *Martialis* esse, nemo ejusmodi e-
legantiarum studiosus ignorat. Condo-
nemus hoc *Ant. Beaugendre*, Monacho &
in Patrum, sicuti vocari solent, commen-
tariis magis occupato: quid dices, si osten-
dero, abstulisse eum sui ordinis populari
nobilem librum atque alii, sed levi de
caussa, vindicasse? Fortasse exemplo *Har-
duini*, quem ejus rei auctorem agnoscit,
se tuebitur, qui cum bono isto sene mul-
to fuerit doctior, turpius profecto sese
dedit. Est in omnium manibus *Willelami*
Cantici Canticorum Paraphrasis, versibus,
ut ejus ætas ferebat, non absurdis innexa:
habebat eandem codex Collegii Claro-
montani, additis *Marbodi* quibusdam car-
minibus: adleverat insuper recentissima
sed & indoctissima manus, *Paraphrasim*
Redonensis Episcopi esse factum. Ergo
Mar-

(g) Oper. *Marbodi Redon.* p. 1619.

jus carminibus adstruant. De vero auctore viderint alii.

Cap. IV.

Conjectura L. Bosii defenditur. Usus verbi ἀναλέγειν explicatur. Aeliani & Pausaniae verba emendantur. Notatur Eustathius.

Malle se *L. Bos*, vir egregius, in *S. Joannis Evangelio* Cap. II, 15. καὶ τὰς ἑρμηνείας ἀναλέγειν legere, quod sermonis Græci usus id solum, non ἀνέσχευε, requireret, (a) professus est. Aliis ea conjectura, licet codice Montfortio munita, (b) displicuit, a quorum judicio mihi dissentire integrum est. Scio sacros codices religiosa & casta manu tractandos esse, quibus tamen nihil decedet, si in voce pingenda librarios leviter aberrasse adfirmetur: memini quoque uni scripto sæpe plus esse auctoritatis, quam majori numero, præsertim si linguæ genius & consuetudo adstipulentur, & vocabuli mutatio sit prona & levis: quæ quidem omnia bellissime hic congruunt. Nam Græcos ἀναλέγειν τὴν ἑρμηνείαν probasse, producta a clarissimo viro *Luciani* loca adfirmant. Addam plura de hoc genere, ne calumniæ locus sit.

Apol-

(a) Exercit. Philolog. p. 60.

(b) Joan. Alberti Obl. Philolog. p. 209.

Apollodorus (c) de Jove, *Zeus* δὲ *μυσαχθεῖς* τὴν μὲν *τραπέζαν* ἀνέτρεψεν. *Andocides* (d) ὃς αὐτὴ τὴν *τραπέζαν* ἀναλρέπει. De *Xantippe* *Socratis* (e) *Plutarchus* μετ' ὀργῆς ἐπισᾶσα καὶ λαιδορήσασα, τέλος ἀνέτρεψε τὴν *τραπέζαν*. & de *Pittaci* conjuge ἐπεχθῆσα δὲ ἡ γυνὴ μετ' ὀργῆς ἀνέτρεψε τὴν *τραπέζαν*. *Heliodorus* (f) ἀπαν - εἴτε σκεῦος εἴτε ζῶον ἀναλρέποντες. De- *nique Eustathius* (g) ἰσέον δὲ ὅτι ἓνα μὲν *ἴνα* ἀναλραπῆναι ἄνθρωπον ἢ σκεῦος, ἢ *τραπέζαν*, καίριον εἰπεῖν. Quid vero contra hanc & *L. Bosii* phalangem? Unus objicitur ex *Suida* (h) locus *Aliani*, in quo τὸν *βαμὸν* ἀνέτρεψαν. cuius mihi quidem verba, si verum fatendum est, in eodem hærent luto. Atque id, ne suspiciosius putetur, exemplis, quibus hoc genus absolvitur, agendum erit. Primus itaque prodeat *Himerius* (i) *Orat.* in *Epicurum* *βαμὸς* ἐκ ἀνέτρεψας. tum *Libanius* in *Timone* (k) καὶ *Θυσίας* μὲν προσάγει τοῖς *βαμοῖς*, ἀναλρέπει δὲ αὐτὴς ὀλίγον ὕστερον. & *Orat.* in *Juliani* ne-

X 3

cem

(c) Biblioth. L. III. C. I. p. 188.

(d) De Myster. p. 17.

(e) Tom. II. p. 461 & 471. Ed. Xyl.

(f) Æthiop. L. X. p. 498.

(g) In Homer. p. 625. Ed. Rom.

(h) In voc. περιεσπασαν

(i) pag. 30. Ed. H. Steph.

(k) Tom. I. p. 346.

cem (l) βωμὸς δὲ ἐφῆκε λακίλζεσιν ἀναλρέπεν.
 qui & alibi βωμὸς ἀναλτραμμένος dixit. Dio
 Casius (m) οἱ ἄν ὑπάτοι ἐκεῖνόν τ'ε (τὸν βωμὸν)
 ἀνέτρεψαν. Quæ nisi hujus animi frustra
 sum, prudenti abunde erunt. Nec desit
 tamen, quod ex (n) Pausania opponi pos-
 se videtur, καὶ ἀνασρέψαι θεῶν ἱμαῖς. quam-
 quam & illud sanitate defectum est, uti
 Kuhnus optime animadvertit: namque &
 ea in re ἀναλρέπεν legitimum solet esse.
 Dio Chrysostomus (o) ἀλλ' ἐκ μεγίστης δὲ τὴν ἡ-
 λικαύτην ἀνάδασον ἱμην ἀναλτραπῆναι. atque
 hoc prior Polybius (p) καθάπερ οἱ δικασταὶ -
 ἀνέτρεψαν πάσας τὰς ἱμαῖς. At hinc abire
 tempus est. Nam quæ in Eustathium me-
 ditabar, πόλιν ὅλην ἢ ἔθνος ἀναλτραπῆναι ἰολεμ-
 γὸν esse perhibentem, omitto. Longum
 & tædiosum foret, Platonis, Æschinis,
 Strabonis, Æliani, Alciphronis, Dionis Chry-
 sostomi, Libanii atque aliorum verba ex-
 scribere.

Cap. V.

De situ Bethsuræ. Eusebio Græca, quæ
 deficiunt, redduntur. Crimagozæ Epigram-
 ma

(l) Tom. II. p. 253. & 266.

(m) Lib. XLIV. p. 303.

(n) Arcadic. C. 19. p. 571.

(o) Orat. XXXVIII. p. 463.

(p) Excerpt. Legat. p. 1246.

ma explicatur. Dio Cassius & Syncellus
corriguntur.

In vicesimo ab urbe Hierosolymitana lapide vicus erat Bethsura, Eusebio, Hieronymo & Itineris Hierosolymitani Auctore testibus. Quid fiet ergo scriptore (a) Maccabæorum historia, καὶ συνεγγίσας scribente τῷ βασιλεύει, ὅτι μὲν ἐρυμῶ χαρίω, ἀπὸ δὲ ἱεροσολύμων ἀπέχοντι ὥσπερ σαδὶς πέντε. Illumne in loco vicino & toties obvio errasse putabimus? Celeberrimus Palæstinæ (b) illustrator peccatum esse in numeris asseverat. Ego σαδὶς absurdos eo loco opinor, adsciscendosque ex Alexandrino codice σχοίνες, ut amplitudo & intervallum iusta sint. Schænus plerumque absolvit millia passuum quatuor. Hero (c) ἡ σχοίνες ἔχει μίλια τέσσαρα. Recte propterea (d) Epiphanius intervallum schænorum XXIV. implere prodidit millia passuum XCVI. & VI. schænorum spatium æquare XXIV. M. P. neque prave vicus, qui ad XX. lapidem ab urbe Hierosolomytana positus erat, ἀπέχων ὥσπερ σχοίνες πέντε, ut in editione Græbii. Accedant, quoniam ad Geographos

X. 4.

- (a) Maccab. L. II. Cap. XI, 5.
- (b) H. Relandus Palæst. L. III. p. 652.
- (c) Analect. Benedictin. p. 315.
- (d) Hæref. XIX. Cap. 4.

phos delati sumus, de hoc genere alia. Hieronymi (e) hæc sunt. *Area Atad, locus trans Jordanem, in quo planxerunt quondam Jacob tertio ab Hiericho lapide, duobus millibus a Jordane, qui nunc vocatur Bethagla, quod interpretatur locus gyri.* Græca Eusebii desiderantur, quæ ex scholio, cujus apographum in manibus est, in Catena Mss. ad Genes. Cap. L. vers. 10 restitui ex potissima parte sic possunt. Ἄλων Ἀτάδ, ἵος ἐστὶ πέραν τῆς Ἰορδάνης, διεσηκὼς τῆς Ἱερὶχῶς τριῶν σημείοις, καὶ νῦν καλεῖται Βηθαγλά, ὃ ἐστὶ μεθρημνευόμενον ἵος κύκλῳ. Hoc primum. Elegans est Epigramma Crinagoræ (f) in Philostratum, M. Antonii & Cleopatraz, ut bene monuerunt docti viri, amicum, cujus præcipua pars, quoniam ab iisdem intellecta non est, ab hoc loco aliena non erit:

- - - ἢ ῥ' ἐπὶ Νεῖλῳ
 Κεῖσαι, Ἰουδαίους ὧν περίοπτος ὄρεος.
 Ὀθνεῖοι καμάτας ἵες σῆς διεμοιήσαντο,
 Σὸς δὲ νέκυσ ψαφάρη κείσε' ἐν Ὀτρακύνῃ.

Agi enim de montibus Judaicis deque urna humili & testacea, in quam reliquiaz Philostrati fuerint illataz, Brodaeus & Opsopæus arbitrantur: At ὄρει Ἰουδαῖοι non montes sunt

(e) de Loc. Sacr. voc. *Area Atad*.
 (f) Antholog. L. IV, p. 310.

sunt sed Judææ fines sive termini, e quibus tumulus Philostrati conspici poterat; & ψαφειῇ ἐν ὀστρακίνῃ arida est in Ostracine, haud longe a Rhinocolura, Judææ tum contributa, sita. Josephum consule, qui (g) σαθρόν ἄνδρον ob summam aquæ penuriam vocat. Fuit ergo Philostrati tumulus, de quo poeta, in oppido Ostracine, spectabatque vicinos Judæorum fines. Nunc hæc vide Dionis Cassii (h), eruta ex laceris schedis a Nic. Carminio Falcone, οὕτω δὲ ταχέως ἐπ' αὐτὸν ἤλασεν, ὥστε χαλεπῶς τὸν Μακρίνον ἐν 1. . . κόμῃ τῶν Ἀντισχειῶν, ἐκαστὸν τῆς καὶ ὀγδόῃ κούρᾳ ἀπὸ τῆς πόλεως σαθρὴς ἀπεχάρσῃ, συμβαλεῖν αὐτῷ. quorum quidem sententiam recte percepit vir doctus. Agunt de pugna, qua Pseudantoninus sive Elagabalus Macrinum non longe admodum ab Antiochia invasit: Xiphilinus (i) iisdem præne verbis usus, id liquido demonstrat. In vico, quem Xiphilinus nominatim haud expresit, schedæ vero Dionis sola priore litera, adhærescit. Ego fuisse puto ἐν Ἰμμοίς, κόμῃ κ. λ. Hoc enim titulo vicus, κόμῃ μεγίστῃ καὶ πολυάνθρωπος (k) Theodoreto, inter Antiochiam & Chalcidem erat. Remo-

X 5

mo-

(g) Lib. IV. Belli Jud. C. XI, 5.

(h) Lib. LXXVIII. Cap. 37. p. 63. Ed. Rom.

(i) In Macrino p. 371.

(k) Histor. Religios. Cap. 7.

movent quidem veteris tabulæ, *Peutingeranam* vocant, picturæ Immias sive Emmias ab Antiochena urbe intervallo XXXIII. M. P. quæ stadia CLXXX. æquare non possunt: nec audeo tamen stadiis controversiam movere, a *Dione* & *Xiphilino* probatis. In tabula error esse potest, & est haud infrequens, ob vicinitatem literarum X. & V. Fac fuisse M. P. XXVI. & *Dionis* ac tabulæ rationes constabunt. Sed hæc constituent, ut libitum fuerit, harum rerum consulti: addam, ne longius a Palæstina aberretur, hæc *Syncelli* (g) de Imp. Alexandro, μετ' ὃν Ἀλέξανδρος, ὁ Μαυρίας υἱὸς, ἀδελφιδὸς αὐτοῦ, ἐν Ἀρκαδίᾳ γῆς παρ' ἄλλῃς τεχθεὶς Φοινίκης, ut scribatur, sicuti oportet, τῆς παράλλ-Φοινίκης. Namque ea in Phœnice, quam *maritimam* παράλλον (h) *Evagrius* vocat, inter Antaratum & Tripolim erant Arcæ, natale Imp. Alexandri solum. *Lampridium* in Alexandro C. I. & 13. si inspexeris, non dubitabis.

Cap. VI.

S. Agobardi & Claudii Taurinensis mirificus in verbis consensus declaratur. Sine Agobardi liber de Imaginibus pars Apologie Claudii

(g) Chronograph. p. 357. Ed. Paris.

(h) L. III. Hist. Eccles. Cap. 33.

Claudii ad Theodemirum? Uter exscripserit, Claudiusne Agobardum, an contra.

De simulacrorum cultu tanta opinionum consensio & conformatio verborum *S. Agobardum* inter & *Claudium Taurinensem* intercedit, ut mirum mihi semper acciderit. Libet eam ostendere. *Claudii* ex Apologia ad Theodemirum abbatem hæc (a) sunt: Cum enim distincte dicatur non faciendam similitudinem omnium, quæ in cælo sunt, aut quæ in terra, vel quæ sub terra, non de solis similitudinibus alienorum deorum intelligitur dictum, sed & de cælestibus creaturis, aut quæ in honore creatoris humanus sensus potuit excogitare. Agobardus (b) postquam primum Decalogi præceptum & Augustini illud explicantem locum recitasset, hæc dicens, inquit, beatus Augustinus docet nos breviter, qualiter & cetera hujusmodi præcepta intelligere debeamus. Nam cum distincte dicatur, non faciendam similitudinem omnium, quæ in cælo sunt, aut quæ in terra, non de solis similitudinibus alienorum deorum intelligitur dictum, sed & de cælestibus creaturis, aut quæ in honore creatoris humanus sensus potuit excogitare. Iterum Claudius ait: Dicunt isti, contra quos Dei ecclesiam defendendans

(a) Biblioth. Patr. Tom. XIV. p. 197. Ed. Lugd.

(b) Lib. Cont. Imagin. Cap. I. p. 221. Ed. Balusii.

dam suscepimus; non putamus imagini quid
 inesse divinum: sed tantummodo pro honore e-
 jus, cujus effigies est, tali eam veneratione ad-
 oramus. Cui respondemus, quia si sancto-
 rum imagines hi, qui demonum cultum reli-
 querunt, venerantur, non idola reliquerunt,
 sed nomina mutarunt. Agobardus (c) vero,
 Dicet forsitan aliquis, non se putare, imagi-
 ni, quam adorat, aliquid inesse divinum, sed
 tantummodo pro honore ejus, cujus effigies est,
 tali eam veneratione donare. Cui facile respon-
 detur, quia si imago, quam adorat, Deus non
 est, nequaquam veneranda est quasi pro ho-
 nore sanctorum, qui nequaquam divinos sibi
 arrogant honores. Tum de everfis A-
 lexandriæ delubris & crucis dominicæ si-
 gno in postibus, in ingresibus, in fene-
 stris, in parietibus columnisque depicto
 cum ex Historia Ecclesiastica egisset, sub-
 necit: Si enim sanctorum imagines hi, qui
 demonum cultum reliquerant, venerari jube-
 rentur, puto, quod videretur eis non tam ido-
 la reliquisse, quam simulacra mutasse. Quæ
 quidem in Agobardi libro concinne apta
 connexaque sunt, in Claudio minime:
 turpiter enim ex verborum ejus serie
 ablata sunt, hæc in alio fragmento: quia
 si imago quam adorant, Deus non est, nequa-
 quam veneranda est pro honore sanctorum, qui
 ne-

(c) Cap. 19. p. 247.

nequaquam divinos sibi adrogant honores. Quod mirari neminem, oportet; lacera enim & foede truncata Claudianæ Apologiæ membra sunt, quæ cum maxime legimus. Ecce aliud Claudii: Certe si adorandi fuissent homines, vivi potius, quam mortui, adorandi esse deberent, id est, ubi similitudinem Dei habent, non ubi pecorum, vel quod verius est, lapidum vel lignorum, vita, sensu & ratione carentium. Ex qua re summopere pensandum est, quia si opera manuum Dei non sunt adoranda & colenda, quanto magis opera manuum hominum non sunt adoranda & colenda, prorsus nec in honore eorum, quorum similitudines esse dicuntur. Et hæc luxata sunt & Sibyllæ foliis similia. Quanto melius Agobardus, qui (d) prolatis S. Leonis verbis, In quibus, inquit, beati Papæ & Orthodoxi doctoris verbis summopere pensandum est, quia si opera manuum Dei non sunt adoranda & colenda nec in honorem Dei, quanto magis opera manuum hominum non sunt adoranda & colenda nec in honorem eorum, quorum similitudines esse dicuntur. Nam si ulla imago esset adoranda vel colenda, creatoris potius esset quam creaturæ. His adjungit opportune de homine ad Dei imaginem efficto, tumque, certe si adorandi fuissent homines vivi magis quam picti,
id

id est, ubi similitudinem habent Dei, non ubi pecorum, vel quod verius est, lapidum sive lignorum, vita, sensu & ratione carentium. Hactenus de verborum dictionumque convenientia in *Claudii* fragmentis & *Agobardi* libro. De opinionum concordia nihil addam. Quis enim ignorat, utrumque ægre tulisse, (e) *sanctus* adpellari imagines atque a vulgo religiosiore cultu adfici: imo vero omni modo conterendas esse censuisse. Id demiror, *Jonam Aurelianensem*, doctum utique virum, & *Dungalum* protervius *Claudii* Apologiæ, quam legerant (f) nunquam, insultasse, verborumque adeo ordinem & structuram carpsisse acerbius. Quæ, malum, hæc ratio, vellicare librum & barbariæ damnare, cujus præter male disjunctas & fœde discerptas particulas nihil unquam legeris! Sed hoc ulcus & carcinoma, latius sæpe quam oportebat serpens, non tangere præstat. Quæramus potius, unde tanta partium & verborum congruentia in *Agobardi* & *Claudii* de cultu imaginum libellis? Atque hic in opinionem venire potest, *Agobardi* istum librum esse partem Apologiæ *Claudianæ* ad Theodemirum, qua

(e) Agobardus de Imagin. Cap. 18. 23. &c.

(f) Vid. *Jonæ* Præfation. Tom. XIV. Bibl. Patr. p. 167. & *Dungalii* Responsa p. 199. *ibid.*

qua superstitiosa simulacrorum veneratio perfringebatur acriter: postulare enim id videntur verborum illæ periodi, *Agobardi* libro concinne innexæ, in Apologia fragmentis turpissime dissociatæ; nec impetrant tamen. Namque in fragmentis plura insunt, quæ in *Agobardo* desiderantur, fuitque utriusque scribendi causa dispar. *Claudius anathematum sordes*, quibus omnes basilicæ Taurinatum, uti ipse ait, plene erant, everterat. Factum Apologia tuetur, repellitque criminationes Theodemiri. *Agobardo* occasionem dedit (g) error invalescendo tam perspicuus factus, ut idololatriæ vel Anthropomorphitarum propinquum sit heresi aut simile, adorare signamenta & spem in eis habere. Hoc amplius, Lugdunensium Episcopo veteres schedæ librum illum constanter attribuunt, neque ullum de auctore dubium relinquunt. Uter ego exscriptor fuit, *Agobardus*ne an *Claudius*? Equidem *Agobardum* puto. *Claudius* Apologia sua respondit Theodemiro Paschale Pontifice nuper admodum mortuo, sicuti testatur ipse extrema fragmentorum parte, neque adeo ante annum a Christi natalibus 10 CCCXXIV. *Agobardus* quo scripserit annum suum de imaginibus libellum, mihi nondum liquido ad-

(g) *Agobard*, de Imagin. Cap. 33.

paruit. Suspiciantur (h) docti viri, compositum enim esse proxime ante Parisiensem, qua de Imaginum cultu disputatum fuit, synodum: sic foret eodem tempore, quo Claudiana Apologia digestus. Id vero vix feret summa verborum & dictionum in utroque opere similitudo &, ut sic dicam, consonantia; nisi si velis *Claudium* sua cum *Agobardo* communicasse, quod, etsi absurdum minime est, haud adparet. Nihil certe toto *Agobardi* libro reperitur, quod Synodum spectare possit. Solam eam scriptionis causam præ se fert, ut supra memoravimus, quod *error idololatriæ* increbresceret. Quare aliquot post Synodum istam annis aucta, sicuti fertilis esse solet, superstitio hunc illi commentarium extorsit. Ut ut fuit, neque enim hæc liquido adfirmantur, desinant in posterum *Claudio* imaginum patroni asperius insultare, qui *Agobardum* virum egregium & conspirante ipsorum sententia *sanctum*, adeo in hæresi sua concordem & consentientem habuit, ut iisdem verborum & lucubrationum telis turpem simulacrorum cultum uterque confixerint.

Cap.

(h) Mabillon, Præfat. ad Part. I. Sec. IV. *Benedict.* p. 26.

Cap. VII.

Contenduntur inter se dictiones quaedam Hebrae & Graecae. לָמָוּת , πορεύεσθαι de morte, sicuti & πανούργου ὁδός. Quid βλέπεν εἰς αἶδς χεῖρα; Illustrantur Genes. XV, 2. & Psalm. CXXIII, 2. & Lucae XXII, 22. obiter.

Magnificum mihi semper visum est & sublime illud Abrahami responsum, quo Deo Optimo Maximo, omne patrocinium pollicenti, *quid mihi*, inquebat, (a) *dabis*, וְאַתָּה הָיִךְ עִירִי. quod, sive tu verteris, cum orbus agam, ut Seb. Castalio, sive, cum orbus eam, illo verbi usu, quo (b) Lucretius,

Denique saepe hominem paullatim cernimus IRE,

Et membratim vitalem deperdere sensum, jucundissime exprimet egregii senis animum & sollicitudinem. Equidem, cum optio detur, posterius malim, tum quod grandius sonet, partim etiam ob crebram verbi ejus potestatem, in interitu desinam, & sacris in literis & apud vicinas gentes. Ipsi illam Judaeorum doctores, quos Rabbinos vocant, agnovisse videntur, T. III. P. II. Y cum

(a) Genes. XV, 2.

(b) Lib. III. p. 344. 348. cum Lambini Scholiis.

אין הליכה אלא מיתה וכן הוא (c) cum (c) non esse aliam vocis significationem adfirmant, quam ad mortem indicandam: quod, quamquam audacius & vi quadam ex alio sacri codicis (d) loco extortum, in Abrahami verbis sedem occupare potest. Arabes certe, uti docti (e) viri admonuerunt, ita adfollent. Vide hoc, non alienum utique, ex horribili sectæ Muhamêdicæ libro (f) *ان امرأه هلك ليس له ولد*, *se qui vir obierit, sine liberis*. Sed quomodocunque accipiat, Hebræumne pondere atque elegantia inferius putabitur (g) Sophocleo?

ὃν ἔγωγ' ἀκάρμαλα
προσμένεσ', ΑΤΕΚΝΟΣ
τάλαν', ἀνύμφευτος αἰὲν οἶκνῳ.

Est in eo quidem manifestus cothurnus, sed quamcunque in partem verteris, molli ac simplici isti Abrahami concedet plurimum. Capimur plerique omnes Græci Latinique sermonis elegantis, seu infusa illis quadam pulcritudine sive adsueta

- (c) Excerpt. Gemar. Sota C. I. 40. p. 270. *Wagensf.*
(d) Genes. XXV, 32.
(e) *Alb. Schultens* ad Hoseæ IX. & Jobi XIV.
(f) Alcorani Sura IV. vers. ult.
(g) *Electra* v. 265.

a teneris, neque præter rationem. Quid enim his scitamentis suavius jucundiusve? Si vero in hoc genere habitantes comparatam cum illis sacri codicis orationem languere & tantum non sordere, ut vitio humani generis contigisse novimus, opinemur, quid aliud, quam ignorantia corruptique judicii argumenta damus? Laudabunt probabuntque inpenſe plures (h) hoc ejusdem poetæ:

Ὁρᾷτέ μ' ὦ γᾶς παλῆϊας πολῖται
 Ταν νεαταν ὁδὸν
 εἰχσαν, νεᾶν δὲ φέγγος
 λεύσσαν ἀελίς,
 Κῆπο' αὐτῆς ----

neque ego merita elegantia laude privata vero. Celebrabunt & (i) hoc:

Βέβηκε Διήανειρα τὴν πανυσάτην
 ὁδῶν ἀπασῶν ἐξ ἀκινήτη ποδός.

Qui quidem flosculi sunt, sed ex vernante ubique locorum prato decerpti, inserti quoque verbis, quibus Dardana matres, & barbaræ quidem, liberos suos in puteos, ne turpem fervirent servitutem, immaniter detrudentes, usq, (k) ελευθεροῖ τὴν

Υ 2

(h) Antigone v. 821.

(i) Trachin. v. 885.

(κ) Philo Jud. Quod omn. Prob. liberp. 832.

τὴν ἀναγκαίαν καὶ πανυσάτην ὁδὸν περιώσσεσθαι
inquirebant, & (l) *Gregor. Nazianzenus*

Σὲ προσκυνῶμεν, Ἰῆς τελευταίας ἑδῶ
χρήζοντες εὐμενῶς Ἴε καὶ χάριτος Ἰυχεῖν.

Nec blandiores tamen (m) Davidico aut simili Josuæ, אֲנִי הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ. *Ego ingredior viam terre universæ.* Differt id fateor; at ea differitas gentis dialecto debetur unice, quæ ubi temnitur, ut a criticis negligi eam dolemus, vilescit &, quamquam inmerito, quod illi singulare quodammodo est. Habent omnes gentes suas in sermone veneres, & sæpe numero plane similes. Græci Germanique eos εἰς ἄλλας χεῖρας βλέπειν (n), five εἰς ἴας ἐτέρων δακτύλων βλέπειν, uti (o) *Libanius*, aut πρὸς ἐτέρων χεῖρας (p) ὀρᾶν perhibent, quibus aliorum ope & pecunia opus est. Hebræis idem simili in re placuisse *Siracides* (q) adfirmabit, & insigne hoc sacri vatis (r), דָּבָר כְּעֵינִי עֲבוּדֵם אֶל יְד גְבוּרָתָם אֶל יְדוֹתָם כְּעֵינִי שְׂפֹחָה אֶל יְד גְבוּרָתָהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. *ut famulorum oculi in dominorum manum & ancille in manum heræ, ita &*

(l) Carm. XVI. p. 100. *Ed. Toll.*

(m) 1 Reg. II, 2. Jos. XXIII, 14.

(n) Philostratus vit. Apollon. L. II. C. 17. cum *Olearii* nota.

(o) Tom. I, p. 941.

(p) Vit. Euthymii in *Coteler. mon.* Tom. II. p. 209.

(q) Cap. XXX, 21.

(r) Psalm. CXXXIII, 2.

nostri in Dominum Deumque nostrum. Scio id ab interpretibus saepe aliter atque aliter sumi: at omne subsidium declarare, quod servi atque ancillæ expectare ab heris solent, quæ consequuntur, liquido indicant. Adde & hoc Mauræ mulieris ad(s) Leonem, καὶ δίκην ἀνδρώπῃς λελωθημένης τὸ σῶμα εἰς ΧΕΙΡΑΣ γυναικείας ἀποβλέπῃς, ἡν ὁκλῶ καὶ ἐλεῖν ἰύχῃς, ὧν δέη. Unde vero hanc elegantem dictionis conformationem repetemus tandem, nisi ex communi apud plerasque nationes usu? quæ etsi in verborum ordine nonnihil discrepent, in translatione non dissentiunt. Atque hoc in his æquo animo feremus & prædicabimus, in illis vituperabimus? Magnis laudibus ad cælum extollitur istud (t) Platonis: ὧν ἰυχόντες ΠΟΡΕΥΟΝΤΑΙ τὴν εἰσαρµένην ΠΟΡΕΙΑΝ, προπεμφθέντες κοινῇ μὲν ὑπὸ τῆς πόλεως, ἰδίᾳ δὲ ὑπὸ τῶν οἰκείων. idque (u) haud injuria. Philo Judæus, Philosophi semper studiosissimus, ita æmulatur (x) ἔχ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐδελήσειν ἀπαθήσκειν, ἡ ἐν ἀδελώτῳ φρονήματι τὴν ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΝ ἀνύσσει ΠΟΡΕΙΑΝ. Paullo aliter Coriscus, propectæ ætatis senex, cum ex difficili morbo convalescisset, ἀπαγε, (y) in-

Y 3

- (s) *Ælian. de animal. L. III. C. 1.*
- (t) *Menexen. p. 236. Ed. Steph.*
- (u) *Longinus περὶ Ὑψ. Sect. 28.*
- (x) *Quod omn. prob. liber p. 882.*
- (y) *Stobæus Serm. VII. p. 90.*

inquietabat, ὡς ἀνδρῶς ἀνέστροφος, ἤδη πολὺ τῆς
 οὐδ' προκεκοφώς, ἣν δὲ πάντως ΠΟΡΕΤΘΗΝΑΙ.
 Minusne vero scitum hoc domini Jesu
 (z) καὶ ὁ μὲν υἱὸς τῆ ἀνθρώπου ΠΟΡΕΤΕΤΑΙ κατὰ
 τὸ ὀρισμένον; Minime profecto. Facile æ-
 quiparat & majestate & cultu dicti Plato-
 nici jucundam sublimitatem, hoc solo
 diversum, quod personam nostri Seque-
 stris duntaxat spectet. Atque hæc δειγμα-
 τος ἕνεκα.

(z) Lucæ Cap. XXII, 22.

III.

JOANNIS CHRISTOPHORI
 HARENBERGII
 EXPOSITIO

CAPITIS XVI. LVCAE;

SEV PARABOLARVM DVARVM,
 VNVS DE VILLICO INIVSTO, AL-
 TERIVS DE EPVLONE DIVITE,
 CVTICVLAM CVRANTE.

SECTIO I.

QVA PARABOLA DE VILLICO DISSO-
 LVTO, CALLIDO TAMEN,
 EXPONITVR.

SYNOPSIS:

§. I. **I**ndicantur rationes, cur Jesus para-
 bolis fuerit usus, ac dicendorum
 sum-

Expositio Cap. XVI. Lucæ, &c. 335

summa significatur. §. 2. Plerique commenta-
torum omittunt parabole prioris scopum sen-
sumque proximum. §. 3. Recensentur do-
gmata vera, quæ ex parabola priori deduci
queunt. §. 4. Suppeditatur utilis & certa pa-
rabole prioris expositio. §. 5. Exhibetur sum-
ma sensus ac expositionis parabolarum amba-
rum integrique capitis. §. 6. Aliorum opini-
ones recensentur. §. 7. Potiora edisseruntur
momenta expositionis, quæ scopo parabole pri-
oris congruunt. §. 8. Expositio hæc redditur
generalis & vsui vniuersali aptatur. §. 9.
Iudæi vocantur filii lucis. §. 10. Disquiri-
tur, quis sollicitus sit & prudens erga posteri-
tatem suam, Θεόφιλος εἰς τὴν γενεάν αὐτοῦ.
§. 11. Significatus vocis γενεά explicatur & ad
rem accommodatur præsentem. §. 12. Pha-
riseos per parabolam viramque Iesus repre-
hendit & conuicit. §. 13. Idem docuit Iudæ-
os initia Christocratiæ. §. 14. Ipse decisioni-
bus Phariseorum, de adulterio teri solitis,
opposuit regulam æquiores. §. 15. Edisseri-
tur expositio parabole prioris, & epiphonema-
tis ad eam adiecti, copiosior. §. 16. Exponi-
tur incisum capitis primum. §. 17. Illustra-
tur v. 2. §. 18. Exponitur v. 3. §. 19. Edis-
seritur summa incisi quarti simulque signifi-
catus verbi πεδισάτω ἐruitur ac firmatur.
§. 20. Monentur pauca ad incisum 4. & 5.
§. 21. Exponitur septimum incisum. §. 22.

Y 4

Ex-

*Exponitur epiphonema. §. 23. Mammon & Ma-
monas fallaciæ perlustrantur. §. 24. Additur
potestas & nervus verbi ἐκλείπειν.*

§. I.

Siquid doctrinæ cœlestis monumen-
tum Servatori lubuit exponere gra-
uiter & nervose, id omnino ipse in-
teruentu parabolæ (a) veluti in tabula ad-
umbratum repræsentavit, eo in primis
tempore, quod acerbissimas eius perpes-
siones ac præstantissimam resurrectionis
gloriam præcescit. Cur ita faceret sanctis-
simus salutis nostræ sempiternæ instaura-
tor, ipsi ratio in promptu fuit ac patrocina-
ta est haud vna. Omittimus monere,
sapientissimos Orientis magistros præci-
puosque Judaicos doctores hunc antiqui-
tus (b) servasse morem. Præstat commemo-
rare, Messiam per vates instrumenti
veteris, sese parabolis ad doctrinas salu-
berrimas enuntiandas vsurum esse, præ-
dixisse. *Pf. LXXVIII, 2. Matth. XIII, 35.*
Fructus ex instituto hoc olim redundavit
& multiplex & iucundus. Etenim audito-
res

(a) *Marc. IV, 34.*

(b) Jo. Adami Scherzeri *Specimen Theologiæ mythi-
cæ Ebræorum* p. 155, sqq. in Trifolio eius Ori-
entali Lipsiæ 1663, 4, edito.

res simulatque intellexerunt, pronuntiari parabolam, adrexere aures animumque, &, quorsum tenderent dicta, & quis potissimum peteretur, studiose percunctati sunt, certe ad percunctandum ita fuerunt adlecti. Quæ vero simpliciter ac citra orationis vela atque ornamenta edisseruntur, ea plerisque sunt fastidiosa, vel animos ad alia festinantes præterlabuntur, nec eosdem satis adficiunt, commouent, pungunt. Accedit vsus alius, quem parabolæ indiuiduum habent comitem. Prudentiæ omnino sapius est, recte ea proferre, quæ auditores fodiant & vrunt, si apertius dicantur. Indoles Judæorum a cultura iudicii erat satis disiuncta. Quam ob rem ipsi, ut vsus iudicii exercerent, erant excitandi & e somno expergefaciendi. Erant Judæorum doctores in eis, quæ per manus a patribus de ritibus sacris ac doctrinis nonnullis tradebantur, memoriæ demandandis ac solícite retinendis occupatissimi. Exempla doctorum sequebatur multitudo. Ex quo factum fuit, ut Judæi memoriam & imaginandi facultatem potissime excolerent, iudicium vero mentis exacuerent parce admodum vel potius opinionibus ante captis obtunderent & obfuscarent (c). In Rabbanitas
Y 5 seu

(c) Cl. Christianus Schœtgenius in *Præfatione ad Horas Hebræicas & Talmudicas* §. 14.

seu Phariseos hæc quidem præcipue quadrant. Dubium tamen non est, quin Sadducæi & Karaei opinionibus conditorum & statorum sectæ suæ ipsi etiam nimium statuerint pretium easque ad posteros transmittere haud recusauerint. Prudenter itaque & sapienter præstantissimus generis humani reparator parabolas adhibuit, quoties de rebus, in animum alte demittendis, ipsi erat tractandum. Eadem sapientia emicat ex parabolis, quas ipse de villico iniusto & epulone diuite Sospiator optimus discipulis suis ac Iudæis circum adstantibus instillauit. Exponemus primo de parabola, quæ imaginem villici iniusti repræsentat. Deinceps de eis doctrinis, quæ vtrique parabolæ interiectæ sunt, differemus. Tum vero tentabimus, quid nuclei sub cortice posterioris parabolæ lateat, explorare & edifferere. Abstinebimus tractationem ab eis dogmatibus, quæ copiosius in Compendiis & Systematibus Theologicis pertractantur, ne actum agere videamur. Satis habemus, si probabilissimam, nisi certam & euidentem, expositionem in medium adtulerimus. Quæ vero ex latifundiis theologicis decerpemus, ea sic sunt comparata, ut a nemine in dubitationem vocentur, sed potius ex iudicio omnium
exi-

Expositio Cap. XVI. Lucæ &c. 339

existimentur sacris litteris consentanea,
vera, & luculenta.

§. II.

Sensum parabolæ, de Villico iniusto inscriptæ, existimari difficilem & tricis spinisque obseptum ac agre explicabilem, vulgaris est sententia, quæ plurimos rei sacra interpretes, villicationibus suis intentos, tenet irretitos. Nec nosmet inficiamur, illum primo conspectui haud tantopere pellucidum esse, ut vniuersos lectores collustret & conuincat. Disident enim interpretum plerique in sensu illo eruendo. Licet vero expositiones eorum variæ haud ita sint comparatæ, ut alia aliam tollat iuguletque; id tamen sumimus ac contendimus iure nostro, sensum, a Jesu intentum, huic parabolæ duntaxat vnicum, nec multiplicem nec discrepantem inuicem nec laborantem duritie, inesse. Nisi desperarent multi de huius sensus inuentione, ipsi nucleum eius haud dimitterent intactum, anniuersario commentationis officio defungentes. Faciunt ei omnino & pie & prudenter, qui ex suggestu sacro quotannis præcepta tradunt generalia, salutis auditorum amplificandæ accomodata, docentes, viuendum sic esse omnibus, ut nemo ad rationem reddendam fiat ineptus. Cur enim

enim ipsi ea aliis tradere adgrederentur, quæ vel ipsi ignorant vel nonnisi commentario longiori possunt euoluere ac explicare? Cur ipsi eis immorarentur rebus, de quarum expositione certa solidaque haud sunt conuicti? Incertæ enim, flexibiles, & curiosiores, fructuque carentes, rei sacræ & parabolarum expositiones sunt (d) a cathedra ecclesiastica seiungendæ.

§. III.

Nemo tamen tam est excors & verborum Jesu ignarus, quin ex hac parabola, quod solidum, verum, vtile, ac fructuosum esse intelligitur, argumentando possit deducere ac comprobatum ire. Constat enim inter vniuersos, doctrinas saluberrimas cum parabola hac esse coniunctissimas, nec ab ea separari posse. Insunt sane isti de Villico parabola hæc dogmata: 1) Rerum, quibus Deus te præfecit, administrationem fide illafa & diligenter perage; 2) In rebus quibuslibet agendis finem respice; 3) ita rebus, quas præbet mundus vsui, vtendum est, nequem lædamus, ne eis abutamur, sed vt Deo rationem inde reddere, queamus;

4)

(d) D. Romanus Tellerus in *Institutionibus theologiæ homileticæ* § 203.

4) salutis conseruandæ sic est studendum, ne salutem imaginariam pro solida reputemus; 5) euitandum est exitium, præcipue sempiternum; 6) sic transfigenda est vita, ut ex vitæ huius diuersorio beate discedere queamus; 7) sic Deo, communi & supremo patrifamilias, est seruiendum, nequa forte infidelitate fauorem ipsius amittamus; 8) Spes hominum, voluptatibus suis addictorum, sunt fluxæ parumque fidæ; 9) in opibus adspectabilibus solida felicitas stabilisque salus haud est sita; 10) circumspicienda sunt tentoria sempiterna perpetuoque duratura; 11) cauendum est, ne honores fiat iniustitiæ esca & infidelitatis adiumentum. Hisce pronuntiatis sua constat veritas, sua lux, sua vtilitas singularis. Stupidus obtususque sit oportet, quem fugiat ars eliciendi hæc ex parabola doctrinas dicendoque eas ornandi. In eo autem causæ cardo vertitur, an sensus, parabolæ ipsi proxime insitus & potissimum a Seruatore intentus, istis pronuntiatis atque dogmatibus designetur atque exhauriatur. Id enim iam in primis in censum ac quæstionem venit.

§. IV.

Non est quod existimes, nos oleum operamque in sensu hoc exquirendo perdi-

dituros, siquidem ille vix ac ne vix quidem erui & reperiri possit. Non est quod tibi persuadeas, sensum parabolæ, si vel maxime exquisitus fuerit ac protractus, ita fore comparatum, ut auditoribus ex suggestu sacro salubriter nequeat tradi aut instillari. Eum metum iure nostro omitimus. Nouimus enim, Jesum nonnisi saluberrimam lucem per pronuntiata & præcepta sua mortalibus infudisse ac instillare tentasse. Nisi vero existeret vel reperiri posset genuinus & proximus istius parabolæ sensus, Christus profecto eam haud protulisset, nec Pharisei, eam ad sese spectare, intellexissent, nec patres ecclesiæ christianæ olim eam quotannis exponendam delegissent. Exstant idcirco vestigia & documenta, a Jesu verbis suis impressa & litteris per Lucam consignata, e quibus verus proximusque parabolæ prioris sensus possit erui atque enucleari. Qui scopum ministerii illius, quod Jesus in terris expediuit ac peregit, haud ignorant, eis est compertissimum, ipsum veritates nonnisi salutares omnibusque fructuosas, consiliumque & propositum diuinum de hominum salute, enuntiasse. Quis vero, hæc pro suggestu sacro exhiberi & euolui posse, immo tradendas ac patefaciendas esse, negabit? Finge tamen, expositionem huius parabolæ esse
lon-

longiorem, quam ut sermone sacro declarari possit; nihilominus exinde nondum cogi efficique potest, eam utilitate sua carituram esse. Quæ enim auditoribus huius loci proponere haud lubet nec conducit, ea sapius haud sunt aliena ab auditoribus naris emunctioris & illustriori mente ornatis, alibi inueniendis. Scopum suum orator sacer haud deferat oportet. Quem si ipse perpetuo ob oculos propositum habeat, idem ex expositione genuina, & ea quidem de proximo sensu decerpta, tantum hauriet & cum suis communicabit, quantum ab eis comprehendendi & ad usus traduci posse, pro certo reputare solet. Et quis ea visibus suis destitui arbitrabitur in ecclesia, quibus exponendis in templo non est locus? Dantur enim permulta codicis sacri & vniuersi theologiæ complexus capita, quæ ex professo & ex integro & acroamaticè pro rostris sacris tractari nequeunt, nec eo secius utilitate insigni sese commendant. Dantur nonnunquam auditores & parochiis adscripti, qui præconem sacrum interrogant sensum diuersorum sacri codicis locorum. Alii eorum inde proficere student; alii empæctas & scurras agunt, qui, ut sacrarum litterarum scopo & auctoritati insultent, loca difficiliora, quæ ipsi existimant sensu esse cassa, ecclesiasticis &

Theo-

Theologis veluti caput Medusæ obiectant. Quis, horum quoque rationem Theologo habendam esse, infitiabitur? Plura omnino Theologum oportet nosse, quam quæ in suggesto templi licet pronuntiare. Et nonne cuiusque est christiani, & legere & intelligere singulas instrumenti seu foederis noui partes? Quæ quum ita sint, expositio huius parabolæ vsum fructumque suum spondet, licet ea in oculos & notitiam imperitorum, nostra inprimis aetate, ingeri haud possit. Agite autem, lectores, animos huc aduertite. Arbitror profecto, expositionem, quam adlaturus sum, sic esse adornatam, vt intelligentiæ congruat vniuersorum nec lectores exigat oppido eruditos.

§. V.

Si enim singulas parabolæ capitique XVI partes ac vniuersam eius compagem, scopum, & momenta ea singula, ad quæ interpres theologus respicere solet, attenta mente pensitauero, atque habitudinem partium ad nucleum circumspexero diligenter, tum omnino planam simplicemque video viam, quæ expositionem & sensum, per eam erutum, offert vndiquaque elucentem. Ostendit enim Iesus Judæis imaginem & formam œconomia,

mia, quam ipsi, prouentuum Palæstinæ
 administratores, in fortunis diuinitus da-
 tis ac demandatis exercuerint. Ostendit
 idem, ipsos magis cæcutire, quam villi-
 cum & bonorum herilium dispensatorem,
 de grege vulgi delectum, qui ita res suas
 instituit sibi prouider, ne salutem su-
 am vnquam prorsus euertat. Iudæos ipse
 vocat more recepto *filios lucis*. Ipsos ve-
 ro hominibus, a luce diuinitus imper-
 titis disiunctis, negligentiores rerumque
 suarum incuriosiores esse, idem demon-
 strat. Docet Seruator, Iudæos deliciis
 Palæstinæ corradendis atque in abusum
 conuertendis, nec de fatis sibi instantibus,
 de fatis puta huius alteriusque vitæ, co-
 gitare. Prænuntiat ipsis sortem imminen-
 tem tristiores: vnā, qua sint affli-
 ctandi hostibusque succubitori, ac se-
 dibus Palæstinæ excutiendi; alteram,
 qua Deus immorigeros & deliciarum hu-
 ius vitæ studiosos, vita hac defunctos, sit
 adfecturus. Iudæorum gens adfectabatur
 aut Phariseos, avaritia plenos, aut Sad-
 duceos, qui, vitæ alterius parum curiosi,
 cuticulam curare consueuerant. Essai e-
 nim a templo Hierosolymitano & com-
 mercio gentis, cerimonias cultus Levitici
 obseruante, sese vel segregauerant vel fu-
 erant secreti. Hisce mos erat vitam to-
 lerandi duram. Hi opibus Palæstinæ haud
 T. III. P. II. Z ef-

effuse abutebantur. Parabolam, quæ de Oeconomo deteriori inscribitur, Phariseis fuisse oppositam, Pharisei ipsi animaduverterunt. Parabolam vero alteram, quæ dissimillimam diuitis epulonis fortunam exhibet, solis Phariseis obiectam & ingestam esse, contendere haud ausim. Epulo enim ille videri potest in gehenna demum conuictus de statu hominis, opibus improbe abutentis. Tribuuntur ipsi fratres eosque epulo, ad inferos delatus, perhibetur per reditionem hominis viui ab inferis eiusque representationem conuinci voluisse. Quo ipso intelligimus, denotari genus hominum, quod inter splendorem & oblectamenta huius vitæ, doctrinam, quæ resurrectionem mortuorum & conditionem mentium, vinculis corporeis liberatarum, complectitur, neglexit vel derisit. Vt ne autem Jesus auditoribus quibuscunque, præcipue Judæis, pietatis simulatoribus, denegaret adhortationes præstantissimas, ipse eos monuit ac expendere iussit, sedes in Palæstina esse instabiles ærumnisque vitæ & huius & futuræ graues. Hoc ipso eos docuit, clades & ruinas instare, Palæstinis seu Judæis per Romanos infligendas. Conuicit interuentu huius parabolæ Seruator conscientias Phariseorum tantopere, vt hi, sese peti, intelligerent. Abute-

tebantur Judæi prouentibus opibusque Palæstinæ, ut ipsi vel Mammonæ, vel Baccho, essent addicti, parumque salutis & incolumitati futuræ prospicerent. Ipsi ad exitium & ruinam grassabantur, in modum iniusti rerum familiæ curatoris, immo erant hoc dementiores. Hic enim solet prouidere, ne stipem ostiatim ad extremum colligere habeat necessum. Illi vero nec salutem huius vitæ nec sempiternæ incolumitatis tentoria ullo in pretio ponebant, Romanis obuiam euntes & doctrinæ Jesu reluctantes veramque Dei ecclesiam opugnaturi. Judæos illo, quem diximus, modo rationes suas ea ætate subduxisse, norunt vniuersi, quotquot historiam illius temporis Judaicam primoribus labris delibarent. Iam vero, hunc esse sensum parabola utriusque, demonstrabo: eumque in finem expositiones nonnullas aliorum præmittam, quæ ad parabolam priorem sunt referendæ.

§. VI.

Hieronymus refert in Epistola, quæ ad *Algasiam* tuit perscripta, eaque 151, parabolam priorem in *fragmento commentariorum ad Euangelia* de Paulo Apostolo exponi. Fragmentum illud solet Theophilo, Antiochiæ Episcopo, assignari. Sed per-

peram ita fit & falso, quemadmodum b. JOANNES CHRISTOPHORVS WOLFI-
VS in *Præfatione* ad Theophili illius libros
monuit sub finem. Fragmentum illud ex-
stat quoque L. III. *Commentariorum* eorum
in *Bibliotheca Patrum*, quæ euulgata fuit
Parisiis a. 1654, p. 365. Confer b. THO-
MÆ ITTIGII *historiam ecclesiasticam* seculi
II p. 33, & TILLEMONTIVM in *Com-
mentariis historiæ ecclesiasticæ* T. III. p. 43¹.
Sed quam longe expositio illa mystica fu-
erit petita, nemo non intelligit. IOAN-
NES LOMEIERVS (a), parabolam hanc
ad reiiciendos Judæos prænuntiatam atque
ad indicandum ecclesiæ Judaicæ, qui tunc
exstiterit, statum pertinere, existimauit.
Quod ipsum quemadmodum ex parte
congruit veritati, ita dicendum est, præ-
terea aliquid a Jesu indicari. A Lomeieri
sententia haud multum discrepat sententia
Henrici Teelmanni, quam ipse in *com-
mentario critico ac theologico ad caput XVI
Luce* Amstelodami a. 1695, 4, iuris fecit
publici, & ex quo cl. PETRVS ZORNIVS
sub nomine Theophili Amelii expositio-
nem parabolæ de diuite epulone, suis ad-
di-

(a) In *Observationibus analytico-didacticis, quibus
fatum Synagoge sub N. T. τῆς συναγωγῆς describitur*.
Ultraiectionis 1683. 12,

ditionibus illustratam, edidit (b). Scopum prioris parabolæ esse monitum prudentiæ christianæ, quam ex comparatione, cum circumspectis mundi rationibus agendi instituta, adquirere debeamus, olim credidit b. JOANNES DANNHARVVS. (c) Corollarium hoc fuit omnino ex genuina eius parabolæ expositione quamproxime, ac inter porismata inde decerpta seu confectaria principem obtinet locum. Fridericus Adolphus Lampe (d) credidit, scopum Domini in eo constituisse, vt Pharisæorum fastum ipse retunderet, iubens nos respicere ad XVI, 2. & XV, 2, & ad illud, quod in regnum Messis præcipue humiles & inopes sint recipiendi Ps. XXII, 27. LXXII, 4. CXIII, 7. Es. XI, 4. Est in hac sententia multum veritatis, & ipsa, copiosius explicata, ab ea expositione, quam exhibitori sumus, haud abludit. Singularis est opinio ANTONII DRIESSENII, Theologi Groningani, existimantis (e), Imperatorem Romanum denotari per diuitem virum, illumque vectigalibus colligendis æconomum

Z 3

(b) *Erörterung der dunkelsten und schwersten Schriftstellen im N. T. P. I. p. 943, seqq.*

(c) *In Hermeneut. sac. p. 459, f.*

(d) *In Diss. IV. Volum. I. §. 10. p. 79.*

(e) *In Diatribe de Principiis & Legibus theologiæ emblematicæ c. IV, p. 93. f.*

mum haud unum feu publicanos præfe-
 cisse. Hos, ait, minus fideliter in nego-
 tio demandato sese gessisse & ad procura-
 torem Cæsaris delatos esse ideoque me-
 ruisse, vt ipsis, ab officio ac illo munere
 deiectis, misere viuendum esset: hosce
 tunc tabulas, in quibus facultates cuius-
 que consignata fuerint, immutandas aliis
 dedisse, atque eadem opera sibi amicos
 conciliaffe: procuratorem has artes lau-
 dasse, tamquam tales, quibus & ipse in
 maioribus negotiis ac redditibus ad Cæsa-
 rem defraudandum vtatur; Christum ve-
 ro grauius monuisse, vt publicani bona
 redderent iniuste parta vel ex facultatum
 suarum complexu pauperibus succurre-
 rent (f). Suspicionibus hæc innituntur.
Oeconomi nomen in publicanum haud qua-
 drat. Debitis heri cum facultatum nu-
 mero haud conuenit. Pharisei sensum
 parabolæ longe alium & ab hoc disun-
 ctissimum probe peruidebant, quem Je-
 sus reprehensoria ad ipsos habita oratione
 confirmabat. Coniectaui olim, parabo-
 læ huius scopum versari in Judæorum re-
 iectione ac tandem in ecclesiam recepti-
 one. Sed deprehendi, postea admonitus
 a Ven. Theologo sene, sententiam hanc
 nimis a sensu litterali recedere. Quam
 ob

(f) *Acta Erudit. Lips.* 1717. p. 345, f.

ob causam dimisi illam postea, ac successu temporis meditationibus seriis ac diuturnis usus ad hanc, quam cum lectore communico, perueni, quam momentis singulis ad amussim congruere perspexi; & examine iterum iterumque repetito veram esse, animaduerti. Confer Generosissimi FRIDERICI WILHELMI a WEDDEL *Commentationem philosophicam de Principio rationis sufficientis* §. 80, f.

§. VII.

In parabola priori aduertendus est animus ad momenta haud vna. Respicendum enim est

1) ad diuitem virum, v. 1. qui est imago Dei, admodum diuitis, domini terræ, heri ac regis Iudæorum & Palæstinæ:

2) ad œconomum, eius vicarium v. 1, typum & effigiem Iudæorum, quibus prouentus & bona Palæstinæ erant data ad administrandum, v. 10, 11, 12:

3) ad eius administrationem luxuriosam & infidam v. 1, imaginem administrationis Iudæorum, avaritiæ & infidelitatis plenam v. 11, 12, 14:

4) ad eius indolem, qua studebat & hero placere & vitiis infimul indulgere, imaginem Iudæorum, & Deo & Mammo-

næ seruientium, immo adulteriis indulgentium v. 13, 14:

5) ad eius exitium, in quod depositus munere ruebat v. 3, imaginem execrationis & ruinæ, quam Judæi incurrebant v. 15:

6) ad studium consulendi vitæ huic conseruandæ v. 3-8, imaginem Judæorum pecuniæ inhiantium & semet reputantium pro piis v. 14, 15:

7) ad negligentiam eius, respectu solidæ salutis v. 8, 9, imaginem Judæorum, qui splendorem & conseruationem fragilis huius vitæ anteponebant solidæ salutis v. 19, sqq.

8) ad eius circumspectionem, quæ vitæ ad finem transigendæ consulebat, maiorem quippe ea, quam Judæi, filii lucis, adhibebant, immemores cladis & ruinæ instantis, quam ipsi potuissent auertere obedientia, rebellionis odio, & fortasse numis, in Romanos effusis, ac diuino & salutaris bonorum vsu temperare; præcipue vero doctrina & vita Christi suscepta impedire valuissent.

§. VIII.

Vt doctrina reddatur amplior & salubrior, substitue Judæis vniuersos mortales, qui præsentia futuris & delicti-

licias huius vitæ felicitati æternæ antepo-
nunt, sibi que placent in iniusta admini-
stratione bonorum, sibi concreditorum.
Ipsi enim obstricti sunt ad parendum Deo,
summo ditissimoque hero, & bona sua
debent iidem reputare pro facultatibus
aliunde sibi traditis & in vsum concre-
ditis. Adde, plerosque horum studere
duntaxat conseruando statui suo externo,
neglecto interno. Respice ad dominatum
victorum vulgo grassantium ac ad homi-
num operam, numis adquirendis cuti-
culæque curandæ intentam fucosque faci-
endi studiosam. Obserua, ipsos sibi in
hac lue placere. Nonne hac ratione do-
lebis vicem eorum, & dolebis exitium,
in quod scientes ac volentes ruunt? Non-
ne ipsi memores esse debebant status sui
interni & tranquillæ conscientiæ, in pri-
mis vero futuræ mercedis post vitam hanc
exactam? Nonne multis Judæi abundant
fratribus? Nonne consimilibus crimini-
bus consimiles propositæ sunt pœnæ?

§. IX.

Parabolam nunc priorem suscipiemus
pertractandam. Animaduertemus primo,
Judæos dici *filios lucis*. Dabimus exempla.
Jesus Judæos perhibet esse *filios regni*, sed
ipsos *electum iri in tenebras exteriores*, qui-
bus

bus laborant homines extra ecclesiam constituti. *Matth. VIII, 12.* Dum vero Judæi prænuntiantur luce priuandi & in tenebras eiiciendi, euidens est ipsos ante illam eiectionem fuisse *filios lucis* ac in luce versatos esse. Judæi dicuntur *lucem habere* Jo. XII, 35, 36. Iesus eos sic admonet v. 36: *Credite luci, dum eam habetis, ut sitis filii lucis.* Ecclesie Dei sodales Paulus vocat *filios lucis* *τέκνα φωτός* Eph. V, 8, & *ὄφρ' ὦσιν* i *Thess. V, 5.* immo *φωσισμένοι* Phil. II, 15. Traduxit ipse hanc denominationem ex ecclesia Judaica in Christianam. Judæi enim tradunt, Deum ipsos in ius vocare interdiu, gentes vero alias noctu (g), rati, sese esse luce dignos, gentes reliquas haud æque. Gloriantur ipsi de luce tum faciei maiestatis diuinæ, tum de luce verbi diuini legisue, quæ quippe oculos traditur illuminare. Se esse *illuminatos* ac præ gentibus quibuslibet *illustratos* Dei que cognitione præditos, sibi audacter persuadent. *Filii lucis* denotant eos, qui lucem susceperunt ac sunt illuminati (h). Notissimum hunc ebraicæ linguæ idiotismum, nemo facile ignorat. Judæos designari per filios lucis, ex oppositi-

(g) *Breschieh rabba* scilicet. 50. ad Gen. XIX, 1.

(h) Jo. Jac. Bretingerus in *Commentario de Idiotismis sermonis Hebraei* p. 5. Sal. Glasius in *Philologia Sacra* L, III, Tr. I, can. 36.

onis patefcit natura. Filiis enim lucis Je-
sus opponit *filios huius ævi*, τῆ αἰῶνος τῆς
αἰῶν hoc loco respondet voci ebraicæ
עַלְמֵי, quemadmodum alias persape:
ac *mundum peccatis infectum* denotat, vt 2
Cor. IV, 4. Gal. I, 4, dictus alibi ὁ αἰὼν τῆς
αἰῶνος τῆς, Eph. II, 2. *Filios huius duratio-*
nis periodicæ, cuius finem ignoramus, Ebrai
vocant עַלְמֵי (i), ac per eos designant
homines, qui vitam futuram cordi curæ-
que haud habent rebusque huius vitæ se-
se penitus addixerunt. Opponuntur in-
scriptis Judæorum *filii huius ævi* filiis æ-
ui venturi: adeoque filiorum æui venturi
ea est indoles, ut vitam futuram & resur-
rectionem firmo adsensu suscipiant ac ad
illam sese parent. Nulla itaque est diffe-
rentia inter *filios lucis* & *filios sæculi futuri*.
Solebant olim eos Judæi, qui complures
venerabantur Deos, adpellare *filios huius*
ævi, sibi vero imponere illud *filiorum lucis*
nomen gloriosum. Formulas loquendi
in Palæstina consuetas adhibuit retinuit-
que optimus Sospitator, vt intelligeretur
ab eis, quibuscum ipsi erat sermo.

§. X.

ἑρπύλλαι dicuntur illi, qui actiones suas
sic instituunt, vt securi sint a casibus forte
euen-

(i) Cl. Christian. Schœttgenius in *Horis* p. 298, f

euenturis, salutis ipsorum repugnantibus. Ita is dicitur *Φρόνιμος cautus, prouidus, & circumspectus*, qui aedes suas ita exstruit, ut imber, tempestas, & exundantis aquarum impetus; illas lædere nequeant. Matth. VII, 24. Ei, qui salutis suæ in posterum instar serpentis prouident, adpellantur *Φρόνιμοι*, c. X, 16. Fidelis seruus, qui rationes actionum suarum ita putat, ut heri forte superuenienti placeat nec salutem suam deducat in discrimen, vocatur *Φρόνιμος* c. XXIV, 45. Virgines quinque, quarum rationem salutis habebant ac euentibus omnibus futuris præcauebant, adpellantur *Φρόνιμοι* c. XXV, 2, 4, 8, 9. Oeconomus parabolæ prioris dicitur fuisse *Φρόνιμος & Φρονίμως* egisse v. 8. Inducitur itaque ipse ita, ut actiones suas ad securitatem caute instituisse perhibeatur. Præuidebat enim, fieri posse, ut munere suo deiceretur. Consulebat inter hæc salutis suæ, ac ruinæ maximam partem præuertebat. Dum vero cauti opponuntur stolidis & salutis futuræ haud consulentibus Matth. XXV, 8, atque dum filii huius æui dicuntur cautiore filijs lucis erga genus suum, *εἰς τὴν γενεάν αὐτῶν*, euidens omnino est, Judæos minus fuisse cautos erga suos, quam esse solent homines exteri & solo inhærentes. Vnde porro perspicitur, Judæos eo æuo actiones suas ita haud in-

si-

stituisse, vt sese ac suos a ruina præstarent immunes. Judæis itaque in parabola priori Jesus exprobrat animum minus cautum, salutisque suæ & posterorum incurium plane & negligentem.

§. XI.

γενεὰ est vox varii significatus. Is, qui prospicit saluti & prouidus est *εἰς τὴν γενεάν αὐτῆς*, non prouidet origini & generationi suæ, in quam quippe nihil valet, nihil potest amplius. Oeconomus iniustus prospexit vitæ suæ futuræ, in aliorum domiciliis exigendæ. Quadrant huc duo vocis significatus. Vnus notat *prolem* & *stirpem*, alter designat *cognitionem*. Oeconomum induci, familia præditum, dubitari non potest. POLYBIUS *Virt.* p. 1432. memorat πολλὰς τὰς ἔχοντας γενεὰς multos, qui habeant liberos. JOSEPHVS *Ant. iud.* I, 10. adpellat posteritatem seu stirpem Abrahami πολλὴν γενεάν, eodemque significato vocem adhibuerunt scriptores græci commendatissimi. Josephus cognatos Rahabæ seu eius familiam & genus æque vocauit τὴν γενεάν αὐτῆς genus eius *Ant. Jud.* V, 1. Interpretati sumus vocem per *genus*, vt designemus Oeconomi familiam, siue e patre, matre, & liberis, siue e cognatis & adfinibus, constantem. Qui enim reditus

tus & fundos remque familiarem alterius curant, familia quadam gaudeant necessum est. *οικονόμος* est, qui præest familiæ domuique regendæ, ac singulis pensæ & laborem debitum distribuit & iniungit. Luc. XII, 42. Pupillorum reditus ac res reliquas qui, curant & dispensant, æque *œconomi* vocantur Gal. IV, 2. *ὁ Οἰκονομὸς τῆς πόλεως*, *œconomus ciuitatis*, est is, qui curam redituum, & impensarum publicarum in singulis ciuitatibus sustinet. Rom. XVI, 23. Quin hisce hominibus fuerit familia, nemo facile dubitabit. Dum igitur *œconomus* iniustus prouidit vitæ suæ, in posterum tolerandæ, ac domicilio, in quo ageret; vtique eis, quos alere & tueri debebat, simul prospexisse est existimandus.

§. XII.

Oeconomi indolem infidam Seruator Judæis exposuit, vt ipsos peccatorum suorum redderet conuictos. Lucas v. 14. plane & dilucide: *Audierunt hæc omnia etiam Pharisei, qui amatores argenti erant, & naso suspenso eum despiciebant.* Eo vsque singula ab initio inde parabolæ prioris coherent ac coniunctissima sunt. Audierunt igitur integram parabolam Pharisei. Dicitur quidem inciso primo: *dicebat Iesus πρὸς τὰς μαθητὰς αὐτῶν apud discipulos suos.*
At

At ideo cogitandum non est, ad discipulos potissime per parabolam respexisse Jesum. Adloquitur enim eos præcipue, qui sese adpellabant *filios lucis* v. 8. qui post res florentissimas conditionem imam erant perpeffuri, ἐκλιπόντες, v. 9, qui in administrandis Dei bonis, tum exiguis, tum magnis, erant infideles v. 10, qui corradendis opibus erant dediti ac Mammonæ seruiebant v. 9, 11, 13, qui minus capaces erant recipiendi administranda bona genuina, propria, & sempiternæ salutis focia v. 11, 12, qui hominibus furo pietatis sese adprobabant v. 15, qui fastu erant elati v. 15, qui Deo erant ingrati & pœnis luendis erant proximi v. 15, qui adulteriis velificabantur v. 18, ac externis diuitiis & magnificentiæ erant addictissimi v. 19, rati, in hisce consistere promissiones diuinas Deique fauorem. Hæc ad discipulos haud spectant, homines quippe egenos, diuitias auersatos, & a Jesu dignos reputatos, quibus bona genuina & sua, id est, spiritualia & cœlestia, essent concredita atque administranda data. Quis hosce neget fuisse capaces recipiendi administrationem bonorum cœlestium? Hinc, opinor, perspicitur, quinam illi exstiterint, quos Jesus demonstrauit œconomos esse infideles ac œconomus alio quocunque infideli incautiores, quip-

quippe de domiciliis futuris & terræ adfixis & cœlestibus ac sempiternis, incurios, & generi suo ac posteritati male consulentes. Potuisse tamen, discipulos hinc varia addiscere, eaque salubria, inficiari haud lubet. Discebant ipsi inde gentis iudaicæ tristiores sortem. Discebant inde officium œconomi fidelis & vitium infidelis. Discebant inde domicilia futura & sempiterna præcipue esse respicienda & comparanda. Discebant inde corruptissimam Judaicæ gentis indolem & fucatam Phariseorum iniquitatem.

§. XIII.

Ad Judæos & Phariseos ea spectant, quæ Jesus de decisionibus, adulterio fauentibus, protulit v. 18, ac illa, quæ de initio œconomix spiritualium bonorum recentioris, a Joannis Baptistæ præconis inchoando, monuit v. 17. Prænuntiauerant enim prophetæ, instare dispositionem ecclesiæ nouam. *Fer.* XXXI, 31. *Ebr.* VIII, 8. *Jes.* XL, 3-8. XLII, 1-7. XLIX, 1-13. LIII, 11, 12. LXVI, 22. Initium eius œconomix prædixerant eidem desumendum & supputandum esse ab eo nuntio & legato, qui ante Mesiam erat semitam expurgaturus. *Mal.* III, 1. *Jes.* XL, 3, 4. Ioannes Baptista publice pro-

professus est, se esse illum Mesſia præcurſorem & legatum. *Matth. III, 3. Marc. I, 3. Luc. III, 4. Jo. I, 23.* Oeconomiam noui fœderis vel potius instrumenti a ministerio huius legati præcurſoris inchoauit ac deduxit merito ac iure ſuo *MARCVS, I, 2,* ſiquidem Jeſus docuit, legatum illum præcurſorem, *Mal. III, 1,* fuiſſe Ioannem Baptiſtam. *Matth. XI, 10.* Discipuli Jeſu hanc ipſam veritatem procul dubio habebant perſpectam & exploratam. At Phariſæi atque Judæi, ipſos adſectantes, eam flocci facere conſueuerant. Quamobrem ipſos denuo Jeſus eam docet v. 16. hunc in modum: ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννη, *Lex & prophete vsque ad Ioannem,* ſupple: vaticinati fuerunt. Sententiam plene expreſſit. *MATTHÆVS XI, 13.* hunc quidem in modum: *Omnes prophete & lex vsque ad Ioannem προεφῆτευσαν,* vaticinia direxerunt. Prophetæ haud omnes de Ioanne prædixerunt. Nec libri illi, qui *Legis* nomine veniunt, Ioannem hunc designant. At de initiis œconomix novæ paſſim leguntur vaticinia. Hanc enim nobilitatura erat conculcatio capitis ſerpentis antiqui per Meſſiam expedienda. *Gen. III, 15. I Jo. III. 8.* Adventum Schilo & coniunctam cum eo populorum adgregationem prænunciavit Iacobus, *Gen. XLIX, 10, T. III. P. II.* A a eius-

eiusque expectationem in ultima vita
 hora haud deposuit v. 18. Deus Judæis
 promiserat prophetam, Mose haud infe-
 riorem, e Judæis nasciturum, & doctri-
 nam patris cœlestis ampliorem eos edo-
 cturum *Deut. XVIII, 15. 18. Conf. 1 Macc.*
XIV, 41. Jo. VI, 14. I, 21. Ap. III,
22. VII, 37. Addit Moses a Deo adfla-
 tus, vaticinio huic hanc formulam: *Huic*
dicto audientes estote, Deut. XVIII, 15.
 Verba ebraica *שמעו ה' אלהינו* respondent
 græcis illis *ἀκούετε τὸν θεόν.* *Matth. XVII, 5.*
 Deus docuit homines voce hac cœlesti,
 Jesum esse illum prophetam magnum,
 quem ipse per Mosen promiserat. *2 Pet.*
I, 17. Docuit idem præterea per Mosen,
 Judæos ob *petram* repudiatam reiectum iri
 irique dissipatum. *Deut. XXXII, 34. 35,*
36. Consentit JOSVA XXIV, 20. &c.
 Daniel non solum initia Christocratix
 prænuntiavit, sed etiam Hierosolymæ
 excidium adtigit. IX, 25, 26, 27. Con-
 iungunt enim propheta V. T. œconomiam
 veterem & novam tam arcte, vt *postrema*
pars dierum illorum (instrumenti prioris)
 sit initium œconomix novæ, quam pro-
 pheta cum creatione novi cœli terræque
 novæ comparare solent. Vocatur illa œ-
 conomix prioris pars postrema *אחרית*
הימים *Jes. II, 2. Hof. III, 5. Mich. IV, 1.* id

id est, *finis illorum dierum*, ac designat simul initia regni Messiani aperti atque gloriosi, testibus Nachmanide in *Legem* f. 40, 1, SALOMONE BEN MELECH in *Michlal Jophi* ad Es. II, 2. ac R. DAVIDE KIMCHIO ad eundem locum. Alibi vocatur illud œconomix novæ initium עֵת הַחַיָּתִית *tempus ultimum*, Gen. XLIX, 1. Jesh. VIII, 23 & דְּמִיָּהּ Dan. XII, v. ult. Scriptores N. T. vocant illud tempus *ἡμέρας ἡμέρας*, *postremos dies*, Act. II, 17. Ebr. I, 1, immo, excidio Hierosolymorum instante, illud vocarunt *horam postremam*, 1 Jo. II, 18, intra quam multi sese inter Judæos & Samaritas pro Messia venditabant, dicti ideo Ἀντίχριστοι seu Pseudo-Messia.

§. XIV.

Decisionibus Rabbanitarum seu Phariseorum Jesus illud dogma opposuit v. 18. πᾶς, ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτῆς καὶ γαμῶν ἑτέραν, μοιχεύει. καὶ πᾶς, ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀνδρός γαμῶν, μοιχεύει. *Quicumque deserit uxorem suam ac aliam ducit, is adulterium committit: & quicumque eam, quæ a marito dimissa est, ducit uxorem, itidem adulterium admittit.* Planius hæc sententias Matthæus expresse V, 32, hunc in modum: *Quicumque dimiserit uxorem suam,*
Aa 2 exce-

excepta scortationis causa, ut ipsa adulterium committat, in causa est: Et quicumque dimissam duxerit, admittit eque adulterium. Quantopere Judæi fuerint licentiosi in repudiandis vxoribus, dici vix potest. Causa cuiusunque fucus eis suffecit, ut a toro ac consortio dimitterent vxorem, libello repudii prius impertitam. Notat hanc licentiam Jesus Marc. X, 2-12. Hanc licentiam heic in Judæis reprehendit Seruator peræque. Notiones vtriusque sententiæ, hoc in Lucæ loco Pharisæis oppositæ, nituntur licentiosa illa mulierum repudiatione, quam Pharisei adprobabant. Repudiationem quamcunque a Jesu haud damnari, patescit ex loco Matthæi. ISAACVS BOSOBRIVS, notiones heic esse adscita Judæorum referendas ac restringendas, nequaquam vero capiendas citra illam relationem, iam solide (k) monuit. Differemus postea de hoc loco magis copiose.

§. XV.

Hæc signa expositioni genuinæ, quam adtulimus, satis fauere eamque constabillire, existimamus. Ipse profecto Sernator docuit, homines, in luce ecclesiæ haud versantes rebusque fluxis deditos, pe-

(k) *Remarques historiques, critiques, & philologiques sur le N. T. p. 122, f.*

pericula impendentia acutius filiis lucis præuidere, salutis suæ sagacius inuigilare & euentibus instantibus præsidia, circumspicius Judæis, opponere, ac familia suæ eiusque stabili domicilio prouidere prudentius ipsis lucis filiis. Ex hac sententia pendet vniuersus parabolæ prioris scopus. In hac sententia vertitur rei cardo. Tanta enim cæcitas oppleuerat Judæorum procures, vt ipsi haud intelligerent, sibi mox dispensationis rerum iniustæ luendas esse pœnas, dominum supremum eos administratione bonorum Palæstinæ exuturum, ipsos e statu florentissimo ad miseriam deiectum iri, ac, ni œconomia nouæ & Christocratia nomina darent, in exitium ruituros esse sempiternum. Consilia Seruator ipsis suppeditauit præstantissima, quæ si potuissent pati, ruinam præuertissent. Consilium consistebat primum in eo, vt auaritiâ & ambitionem vitarent mitterentque nuntium iniustæ bonorum diuinitus concessorum administrationi. Consilium secundum pendebat a contemplanda ruina instanti & temporaria & æterna, & a circumspicienda stabili & perpetua sede. Consilium tertium consistebat in scopo prophetarum perpendendo, regno gratiæ Messianæ glorioso & a Joannis ministerii muniis

inchoato. Hæc pacis salutisque consilia nobis æque semper ob oculos versentur oportet.

§. XVI.

Hisce præmissis ad singula commentabimur incisa. Adgrediamur quæso primum. Protulerat Jesus parabolas duas c. XV: vnā de reperta oue, quæ fuerat amissa, ac de drachina vna, quam mulier amiserat; alteram de filio perduto eoquē ad frugem bonam reuerso. Auditores fuerant præter discipulos publicani & peccatis dediti, nec non Pharisei & scribæ, indignantes, eo quod Jesus publicanos criminibusque oblitos haud abire iuebat v. 1, 2. Ostendebat Jesus parabolis istis, oues deperditas & filios perditos adminiculis gratiæ peræque quæri & seruari posse, ac viros rerum theologicarum peritos. *Tum vero etiam apud discipulos suos, præsentibus eisdem auditoribus reliquis §. 12, dicebat: Homo quidam erat isque dives, qui habebat domum ac rei familiaris sue administratorem. Et hic ipsi deferebatur tanquam homo, facultates ipsius absumentes & luxuriose dilapidans.* Seruator obmurmurationibus & indignationi Phariseorum ac Scribarum opponit debitas objurgationes, ostensurus, publicanos hominesque per-

perditos salutis suæ ac suorum, quæ vita hac concluditur, circumspectius inseruire ipsi Phariseis ac Scribis. Non est necessarium, ut parabolam conuertamus in historiam, vel per œconomum iniustum designari existimemus publicanum quemuis, aut vnumquemque hominem eius ætatis dissolutum criminibusque coopertum peti. Seruatoris scopus in eo versatur, ut ipse Judæos indignantes doceat, haud abhorrendum eis esse a consortio hominum perditorum, sed potius a semet, siquidem illi sint domicilii stabilius studiosiores, quam ipsi Pharisei & scribæ, qui nec huius nec alterius vitæ sedibus studeant, nec minus iniusti sint œconomi ac illi, quos ipsi fugere solebant & auersari. Ipsi enim a domino ditissimo constituti fuerant, bonorum Palæstinæ dispensatores. Sed non erat dubitandum, ipsos muneri suo nequaquam, prout iustum erat, facere satis. Deus in parabola nunc cum homine, nunc cum patre familias, nunc cum Rege confertur. *Homo aliquis*, ploni almoni, denotat quemdam, cuius nomini videbatur parcendum, ut parabola excitaret attentionem maiorem. Si omnia ad liquidum perducere malis, designatum crede Iesum, qui tunc erat homo, & olim Judæos deduxerat in regionem Cananæam, ut ipsi sub oculis suis bona tradita & deman-

data administrarent. Ipse enim intrauerat Palæstinam eiusque sibi vindicauerat possessionem, antequam Josua eam occupare iussu ipsius adgrederetur. *Jos. V, 13, 14, 15.* Locus ille an a quoquam iam fuerit curate intellectus, ignoro. Nec tamen dubito, quin illius scopum sensumque fuerim adsecutus. At redeundum est ad voces nonnullas. Quid sit *διανομή*, supra indicauimus (§. II.) *Διαβάλλει* est *traici* (1) *perfidique* instrumento acuti doloris, & translate *obtrectionibus calumniisque grauissimis adpeti & tentari*, deferri, accusari, lædi, violari, offendi, ac destinationibus suis deiici. Generalis significatus denotat idem ac *transferri ex statu destinationis suæ*. Haud definit Sospi-
 tator hac voce, num œconomus, cuius personam inducit, iure, an iniuria, fuerit apud herum suum accusatus. Sæpius enim vsu euenit, vt calumniis & delationibus falsis sit locus potior, quam adprobationibus aut excusationibus. Judæi norant indubie multa œconomorum exempla, qui infidiis callidiorum vel potentiorum tentati succubuerant. Ipsi autem iure poterant accusari œconomia, minus iuste & perperam administrata. *Διασπορεύειν* est *dispergere, disiicere, passim dis-*

(1) Diogenes Laërtius I. Segm. 118.

disseminare, ex voce σκοπέος, *scorpio*, quæ notat *cumulum lapidum*. Qui bona sua dilapidant & profundunt, dicuntur διασκοπεῖν (Luc. XV, 13.) *scias*, *prodigere bona & facultates*. Inest voci egregia vis & similitudo. Qui enim facultates suas pretio lapidum inutilium æstimant & prodigaliter partem huc, partem illuc, transferunt eamque abliguriunt & dissipant, illi propria vocis vi dicuntur eas διασκοπεῖν, *dilapidare, dissipare, profundere*.

§. XVII.

Incisum secundum designat domini actionem erga œconomum, labe negligentioris ac profusioris vitæ generis incusatum. Arcesit ipsum, exposuit ipsi famam de administratione negligentius procurata, ipsumque ad rationem reddendam adegit. Haud adiicitur quicquam de apologia œconomi, nec significatur, ipsum causam suam orasse. Eo ipso indicatur, famam veritati congruisse. Accedit, quod heic inducitur herus, œconomo obiiciens iniustitiam v. g. Inauditum necdum convictum reum damnare, omnino nefas est. Addidisse mentioni criminis herus perhibetur hæc: εἰ γὰρ δυνήσῃ ἐνὶ οἰκονομεῖν, *non enim poteris amplius villicum agere*. Rationis igitur redditio

Aa 5

spe-

spectat non ad verba & apologiam; sed ipsa ad libellos accepti & expensi exhibendos referenda est. In hisce enim supputata solent esse reddituum & expensarum summæ. λόγος sæpius est *computatio arithmetica*. Vnde formulæ loquendi fuerunt enata, συναίρειν λόγον, *rationem subductam conferre cum aliquo*, Matth. XVIII, 23. XXV, 19, ἀποδιδόναι λόγον περί τινος, *reidde rationem de re quapiam* Matth. XII, 36. Act. XIX, 40. Hebr. XIII, 17. &c. Poterat per vires naturales œconomus muneri præesse in posterum. At non poterat amplius villicare ob destinationem & decretum heri, sapienter rebus suis consulentis. Idem verbi δύνασθαι, significatus alibi quoque est admittendus, ubi irrisores prioris significatus rationem habent. Tradidit hæc Marcus VI, 5, de Jesu: ἐν ἡδύνατο ἐκεῖ ἀδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι, *non poterat ibi, in patria sua, ullum efficere miraculum*. WOLSTONVS & VANINVS in *Apologia* p. 439. ob hæc verba detraxerunt Christo vim & potentiam, quæ miraculis sufficit edendis. Solide eos refellerunt Vir s. rev. JOANN. CHRISTOPH. IOECHERVS (m) & KRUMBHOLZIUS (n) siquidem designatur sapi-

(m) In Diff. II. ad Woolstoni de *Miraculis Christi* Paralogismorum examen §. 10. p. 29, f.

(n) Lib. I. *Operarum Subsecuarum in loca quadam* N. T. selecta, animaduers. 3.

Expositio Cap. XVI. Lucæ &c. 371

sapientissimum decretum, quod impediebat, quo minus ipse in gratiam præfracte improborum, miraculis oblatrantium, miracula edere posset. Confer locum interpretum Alexandrinorum Gen. XLIII, 31. ubi legitur: *ἐκ ἐδύναντο οἱ Αἰγύπτιοι συνεσθίειν μετὰ τῶν Ἑβραίων ἄρτους*, non poterant Aegyptii comedere cum Ebraeis panem. Anne Aegyptiis deerat edendi vis & potentia naturalis? Nequaquam. Non poterant ipsi interesse epulis Ebraeorum ob consuetudinem contrariam, ab Aegyptiis quasi lege inuectam. Quam ob causam verbo *δύνανται* inest significatus geminus, prouti possumus aliquid facere viribus in actum deductis eisque vel naturalibus vel morali ratione determinatis. Qui ex Deo renati sunt, non possunt peccare, 1 Jo. V, 18. Vires ipsis physicae haud deficiunt, quo minus ipsi actiones, legi divinae repugnantes, queant peragere. Hæc potentia ipsis in hac vita haud adimitur. At non possunt peccare regementi data opera, qua tales, ob sapientissimum mentis decretum, quo ipsi peccata fugiunt, euitant, abhorrent, eneruant. Significantur itaque heic vires, morali ratione determinatae. (o). Jesus dicit ad discipulos suos Jo. XIII, 33: *ὅτις ὑπάγω ἐγὼ*,

(o) Henr. Volcmar. *Strange de Separatissimo* p. 126, 154, sqq.

ἰγὼ, ὑμεῖς δὲ δύνασθε ἐλθεῖν, *quo ego abeo, vos non potestis venire.* Ex inciso 36 ibi pate-
 scit, de habitu in crucem Jesum loqui.
 Denegatur discipulis facultas illa, non
 omni ratione physica, sed morali modo.
 Qualia verbi eius exempla non solum Gen.
 XXXIV, 14, sed etiam passim sunt præ-
 sto & quotidianis sermonibus frequentan-
 tur. Quantum ad vocem *villici*, quo de-
 signari potest œconomus, adinet, eam
 veteres adhibuerunt, denotaturi homi-
 nem, rebus administrandis præfectum.
 Præfectus ærarii vocatur in *Notitia Imperii*
 Rationalis summarum, in lapide autem
 Aquileiensi adpellatur *villicus summarum*
 (p), ac in veteri epigrammate dicitur *vil-
 licus ærarii*. Nota sunt illa IVVENALIS e
 Satira IV. v. 77. de urbis præfecto:

*Pegasus attonitæ positus modo VILLI-
 CVS urbi.*

Quis itaque dubitabit, vocem *οἰκονομέειν*
 reddi posse per *villicare*? In Vulgata *οἰκο-
 νόμος* est *villicus*, *οἰκονομία* *villicatio*, & *οἰκο-
 νομέειν* *villicare*. Recte equidem; dum-
 modo significatum, quem dedimus, ob-
 serves. IOANNES HARDVINVS emen-
 datius potuisset scribere, ratus (q), *villi-
 cum*

(p) Jo. Josephus Liruti in *Diff. de Aquileia* p. 410.
 To. III. *Miscelanea di varie Operetti Venez.* 1740, 8.

(q) *Commentar. in N. T.* p. 212.

cum esse, qui villam seu prædium rusticum pro domino prædii curat. Nam nec æconomus nec villici munus tam angustis limitibus terminisque est coercendum.

§. XVIII.

Progredimur ad incisum tertium, in quo hæc leguntur: *Dixit vero in semet ille villicus. seu æconomus: Quid faciam? siquidem herus meus studet tollere vicariam administrationem a me. Fodere non valeo; mendicare erubesco.* Nihil inferitur apologiæ. Aut herus eam ferre nequit aut dispensator pro sese dicere haud sustinet. Secum hic reputavit potius, quid consilii esset ineundum, quo salutis suæ consulere. Qui cogitationes peragunt cum adfectu vehementiori, ei solent labiis vix apertis intra sese loqui. *Αφασπέουαι* hoc loco est vox medii significatus, qua perpetuo studium denotatur agendi intra sese reciprocum (r) vel intransitium, apud scriptores, Luca & Plutarcho vetustiores. Hoc in loco significatus actius est retinendus ex parte, ita tamen, ut aliquid ex significato medio conseruetur: Eo enim temporis articulo, quo villicus consilium cepit, ut exitium suum præuerteret, vicaria

(r) Lud. Kusterus de *Vero Vsu verborum mediocum* apud Græcos p. 2, f.

caria illa administratio haud fuit sublata. Est itaque ἀφασγέτας idem ac: er bemühet sich abzunehmen, *in eo totus est, ut tollat*, id est, consilium de œconomo tollendo est irrevocabile. Consuluisse perhibetur villicus statui externo. Speciem enim miseræ extremæ, quæ in terra fodienda (s) erat posita, subire reformidavit, siquidem viribus vel naturalibus vel morali ratione determinatis tantum haud valuit. Qui laboribus victum quærere haud possunt, stipem ostiatim colligere coguntur. Hæc vero mendicandi ratio ad priorem villicationis dignitatem haud quadrabat. Voces illas σκάρην ἐκ ἰγύω æque legimus propemodum in ARISTOPHANIS *Auibus* v. 1432, vbi Sycophantes introducitur loquens:

τί γὰρ πάθω; σκάρην γὰρ ἐκ ἐπί-
σταμαι.

Quid enim faciam? fodere certe ignoro.

SVIDAS sententiam posteriorem, σκάρην ἐκ ἐπίσταμαι, repetiit. Ridiculum vero JOANNES MILLIVS (t) erravit errorem, dum sibi persuasit, Suidam ex N. T. & quidem loco nostro verba illa desumfisse.

(s) Masson *Histoire critique de la Republique des Lettres* To. XIII. p. 130.

(t) Lud. Küsterus in *Præf. ad N. T. Millianum* a se se denuo editum p. 4.

fisse. Quis crederet, Millium verba illa Aristophanis in numerum variarum lectionum N. T. retulisse, nisi fides exstaret oculata? Formula autem illa, a fodiendo desumpta, prouerbio locum fecit, adeo ut ei, quibus res ad rastros & incitas rediit, fodiendo dicantur *vicium tolerare* (u).

§. XIX.

Incisi quarti hæc est sententia, reddens cogitata œconomi, ab officio tollendi: *Inueni deliberando, quid ideo facturum sim, ut, quando amotus fuero a munere villici obeundo, suscipiant me (homines) in domos suas.* Paucula sunt notanda ad loquendi formulas, reliqua sunt in expedito. Ille dicitur aliquid *γινώσκειν*, qui quomodocunque aliquid habet compertum, siue sensibus obseruando siue excogitando siue ab aliis discendo. Attentione digna est ellipsis, quippe quæ denuo redit v. 9. Verbum *μεταστέλλειν* denotat idem ac *secessionem facio*. *Μεταστήσειν* est cogere aliquem ad *secessionem faciendam* seu *submouere*. THVCYDIDES hunc significatum firmat VIII, 76. p. 509. Ibi enim Thrasylbulus & Thrasyllus traduntur sese mutuis adhortationibus inflammas-

(u) Luciani *Timon* p. 247. Pausanias in *Arcad.* c. 47. p. 695.

masse, rati, animum non esse abiiciendum, quod ciuitas a sese defecisset, τὴς γὰρ ἐλάσσης ἀπὸ σφῶν τῶν πλεόνων καὶ ἐς πάντα ποριωτέρων μεδιτάναι, illos enim, quorum numerus minor esset, a se, qui plures & copia rerum instructiores essent, fecisse secessionem. Huic adiungimus DIONYSIVM HALLCARNASSENSEM p. 409, 17. p. 53, 92 & p. 283, 79. Deus dicitur μεταστῆσαι Saulum ac Dauidem creasse Regem Act. XIII, 22. Submouit enim Deus Saulum, & Philistæis vincendum necandumque permisit. Qui montes dicitur submouere, is a Paulo fertur ὅση μεδιτάνειν. 1 Cor. XIII, 2. Ephesii Paulum dicebant persuasionibus suis multitudinem submouisse & ad secessionem faciendam inflexisse, μεταστῆσαι, a cultu Dianæ. Act. XIX, 26. Nunc demum intelligitur, quisnam sensus subesse intelligatur verbis, quum Deum Paulus celebrat, addens: ὅς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τῆς σκοτίας καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τῆς υἱῆς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, qui eripuit nos ex potestate caliginis (caliginoso Satanæ imperio) &, secessione a nobis inde facta, submouit & transtulit nos in regnum filii sui dilecti. Ei enim, qui suffragabantur dicenti sententiam, ad latus stabant illi, quem adsectabantur; isti autem e contrario, qui a quoquam dissentiebant, non ad latus, sed a tergo eius, consistebant. Hinc verbi elucet origo.

Expositio Cap. XVI. Lucæ, &c. 377

ri- go. Μετὰ enim hoc loco est *post*, ἀ-
 γο, & ἱσῶναι est *consistere*. Solent homi-
 nes adhuc sibi terga obuertere, dissen-
 sum & secessionem significaturi. Sen-
 tentia proinde, ὅταν μεταστῇ, notat idem
 atque hoc ipsum: *si secedere coactus fuero a*
munere villici. Copiosius hæc iudicauī ex-
 sequenda, quæ quippe alibi ad originem
 ipsam haud deprehendi reuocata. Ad
 usum vocis spectant illa Judæ Maccabæi,
 de Romanis ita iudicantis 1 Macc. VIII, 13:
 ὅς αὖ βέλονται, μεδιῶσι, quoscunque volunt,
 statu suo dimouent. Ei, qui alterum com-
 ineatu ac opibus necessariis priuare stu-
 dent, vocantur βελόμενοι μεταστῆσαι αὐτὸν
 τῆς χρείας. 1 Macc. XI, 63.

§. XX.

Inciso quarto & quinto fit initium expo-
 nendi adminiculi, quo villicus saluti suæ
 consuluit. En sententiam a verbo ad ver-
 bum expressam elatamque latine: *Et quum*
studuisset aduocare unumquemque debitorum
heri sui, dixit primo: quantum debes hero
meo? Ipse vero dixit: Centum batos olei. Et
dixit ipsi: Recipe litterarum exemplar, ac,
demittens te, illico scribe quinquaginta. Χρῶ-
 Φελέτης est æris alieni debitor, dictus ex
 χρεός, æs alienum & ὀφειλέτης, debitor. Dan-
 tur enim debitores, qui æs alienum haud
 T. III. P. II. B b (x) de-

debent. Et hinc quidem liquet natura muneris, quo functus fuit villicus. Curavit eiusmodi villicus tabulas accepti, & aris alieni, herilibus iussis exsoluendi. Per *γράμμα* heic designatur *syngrapha*, *chirographum*, *cautionis exemplar* (x). *Batos* est mensura liquidorum, continens 432 ova seu eorum contenta. *Epha*, mensura aridorum, fuit eiusdem capacitatis. *Corus* vero, כור, complexus fuit arida & quidem tantum, quantum continuerunt ova 4320.

§. XXI.

Adminiculum alterum habetur inciso 7 hac ratione: *Deinde alteri dixit: Tu vero quantum debes? Is vero respondit: centum coros tritici. Et dicit ipsi: Recipe chirographum tuum & scribe octoginta.* Subditur v. 8. iudicium heri, de callida œconomi iniustitia ita perscriptum: *Et laudavit herus ille villicum fallacem, eo quod caute egerat.* Subiungit Jesus hisce epiphonema: *Filii huius ævi, homines de hac vita modo solliciti ac de reliquo scelerati, callidiores sunt filiis lucis erga genus suum.* Hinc intelligitur scopus parabola prioris. Christus itaque docuit, Judæos, in luce Dei versantes, de sese & posteris suis conferuandis minus la-

(x) Boisius in *Collat.* p. 243.

laborare, quam homines vitiis deditos ac data opera publiceque iniustos (§. 9, 10, 11). Hoc in loco latet nervus & scopus. Judæi enim iam tum animo Romanos auerfabantur, ac, ad seditionem proclives, tum sese, tum posteritatem, exitio immergebant. Pharisei clanculum sequebantur partes Judæ Gaulonitæ, Romanis tributa esse conferenda, negantis; Dominum Deum contra solum esse observandum & colendum, adfirmantis. Quæ opinio, in modum pestis per Judæorum animos grassata, in seditionem tandem & ruinam gentis erupit. Quæ ipsa opinio id etiam effecit, ut Pharisei publicanos & Romanorum quæstores opumque villicos fastidiosa gravique indignatione auersarentur. Inde origo obmurmurationum & invectionum, quibus Jesum, cum publicanis & villicis colloquentem, insectati sunt, repetenda est. Hosce vero Jesus Judæis istis quodammodo prudentiores esse docuit. Hos enim conservandis suis & domiciliis retinendis studere; Judæos vero & suam & liberorum suorum salutem, quæ curriculo vitæ huius comprehenditur, neglexisse ac pessum dedisse, ostendit.

§. XXII.

Ex epiphonemate illo, de quo diximus, Jesus deduxit doctrinam, ad fugien-

gienda mala instantia comparatam. Inciso enim nono hæc eius exhibentur verba: *Et ego vobis dico: Pacite quisque sibi met amicos ex abdito opum complexu, fluxo & fallaci, ut, si e statu florenti ad ruinam deiciamini, recipiant vos (amici) in durabiles habitationes.* Occasio adhortationis ex parabola eiusque scopo est desumpta. Villicus enim, rebus suis in deteriora inclinantibus, amicos sibi opibus, licet alienis, parauisse perhibetur eo fine, ut, a munere suo sublatus, ab amicis in domicilia reciperetur, nec instabilis vagusque esset. Prænuntiat Jesus Judæis *ἐνδεσθῶν, statim, in quo iucunda & amena deficere solent, eorumque loco ingruunt moerores & rerum aduersarum spectacula.* Docet eos usum diuitiarum & opum alienarum. Ex quo enim Judæi a Deo deficere cœperant, ipsi imaginem referebant villici, a muniis suis inique curatis amouendi. Palæstinæ prouentus & opes erant bona Dei. Judæi ea pro suis reputare haud poterant. Ipsorum erat, alienas hæc opes pro more villici ad amicos sibi conciliandos adhibere, a quibus possent in tentoria durabilia recipi. Quales hi fuerint amici, facile perspicere potest. Seruo enim haud licet in domo perpetui domicilii iure gaudere. Filiis vero ius est perpetui domicilii Jo. VIII, 35. Qui itaque Judæos poterant reddere Dei

Dei filios, ei ipsos transferre & collocare poterant in tentoria sempiterna: Illi vero, qui ipsos in domicilia perpetua poterant recipere; quosque sibi reddere amicos iubebantur, erant apostoli & discipuli Christi, qui doctrinæ evangelii beneficio homines e servitute in libertatem ac in regnum Christi transferebant. Judæorum erat, hos excipere hospitio, cibo victuque recreare, ac regno Messię stabiliendo fallaces impertiri opes, spem vero suam in Deo ipso & Servatore collocatum ire. Egregie hanc sententiam & expositionem, quæ scopo, contextui, & rei ipsi congruit, præiuit nobis & confirmavit b. JOANNES PETRVS GRVNENBERGIUS in Dissertationibus duabus, habitis & publicatis Rostochii 1700 *de Discipulis Christi ex Mammona iniquitatis sibi susceptores in æterna tabernacula conciliare iussis*. Receptionem illam in tentoria æterna tribuendam esse amicis, facile est comprobatu. Respiciunt enim verba illa *ἐν τεντορίαις ὑμῶν, ὡς ἐν οἰκίαις*, ut suscipiant vos, ad verba parabolæ v. 4, ubi hæc leguntur: *Exquirendo novi, quid sim factururus, quid sim designaturus rei*, VT SVSCIPIANT ME IN DOMOS SVAS. De amicis, in quos erat opes alienas collocaturus, villicus loqui introducit. In inciso autem 9 dilucide fit de amicis mentio, nec præterea inibi sub-

iectum aliud est præsto, ad quod *susceptio illa in illas stabiles habitationes* posfit referri. In loco Lucæ XII, 20, quem huc video trahi, ut demonstretur, tertias personas plurales actiui verbi, subiecto carentes, indices esse significationis passivæ, præfidii latet nihil. En verba Dei, decernentis ibi euentus in diuitem hominem: *Stulte, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σε ἀπαιτῶσιν ἀπὸ σε, hac ipsa nocte vitam tuam requirunt a te.* At suppleri potest facillime id, quod deest, nomen. Subaudiuntur enim ei, qui, ut furentur & iugulent, de nocte surgunt.

§. XXIII.

De *Mammona fallacie*, *μαμμωνᾶ τῆς αἰδουλας*, pauca differere lubet. Vox *Mammon* מַמְּוֹן interpretibus chaldaicis est tritissima ac Iudæorum genti familiaris. Origo vocis est ex מַמְּוֹן occultando. Nam מַמְּוֹן est locus, seu instrumentum, quo pecunia & pretiosissimum quoduis occultitur & colligitur. Inest voci מַמְּוֹן studiosa aliquid recondendi & ab oculis aliorum subtrahendi cura. Jos. VII, 21. Inde thesauri dicuntur מַמְּוֹנוֹת Deut. XXXIII, 19, & מַמְּוֹנוֹת Gen. XLII, 23. Jer. XLI, 8. Jes. XLV, 3. Ex *matmon* fit *mammon* & *mamon*, extrita littera *thet*, vel per *dagesch* compensata vel neglecta. JO-
AN-

ANNES HARDVINVS (y) aliam Mammonæ exhibet originationem, sic ad Matth. VI, 24, commentatus: „Psalmi XXXVI, 16. legitur *super diuitias*. In Hebræo est, *מַמּוֹן* *præ copia*: quod nomen est a verbo, *מָמַן* *mamman*, *multiplicare*, *augere*: ex quo fit etiam, *מַמּוֹן* *maamon*, præfixo מ, ut fit in multis aliis nominibus deriuatis, *מַמְרֵשׁ* *fimi*, libusque. Inde fit contracte *מַמְרָה* *mammona*. Sic Harduinus. Inaudita solet hic vir proferre. Originatione hac is nihil poterat expromere magis inauditum. Vox *מַמּוֹן* ubique est inusitata & inaudita. Nec vlla probabilitatis mica in opinione illa adparet. Eiusdem farinae sunt originationes, quas nonnulli decerpserunt ex *מַמְרָה*, *cupiendo vehementer*, ex Turcico *mainon* *fimia*, ex Arab. *מִן*, *prospiciendo*, ex *מַמְרָה* *macula*, ex *מִנָּה* *numerando* &c. De reliquo vox *Mammon* Pœnis fuit notissima, quemadmodum autor est Augustinus L. II. *de Sermone Domini in monte*, & *serm. XXXV. de verbis Domini*. Tantum de originatione. Progrediendum nunc est ad rem ipsam. *Mammonas* seu *Mammon* denotat id, quod homines labore ac pretio multo sibi parant ac recondunt. *Copia metalli pretiosioris, armenti, pecoris,*

B 4 . ve-

(y) In *Comment. ad N. T.* p. 33.

vestium, & earum rerum, quæ tantumdem valent, designatur per *Mammonam*. Diuitias fallaces Chaldæi ac Judæi veteres vocant מָמון שָׁר, מָמון שָׁר, *mammonam fallacie* pro Orientalis structuræ modulo & ratione. Ut verbo constet fides, Chaldæus conferri potest Paraphrastes e.g. Es. XXXIII, 15. Hof. V, 11, &c. שָׁר dicitur id, quod fiduciam hominis & spes in eo posita fallit irritasque reddit. Ps. VII, 15. Solent Alexandrini Interpretes Græci voci שָׁר voces ἀδμοῦ & ἀδμία sapius substituere, quorum stilum sequuntur scriptores instrumenti noui. Quam ob causam μαμωνᾶς ἀδμίας notat diuitias fluxas, fallaces, & instabiles. (z) Si veram diuitiæ adferrent animo integritatem eiusque cum Deo coniunctionem, ac profluens inde mentis firmata robur conciliarent, tum elogio ipsæ ornandæ essent prorsus diverso. Diuitiis vero nihil inest solidi, nihil fidi, nihil iusti, nihil stabile. Ea propter ipsæ vocantur ὁ μαμωνᾶς τῆς ἀδμίας & ὁ ἀδμοῦς μαμωνᾶς, *Mammonas fallacie & ille fallax Mammonas* (a). Nam illæ sapius comparantur ac

(z) M. Petrus Brinchius in *Philologia Sacra* V. c. N. T. Vide *Supplem. ad Noua Acta Erud. To. II. Sect. I. p. 37.* Bartholemaeus Mayerus in *Philologia Sacra* P. II. p. 160.

(a) B. Joann. Christophori Wolfii *Cura* ad h. l. p. 697.

ac quærentur fallaciis, homines ad fallacias peragendas impellunt, & animum plerumque studio iustitiæ penitus orbant. Vnde emanauit prouerbium: *Omnis diues est aut iniquus aut iniqui heres.* Conf. Luc. XII, 21.

§. XXIV.

Anteponendas esse diuitiis fallacibus certas, stabiles, ac duraturas diuitias, Iesus solide docet, dum ostendit, diuitias fallaces ita esse collocandas, ne sempiternis habitationibus excidamus, ne rebus angustis fiduciam, in Deo defixam, amittamus. Hic est ille thesaurus ἐν κελύπτῳ minus deficiens Luc. XII, 33, & cælestis Matth. VI, 20. Admonitio hæc eo magis erat necessaria, quo propior erat Iudaicæ reipublicæ finis & diuitiarum fallacium intra Palæstinam ruina. Hanc Iesus verbo ἐκλέπτειν designat, quippe quo denotatur conditionis imæ perpersio post res florentissimas. De Varaliorum gente STRABO L. VII. p. 315: οἱ πλεῖστον δυνάμενοι πρότερον, τελέως ἐταπενώθησαν καὶ ἐξέλιπον, quorum summa olim fuit potentia, et nunc funditus depressi sunt atque ad imam redacti conditionem. Et paullo ante de gente eadem: ἐξέφθαται τελέως, μικρὸν δὲ καὶ ἐκλείπει, euersa est penitus, et absuit parum omnino, quin languerit ac defecerit. De Insula quadam

dam, ad imam redacta sortem, THVCY-
 DIDES idem verbum adhibuit. Per ta-
 bernacula æterna regnum gloriæ, per
ἐκλείψιν mortem designari existimarunt
 THEOPHYLACTVS & EVTHYMIVS,
 eosque secutus Cel. Abbas LVDEVICVS
 ANTONIVS MVRATORIVS (b). Non
 video, quid rationis adferri possit, cur
 hoc loco ad verbum *ἐκλείπειν* adfigenda sit
 notio *moriendi*. De facultatibus deficienti-
 bus & de exitio instante sermo est (c).
 Id enim perspicitur ex parabolæ scopo &
 ad eam respectu. Oeconomus fallax bo-
 na heri sui ita adhibebat, vt ipse, facul-
 tatibus suis deficientibus, & rebus con-
 flictans angustis, domicilium apud amicos
 inueniret. Ad hoc momentum respicit
 Jesus, indicans, Dominum supremum
 Judæos œconomia & administratione bo-
 norum Palæstinæ infida esse exuturum, &
 ipsos florentissimo rerum statu (*) amo-
 tum iri. Exponendi sic sunt scriptores,
 vt contextus ratio ne vnquam ex oculis di-

(b) In Libro de Paradiso non expectata corporum
 resurrectione p. 300.

(c) Joannes d'Outrein Olss. Miscell. p. 209

(*) Joannes Antiochenus in Excerptis Henrici Va-
 lesii græcis, Parisiis 1634, 4, editis p. 817. *Ex-*
pugnatis Hierosolymis, undique ex Syria atque
Ægypto ac finitimis Palæstinæ regionibus legati ad
 Ti-

dimittatur. Hac enim neglecta, sensus varius, multiplex, & incertus sese effundit. Crediderunt plerique, parabolam hanc a Christo solis discipulis fuisse propositam. Inde collegerunt, eos fuisse edoctos artem consequendi per eleemosynam sempiternas cœli sedes. Quam sententiam quoque adoptavit JOANNES HARDEVINVS. Verum qui verba Christi, per caput XV & XVI Lucæ obuia, legunt & perpendunt intra contextum, eis hæc opinio nequaquam videbitur vlla probabilitate gaudere.

Titum misi sunt. Qui quum coronas aureas offerrent ac victorem celebrarent, Titus coronas repudiavit, dicens, sese ea non perfecisse, Θεῷ δὲ Φηρὼν ὁργὴν ἐπιδεδωκέναι τὰς ἐαυτοῦ χεῖρας, sed Deo Judæis infensò manus suas commodavisse. Gorionides VI, 52. p. 847, f. Josephus B. J. VI. 21.

388 Contr. Ikenii Disquisit. Philolog.

IV.

CONRADI IKENII
DISQVISITIO PHILOLOGICA
QVA
MOTIS A CLARISSIMO VIRO
DAVIDE MILLIO
ADVERSUS
DISSERTATIONEM SVAM
DE
Finibus terræ promissæ,
hujusque successivâ
occupatione,
DIFFICVLTATIBVS RESPONDET,
SVAMQVE INPRIMIS
DE
TORRENTE ÆGYPTI
SENTENTIAM VINDICAT.

I.

Quoniam ex illis, quæ in Epistolâ de
gemina lite mihi non ita pridem inten-
tatâ, parte præcedente harum
Symbo-

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 389

Symbolarum, præfatus sum, tibi B. L. abunde de occasione & scopo Disquisitionis hujus sine dubio constabit, non opus erit, ut iisdem fusiùs recensendis tempus teram. Verbo itaque tantùm moneo, quòd, cùm *de finibus terræ promissæ* peculiari dissertatione agerem, hæcque occasione toties in Sacris memoratum **נחל מצרים** torrentem *Ægypti*, non Nilum, sed exiguum torrentem in consiniis urbis Rhinoduræ esse, post multos alios idem dudum sentientes, evincerem, Vir Clariss. DAVID MILLIVS, Theol. & Philol. in inclyta Academiâ Ultrajectinâ Professor meritisimus, qui post plures Viros doctos contrarium quondam adstruere conatus erat, id tam ægrè tulerit, ut peculiari Dissertatione meam aggredere, & non ea tantùm, de quibus dissentiebamus; sed & alia plura, ad torrentem illum plane non facientia, simul notaret. Hæc verò, cùm iusta comparata sint, ut ne minimum quidem mihi scrupulum injicere valeant, nedum ut me à receptâ semel sententiâ dimovere queant; veritatem defererem, quod & in minimis circumstantiis nefas esse puto, nisi hanc denuò tuerer, motasque contra eandem difficultates diluerem. Licet autem Vir Clar. quod factum nollem, stilo usus sit acriori, quàm ab ejus humanitate animique æqui-

æquitate meritò expectassem, minime tamen id me permovebit, ut eodem modo respondeam, sed, quemadmodum nuper jam pollicitus sum, ita cum illo agam, ut ipso actu pateat, me, etsi ejus sententiæ subscribere nequeo, eruditionem tamen venerari, nihilque partium studio aut affectibus dare, sed veritati unice litare, illudque ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ, quod Apostolus tantopere commendat, quodque Theologos præ omnibus aliis decet, mihi cordi esse.

II.

Hunc in finem mittam quæ ad rem propriè non faciunt, animosque tantum exasperare possunt. Quo spectat, quod §. III. se contrariam sententiam argumentis productis evicisse non sibi adeò, quàm Viris in orbe litterato eximiis & principibus visus sit. Nec repertus sit inde ab eo, quo memorata Dissertatio prodit tempore, quantum quidem sciat, quisquam, qui defensionem profligatæ (ut eam passim appellat) sententiæ datâ operâ suscipere, suam autem labefactare fuerit conatus, usque dum mea Dissertatio prodierit. Quòd si enim auctoritate pugnandum foret, in proclivi mihi esset quàm plurima Virorum, qui hodiè pro principibus in omni republicâ litterariâ, ab omnibus suo merito re-

reputantur, testimonia producere, quibus illam, quam tuitus sum, sententiam alteri tantum praeferunt, ut vel invidiosum foret eorum verba adferre. Quod autem Vir Doctus existimat, neminem sententiam, quam adstruere studuit, ante me denuo labefactare conatum esse, de eo nunc aliter facile statuet, quando pendet, id utique, ut ipse dein §. XLII. monuit, RICHARDVM POCKIVM fecisse & quidem libro, qui anglicè sub tit. *The Description of the East and some other Countries*, jam A. 1743 prodiit, quique eandem, quam ipse tueretur, sententiam ex professo oppugnavit, illamque, quam ego defendi, adstruxit, ut didici ex eruditissimi THOMÆ SHAW Supplemento Libri *Travels or Observations* &c. edito Oxonii 1746. p. 21. neque enim hactenus mihi librum ipsum, quam sedulo etiam illum quasiverim, videre contigit. Ita quoque non immorabor illi, quod §. IV. ægriusculè se tulisse ostendit, scil. quod sententiam suam, addito etiam nomine, oppugnaverim, tum verò, quod dein subjungit, se docturum modeste & evidenter, illam stare, meam autem instabili fundamento superstrui. Quod enim ad prius attinet, monui jam sub initium Epistolæ, me non ejus sententiam, sed illam, quam cum multis aliis communem habuit, oppugnasse, nec

nec addidisse nomen ejus ad illum ullo pacto laceffendum, sed tantum, quia non videbam, quâ ratione præcipuos utriusque sententiæ patronos laudare possem, inter eos autem Virum Celeb. planè innominatum relinquere, qui omnium strenuissimè, & quantum tum quidem sciebam, recentissimè alteram adstruere conatus erat; tum verò, me, hac necessitate compulsum, ejus mentionem non iniecisse, nisi bis in universâ dissertatione, idque cum summâ honoris præfatione p. 6. ceterum autem neque me mihi ipsum adversarium elegisse, neque ulla ejus verba refutanda summissee: Ut adeò non videam, cur opus habuerit in me ex professo calammum stringere, cum potius, si id ipsi placuisset, quacunque aliâ occasione suam vicissim sententiam denuò potuisset confirmare, rationesque adferre, quare in illâ, quam ego postliminiò statuminare quæssiverim, acquiescere nondum queat. Quod ad alterum spectat, facile intelliget Vir Doctus, suum de proprio meòve labore judicium non magis valere posse, quàm si ego contrarium pronuntiarem, cum neuter nostrum in propriâ causâ iudex esse queat, eamque ob causam aliis, extra partes positis, judicium relinquendum esse. Modestiam autem quam pollicitus est, ut actu magis memor fuisset, optas-

optassem, sed, ut idcirco dixi, illud nunc
neque exagitare, neque imitari volo.

III.

Illud tamen, ne mihi jure vitio vertatur, præterire planè non possum, quod sub finem §. III. monet, *dissertatione meâ, non universos terræ sanctæ fines, versus quatuor Orbis plagas & regiones, ut titulus Dissertationis præ se ferre videatur, sed illos duntaxat, quos in sua Dissertatione excusserit, fluviósque memoratos exponi.* Uti enim in in titulo Dissertationis meæ, neque vola neque vestigium, VNIVERSORVM TERRÆ SANCTÆ FINIVM, VERSVS QUATVOR ORBIS PLAGAS & REGIONES occurrit, sed is nudè de finibus terræ promissæ hujusque successivâ occupatione loquitur, ita duo mihi ante oculos posita habui, primùm, ut limites versus quatuor mundi plagas indicarem, & quæ in illis adhuc dubia aut incerta erant, propius eruerem, deinde, verò inprimis, quo pacto terra hæc actu successivè occupata sit, ad promissionum divinarum veritatem, extra omnem dubitationis aleam collocandam, evincerem. Prius præstiti inde à §. II. usque ad XXIII, posterius inde à §. XXIV. ad finem. In priori illis tantùm immoratus sum, quæ hæctenus incerta manserant, atque ita de torrente
T. III. P. II. Cc Æ-

Aegypti reliquisque hujus limitis denominationibus, & quæ ad argumenti hujus illustrationem atque confirmationem spectant, ex professo egi à §. IV usque ad XXI. De *Euphrate*, cum nihil magnopere monendum occurreret, quod ab aliis observatum non esset, breviter differui §. XXII. Reliquos autem duos limites *montana Libani* & *mare mediterraneum* ob eandem rationem nominasse satis duxi §. III. quædam tantum de iisdem in relatione ad totius terræ dimensionem subiungens §. XXIII. Unde non video, quid hîc jure desiderari queat, cum & scopo meo, & Dissertationis titulo & argumento, in quantum id mihi pertractandum sumseram, satis fecerim.

§. IV.

Sed nunc ad rem ipsam. §. V. igitur Vir Clariss. primum argumentum, quo cum aliis evincere annisus sum, quod *torrens Aegypti* non possit esse Nilus, quoniam *nunquam terra Sancta*, aut rectius loquendo, regio aut imperium *Judeorum* ad Nilum usque extensum sit, ut ex omnium gentium historiis, tam sacris quam profanis manifestum sit, aggreditur, & quidem hoc commate non directè sed ex obliquo. Cum enim ego contra
Cel.

Cel. RELANDVM, licet ceteroquin quod ad rei summam attinet, idem cum ipso sentiam, observassem, rectè monuisse *Clariss.* MILLIVM, Philistæos disertè inter gentes expellendas, licet ignaviâ Isrâëli-
tarum actu non expulsas, numerari Jos. XIII. 2, 3. & Judic. III. 1, 2, 3. ipse hinc infert, *me itaque consentire terminum terræ promissæ pertigisse usque ad Ægyptum, hunc enim post Philistæorum regionem sequi, quod etiam ipse in Dissertatione meâ inculcaverim.* Verùm, quid hoc eum juvet, aut mihi noceat, planè non capio.

1. enim, quod in transitu tantùm moneo, ne id mihi aliâ in re fraudi sit, ne quidem priora verba absque limitatione proposui, sed disertè pag. 6 subjunxi, locis illis tantùm dici, quid ad illa usque tempora obtinuerit, dein autem verè Philistæos quoque ab Isrâëlitis subjugatos esse.

2. non nego, Ægyptum post Philistæorum regionem, inprimis certis temporibus, secutam esse. Verùm

3. id planè ad rem non facit, cùm quæstio non sit, utrum regio Judæorum ad Ægyptum, sed an ad Nilum usque nonnunquam protensa fuerit. Hoc est quod negavi, cuiusque adeò contrarium ostendi debuisset. Cùm autem eadem occasione contra *Clar.* RELANDVM monuissem, Exod. XIII. 17, 18. opponi duas vias quibus ex Ægypto ad ter-

ram Canaan iter esset, alteram *per terram Philistæorum*, alteram, *per desertum maris Suph*, hancque geminam viam in hunc diem à periegetis celebrari, atque hujus rei testem adduxissem BREITENBACHIVM, qui eandem viam ex Ægypto Canaanem versus tendens, emensus sit, primum monet, BREITENBACHIVM de monte Sinai in Ægyptum profectum esse, non verò, converso itinere, ex Ægypto in Canaanem. Quod ultimum uti indubium est, ut vel ipsa capitis inscriptio docet, ita non facile alius quis carpsisset, cum ad rem nostram nihil planè conferat, utrum BREITENBACHIVS ex Canaane Ægyptum, an ex Ægypto Canaanem versus tenderit, & forsitan alius, cui id objectum fuisset, tantum ad mendum typographicum provocaret, juberetque pro *huc enim etiam*, scribendum esse *hinc enim eo*. Verum, ut candidè, quod res est dicam, ego cum quondam inter legendum, Relandi Palæstinæ in margine adscripsissem, BREITENBACHIVM idem iter confecisse, dein ex memoria hæc scribens, neque operæ pretium ducens denuò inquirere, utrum Canaanem Ægyptum an Ægypto Canaanem versus profectus sit, ipsemet mea verba in priorem sensum accepi atque interpretatus sum. Ceterum uti antea jam monui, id nihil ad rem facere, ita contrà, qui-
vis

vis ad rem ipsam sepositis præjudiciis attendens, facile intelliget, BREITENBACHII iter rectissimè, ut ego asserui, idem appellari. Quando enim de diversis viis, quibus ex unâ regione, aut loco in alium tenditur, sermo est, non quaritur, utrum hinc illuc an illinc huc iter institatur, sed potius per quæ loca transeat, ut quis ex uno in alterum perveniat. Res exemplo ex vulgari nostro sermone petito fiet clarior. Duplex præcipue datur via, quâ ex nostris regionibus in Belgium & maxime Amstelodamum aut Ultrajectum, vel contra itur, una nempe per *Frisiam orientalem* & porro per *provinciam Groninganam* & proprie dictam *Frisiam*, altera, per *ducatum Monasteriensem* & *partem provincie Transisalane*. Hinc prius iter appellari solet per *Frisiam Orientalem*, alterum per *tractum Monasteriensem*, & qui prius initurus est aut iniit, dicit se iter confecturum aut confecisse per *Frisiam Orientalem*, alter per *regionem Monasteriensem*, non attendens, utrum ex Belgio in Germaniam an ex Germaniâ in Belgium, eatur, quia eadem in utroque via, sive rectis, sive conversis vestigiis emetienda est. Nec juvat, quod Vir Clariss. objicit, *viam illam ad portum maris rubri Thor tendentem circumire mare rubrum inque ejus fine, terrestri itinere deflectere ad*

portum, cum Israëlita per mare rubrum trans-
 iverint. Israëlita enim ignorabant sine
 dubio, quod Deus per ipsum maris fundum
 modo miraculoso sibi novam parare viam
 vellet, eoque potius iverant, ut in ipso
 littore mare circumirent. Deinde sive
 quis mare pertranseat, sive littus ejus
 circumeat, generatim loquendo iter ta-
 men idem manet. Sic, ut in priori ex-
 emplo maneamus, sive quis per mare
 australe Harlingâ Amstelodamum aut con-
 trâ tendat, sive breviori trajecto Lem-
 mertano utatur, sive ipsum maris austr-
 alis littus per Hollandiam septentrionalem
 curru ambiat, semper tamen iter illud,
 quod per Frisiam orientalem tendit, con-
 fecisse dicitur. Hoc autem in illis orien-
 tis regionibus, de quibus hîc sermo est,
 omnium maxime locum habet, ubi ob
 loca inaquosa omniumque rerum indiga,
 plures viæ, per quas iter, Ægypto Cana-
 nem, aut Canaane Ægyptum versus insti-
 tuti queat, non dantur. Quis igitur cum
 ratione amplius dubitare poterit,
 cum Moses suo jam tempore *gemine viæ*,
 vel *per oras maritimas Philistæorum*, vel *per*
desertum maris Suph s. rubri meminerit, &
 BREITENBACHIVS tot seculorum spatio
 post asserat, *viam se in duas dividere*, qua-
 rum una ex primariâ *Ægypti urbe, Cairo,*
Gasaram (quæ eadem cum Gazâ Philistæo-
 rum

rum urbe est) altera *versus portum maris rubri Thor* dictum ducat, geminam hanc viam eandem, iterque adeò, quo BREITENBACHIVS de monte SINAI in *Aegyptum* proficiscebatur, idem esse cum illo, quod ex locutione Mosis per desertum maris Suph instituitur? Hæc adeò manifesta sunt, ut nullus dubitem, Virum Clariss. pro eâ, quâ pollet rerum geographicarum Canaanis cognitione, illa nunc ultro agniturum, quin &, nisi in controversiâ, quam sibi motam credebat, ea legisset, jam statim utroque pollice probaturum fuisse.

V.

Cùm autem ego dixissem, quòd, qui terminos terræ promissæ unquam ad Nilum usque prolongatos fuisse ostenderit, is magnus nobis Apollo futurus sit, planè non concipio cur phrasis hæc Virum Doctum ita offenderit, ut non sine *μωρῶν* ad eam responderit. Certè notissima hæc VIRGILII locutio, quæque ferè in proverbium abiit, innoeua est, neque quemquam lædit, sed tantum inhuic, rem admodum difficilem esse, nec facile à quoquam præstari posse. Neque ego cùm hæc scriberem, de Viro Clariss. cogitavi, neque etiamnum ipsi id obtrudere volo, imprimis cùm conditionem, unde illud suspende-

bam, hæcenus minimè præstiterit. Scribit quidem: *Ego, quamvis invidiosum illud Apollinis nomen alii cuicunque lubens concesserim, me tamen probasse puto, Nilum illum limitem esse, Dissertatione mea §. VI-XIII, quam accuratè refutatam in Bremensi dissertatione non video, nec opinor viderit, qui instituta utriusque Dissertationis comparatione, rem sine partium studio expendere voluerit; Verùm, uti Vir Clar. facile intelligit, me non disputare, quid ipse putet, sed quid actu præstitum sit, ita planè non video, quomodo hæc responsio meum argumentum feriat, aut ad solvendam objectionem faciat. Quantum enim ex verbis non solum, sed & eorundem collatione cum laudatis Dissertationis ejus commatibus, quin & illis quæ se statim repetiturum & explicatius ostensurum promittit, atque inde à §. VII. usque ad XV adfert, colligere licet, id vult, quòd Dissertatione illà docuerit, limitem terræ promissæ Nilum esse. Verùm hac de re primo illo argumento non egi, sed potius asserui, nunquam terram Sanctam aut regionem s. imperium Judæorum, ad Nilum usque extensum fuisse, ut ex omnium gentium historiis tam sacris quàm profanis manifestum sit. Atque hujus rei, qui contrarium docere queat, illum magnum nobis Apollinem futurum dixi. Id igitur facere debuisset*

set Vir Clar. si hoc primum meum argumentum enervare voluisset. Interim silentio præterire nequeo, eum ad id, quem admodum ab aliis dudum allatum est, respondisse ejusdem Dissertat. §. IV. ubi scribit : *Sed utut quadam veri specie, se commendare videantur; neminem tamen facile ad assentiendum permovebunt, qui intellexerit, quantumvis Israëlita ad Nilum non protraxerint regionis sue fines, nihil tamen obstare, quo minus illud flumen primitus ejus regionis terminum constituerit, eadem ratione qua in obversa plaga, Euphrates terminus à Deo positus est, licet ad flumen revera non porrecta fuerit terra sancta. Nam ex S. litteris manifestum est, Deum Abrahamidis omnem eam regionem, quæ hinc NILO inde Euphrate clauditur (Genes. XV. 18.) sed Israëlitas bellorum pertæsos, & quietis nimium amantes, inter angustiores, quàm ex Dei destinatione occupare debebant terminos, substituisse. Id sanè cuique attendenti manifestum esse debet ex Josuæ libro XIII. 2, 3. Verùm ignoscet mihi Clar. ANTAGONISTA, si dicere cogar, responsionem hanc mihi planè non satis facere, nec, quantum credo, ulli cordato lectori. Primò enim hîc pro indubio, & ex S. litteris manifesto supponit, quod ego non tantum penitus nego, & ante me omnes negarunt, qui eandem, quàm ego, sententiam foverunt, sed & in quo totius qua-*

Cc 5

stio-

stionis cardo vertitur, scil. quòd in illo
 Geneseos loco per *torrentem Egypti Nilus*
 intelligatur. Deinde ego §. V. pag. 6. &
 §. XXVIII. p. 41. clarissime demonstravi,
 Dei promissionem absolute & absque ul-
 là limitatione aut suspensione ab aliquâ
 conditione factam esse, atque adeo etiam
 nullam Israëuitarum fœcordiam ejus imple-
 mentum impedire potuisse aut debuisse.
 Quod autem asserit ex Jos. XIII. 2, 3. cuique
 attendenti *manifestum esse debere, Israëlitæ*
bellorum pertæfos, & quietis nimium anantes, in-
ter angustiores, quàm ex Dei destinatione oc-
cupare debebant, terminos substituisse, minus
 procedit, quia, ut pag. 6. quoque ostendi,
 illic clarissime sermo est, non de eo,
 quod semper & omni tempore locum ha-
 buit, sed tantum usque ad illa Josuæ tem-
 pora, unde & idem caracter temporis
 ער היום הזה usque in hunc diem, dein
 com. 13. sigillatim additur, contra autem
 rem eo ipso minime confectam censeri
 debere, sed potius populos tum nondum
 subjugatos adhuc subigi debuisse clarè ex
 com. 1. patet, ubi Deus ipse Josuam ita com-
 pellat: *Tu consenuisti & propecta ætatis factus*
es & terra multa valde in hereditatem accipien-
da restat. Denique comparatio illa, quàm in-
 fuit inter Euphratem & Nilum, dum ea-
 dem ratione terminum ad Nilum extendi ait; quâ
 in obversa plagâ Euphrates à Deo positus sit
 ter-

terminus, licet ad id flumen revera non porrecta fuerit terra sancta, vel studio dubiâ phrasi proposita est, ne ejus infirmitas in omnium oculos incurreret, vel planè non procedit. Si enim per TERRAM SANCTAM intelligat non illam, quam Deus Abrahamo promisit, sed quam mox XII tribus occuparunt, aut adhuc strictius solam cisjordanicam planè hoc ad rem non facit, quia non de hac, sed omni illâ, quam Deus Abrahamo pollicitus est, sermo est; si verò hoc sensu locutionem accipiat, ex ipsâ sanè historiâ sacrâ constat, regionem Judæorum vere ad Euphratem usque aliquando protensam fuisse. Non enim DAVID tantum ivit, ut manum in fluvio Euphrate constitueret 1 Chron. XVIII. 2, 3. sed & SALOMON ipsam urbem THAPSACVM (in occidentali Euphratis ripâ sitam) cepit, 1 Reg. IX. 16. ut fusiùs ostendi Dissertationis meæ §. XXIV. Unde rectius inversâ ratiocinatione colligendum esset, quòd eadem ratione, uti actu secundum promissionem Abrahamo factam Judæorum regio ad Euphratem usque porrecta est, ita in obversâ plagâ eadem quoque ad torrentem Ægypti extendi debuerit, cùmque id nunquam ad Nilum usque possit ostendi factum esse, ergo per torrentem hunc, Nilum intelligi non posse. Videtur sanè Vir Clariss. ipse argu-

gumenti hujus vim tacite agnovisse, unde sibimet ipsi non satis constans, alibi quaesivit ostendere, etiam ipsas regiones ad Nilum usque ab Israëlitis occupatas fuisse. Certè in not. secundæ editioni subjunctis, ad *Dissertat. de Nilo & Euphrate* §. IV. monet: *alias etiam Israëlitis rebus florentibus, regiones ad Nilum pertinentes, incoluisse videntur.* Dissertationis autem mihi oppositæ §. XVIII. a XIX. revera id factum esse paucis demum ostendere satagit. Verum, uti quod ad prius attinet, hîc iterum non quaeritur *quid videatur*, sed *quid revera factum sit*, & doceri queat, ita, quæ posteriori loco allata sunt, nihil minus probare, quàm quod probare debebant, quando eò perventum erit, clarissime demonstrabo. Hîc igitur ex dictis tantum colligo, quod, cum V.C. pollicitus sit sub finem §. V. se, eodem ordine, quo ego præverim, processurum, & ipse hîc loci *primum meum argumentum* tetigerit, neque tamen vel verbulo ad id responderit, illud adhuc firmissimo stet talo idque tantò magis, quo magis Vir Doctus qui meorum argumentorum refutationem in se suscepserat, nihil, quo illud refelleret, attulit.

§. VII.

Eodem modo cum argumento secundo comparatum est. Hoc in eo consistit, quod

quòd torrens hic non solum appelleretur
torrens *Aegypti*, sed & אשר על פני מצרים
qui coram facie *Aegypti* est. Jos. XIII. 3.
quod de Nilo dici nequeat, utpote, qui
per mediam *Aegyptum* fluat. Hoc quo-
que argumentum non ex professo refutat,
sed in transitu & aliud agens §. XV. phrasin
אשר על פני מצרים reddit, qui est coram, aut
in anteriori *Aegypto*, deinde monet, se illud
inprimis brachium intellexisse, quod apud Pelu-
sum labitur, atque propterea Pelusiacum vo-
cari solet, quòdque *Palestinae* obversum & li-
mitem constituat. Verum ad hæc repono

1. Quod Vir Clariss. gratis supponat,
phrasin אשר על פני מצרים denotare anteriorem
Aegyptum cum vox לפני potius coram, ante
aut ante faciem, non verò anteriorem ipsi-
us rei partem significet, saltem non nudè
& sine omni probatione id supponi debe-
bat, hancque ego adhucdum mihi expeto.

2. Uti valde dubito, quòd Vir Clariss.
ipsam phrasin anterioris *Aegypti*, inprimis
illo, quo eam adhibet sensu, ullius idonei
Scriptoris auctoritate probare queat; ita

3. præcipuè adfirmo, phrasin he-
braam אשר על פני מצרים coram *Aegypto* nullo
modo in brachium Nili Pelusiacum cade-
re posse. Hoc ut pateat, observandum,
quòd, cum ipse asseruerit §. V. post Philiste-
orum regionem *Aegyptum* sequi, ultima au-
tem

tem regionis Philistæorum Ægyptum versus urbs *Gaza* sit, regio Philistæorum non exiguo, sed immenso à brachio Nili Pelusiaco spatio distet. Ex recentioribus enim iisque exactissimis tabulis Geographicis, ut inprimis Clariss. dum viveret, Mathematici J. M. HASII, quas descriptioni regni Davidici & Salomonæi inseruit, patet, Pelusium ab urbe Gaza duobus circiter gradibus, qui, ut notum est, 30 milliaria germanica aut sexaginta horas, constituunt, disitum fuisse. Cui satis benè respondet ANTONINI *Itinerarium* secundum quod distant $\frac{136}{m}$ passuum seu 136 milliaria Romana. quæ circiter 34 milliar. germ. efficiunt. Quo pacto igitur quæso brachium Nili per ipsam Ægyptum fluens & ab ejus finibus 30 milliariibus germanicis remotum, dici potest coram Ægypto fluere? Certè vix credo quenquam superfuturum, qui, sine præjudiciis rem ipsam expendens, non agnoscat illud longè rectius dici per mediam Ægyptum fluere, ut CELLARIUS de Nilo generatim affirmat. At forsàn dicet Ægyptum antiquioribus temporibus de quibus hîc sermo sit, angustioribus limitibus circumscriptam, omnemque inter Nilum conclusam esse, ut loquitur §. XXI. sicque hoc Nili brachium rectè dici coram Ægypto esse. Verùm ad hæc respondebo, quando

do ad illius commatis propiorem excus-
sionem perventum erit, ne nimis ordi-
dinem quem Vir Doctus in Dissertatione
tenuit, turbare cogar. Nunc prescius
ipsum sequar.

VIII.

Postquam igitur duo prima mea argu-
menta fere intacta reliquisset, contra au-
tem, nonnulla, §. VII. præfatus esset, sed
quæ cum nihil probent, transeo, tandem
§. VIII. & seqq. ex professio tertium meum
argumentum aggreditur, *quo negavi nomen*
נחל nullâ ratione Nilo dari posse, eumque vel
in sacris, vel apud alios scriptores unquam id
nomini ferre. At quàm vellem hîc illius,
quam pollicitus erat, modestiæ recordatus
fuisset! Certè non statim in initio mihi
tam crudè *petitionem principii* objecisset.
Talia enim peccata logica, me quidem
iudice, potius à fervidioribus ingeniis
quique se abjectius tractant, quàm viris
gravibus & qui aliquâ erga se invicem re-
verentiâ ducuntur, sibi mutuò expro-
brantur, quin, si verè admissa sint, mol-
lioribus verbis indicari possent atque de-
berent. Tantò autem indignius me ejus
hic loci postulat, quò minus tale quid à me
admissum esse, æquus Lector ultrò agno-
scet. Argumentum, quo usus sum, est quòd
נחל מצרים seu *torrens Egypti* non possit
esse

esse Nilus, quia nomen נִלוּ seu *torrentis* Nilo nullâ ratione dari queat, neque is etiam in sacris aut apud alios scriptores unquam id nominis ferat. Hoc verò non nude adfirmo aut suppono, ut eâ ratione incertum per æquè incertum, aut falsum per æquè falsum probare dici queam, sed partim ex significatione vocis נִלוּ quæ nunquam *flumen*, multò minus ingens flumen, ut Nilus est, sed *torrentem* denotat, partim ex refutatâ perversâ derivatione ipsius nominis Nili ex hebræo נִלוּ quam nonnulli adoptarunt, confirmo. Dein, quando ad libros sacros aliòsque scriptores provoco, cùm אֱדוּאָלוּ sit, ut omnia loca, quibus de Nilo fortè agunt, enumerem, & ex eorum inductione ostendam, eos nunquam huic fluvio tale nomen dare, eo ipso tacitè ansam suppedito secus sentientibus, ut eorum aliquem adferant. Hoccine igitur est *principium petere*? thesîn, ex quâ argumentamur, rationibus confirmare, & ad antagonistas provocare, ut locum, ex quo contrarium probent, producant, vel annon hic potius ordinarius convenientissimûsque disputandi modus est? At forsân respondebit, rationes meas id non probare, quod debebant, seque loca in contrarium attulisse. Verùm tum mihi rationum mearum insufficientiam obijcere seque jam provocationi meæ satisfice-

tisfecisse aut satisfacturum monere, non verò principii petitionem contra jus fâsque & ipsius rei naturam exprobrare debuisset. Quòd si ego par pari referre telúmque in me vibratum retorquere voluisssem, longè sanè id majori jure facere potuisssem, nam uti, quod supra §. V. jam à me monitum est, Vir Celeb. in Dissertat. pro certo assumit, *ex S. Litteris manifestum esse, Deum Abrahamidis destinasse omnem eam regionem, quæ hinc Nilo inde Euphrate clauditur, & ex illo argumentatur, cùm tàmien hoc $\mu\epsilon\gamma\alpha$ illud ἀρνηται sit, de quo controvertitur, quòdque contrariæ sententiæ patroni plane inficiantur, ita hoc ipso commate denuò ipse, illud peccatum logicum, quod mihi imputat, committit, quando inclementius illud effatum sequenti ratione confirmat: *Fluvius enim Ægypti hic simpliciter, ut locis ante allatis dictus, nullum ali-um quàm Nilum significare potest.* At quis non videt, hic eum iterum, ut supra quoque monui, pro certo supponere, quod non tantùm in quæstione est, sed à me penitus negatur atque pernegatur?*

IX.

Uti autem hæc præmonenda erant, ita nunc ad ipsam, quam V. C. tentavit, ar-
T. III. P. II. D d gu-

gumenti mei ex significatione & usu vocis מַדְבָּרָא refutationem, progredior. Scilicet dixeram vocem hanc *alveum* & *vallem* inter duos montes denotare, per quem pluvia de montibus labens, rapido cursu transire præcipue hyeme solet, quique plerumque æstate siccus esse consuevit. Hoc ut enervet, imò, non quod ego volo sed contrarium, ut ait, probare, doceat, respondet se ostendisse in Dissertat. §. X. ex eâ quoque ratione Nilum מַדְבָּרָא appellari posse, quod imbribus Æthiopis auctus torrentis rapidi instar feratur atque exundet: quod §. IX. verbis DE MAILLET in descriptione Ægypti confirmat. Verùm facilis est responsio:

1. Si id ad torrentem sufficiat, omnes totius orbis fluvii torrentes erunt, quia nulli facile ostendentur qui non imbris augeantur.

2. Non ego dixi torrentem imbris augeri, sed potius ex pluvia de montibus per depressiores alveos, valles aut canales labente oriri, hoc ipso enim torrentes propriè distincti sunt à fluviiis, cum fluvii ex fonte scaturiant, seu, ut MINVTIVS FELIX ait: *manent venis perennibus*, torrentes autem ex pluvia, addo nonnunquam & ex liquefactis nivibus de monte labentibus sine fonte nascantur. Eleganter hoc torrenti, tum temporis anonymo, nunc *Vella* dicto, expro-

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 411

exprobrat OVIDIVS Lib. III. Amor. Eleg.
VI. v. 89. seqq.

Quid si? legitimum flueres, si nobile flumen?

Si tibi per terras maxima fama foret?

Nomen habes nullum, RIVIS COLLECTE
CADVCIS:

NEC TIBI SVNT FONTES, nec tibi
certa domus.

Fontis habes instar PLUVIAM NIVES-
QUE SOLVIAS;

Quas tibi divitias pigra ministrat hyems.

Quod verò cùm ego addidissem, torrentis
esse exsiccari, subiungit, id universaliter concedi
non posse, cùm & fluvii omnium confessione ve-
ri exsiccari soleant certis anni temporibus, ut
siccò pede multis in locis transferi queant, ex-
gr. Vistula, Albula &c. quin & maxima Nili
porio, brachia & fossæ mox sicca appareant,
ad rem planè non facit. Non enim hîc
agitur de partis aut brachii alicujus exsic-
catione, qualis etiam in fluvios cadere
potest, sed ad indolem potiùs torrentium
respicitur, qui cùm ex undis de vicinis
montibus defluentibus nascantur, cessan-
te hoc adfluxu, ut æstate in oriente fieri
consuevit, in siccas valles convertuntur,
quale quid in fluviis, quorum fontes per-
petuò aquas, licet certis anni temporibus
non nihil imminutas suggerunt, locum
non habet. Unde loco à Cel. RELANDO
Dd 2 quin

quin & Lexicographis jam adducto, OVIDIVS de *Rem. Amor.* vers. 652. illos hac ipsâ notâ ita distinguit

FLVMINE perpetuo TORRENS solet altius ire :

Sed tamen HÆC BREVIS est , ILLA PERENNIS AQVA.

§. X.

Cùm per omnia candidè agendum, neque adeò illa etiam, quæ sententiæ, quam defendimus, obstare videntur, celanda esse existimem, ipsemet monui, me observasse, quòd VALER. FLACCVS vocem latinam TORRENTIS quoque de NILO adhibuerit, sed uti id in carmine, ut licentia poëtica ferri queat, ita stilo simplici & historico minus convenire, id ipsum quoque in meum meaque causæ detrimentum convertere querit, scribens §. X. *hunc VALERII FLACCI locum addito etiam altero LVCANI, BOCHARTO jam observatum esse, tum verò me erroris insimulans quòd in carmine duntaxat & licentiâ poëticâ fluxum existimem torrentem appellari cùm & stilo historico sepius dicatur.* Quod sane miror; uti enim hætenus satis in qualibuscunque scriptis meis ostendi, me longè ab eorum more abesse, qui mutuatitiis se exornare plumis solent, ita non video, cur mihi non æquè liceat loco, quem

quem ipse certè inter legendum obser-
vavi, uti, ac *Summo BOCHARTO*, quem
certè in hoc argumento me consului
quidem. Ceterum ego majori jure rege-
rere possem, locum *PLINII*, ad quem ipse
provocat, in *FABRI Lexico* jam adductum
legi. Verum tædet talia vel commemo-
rare, credereque malo etiam Virum Do-
ctum ipsum hunc ex fonte suo hausisse.
Interim tamen locus hic eum nihil planè
juvat. Non enim in eo *ISARA & DRV-
ENTIA*, *TORRENTES* appellantur, nam
sic verba nullum idoneum sensum fun-
derent, sed vox *torrentes* participium aut
adjectivum participiale est, idèmq; hîc
denotat, ac cum impetu labentes, ita ut
mens *PLINII* sit, *Rhodanum* (præcipuum il-
lud Galliæ flumen) recipere & ulterius de-
ferre non solum segnem (tardè fluentem) *A-
rarim*, sed & *Isaram* & *Druentiam*, qui non
minus ipso *Rhodano* torreat, seu cum impetu
labantur. Viderunt id dudum Viri Docti,
càmque ob causam *Vir. Clar.* qui ultimam
FABRI editionem curavit, rectè ad hunc
locum monuit, vox hîc adjectivè sumitur.
Egregiè huc applicari possent verba *PON-
TIDERÆ* in not. ad *Varr. R. R. Lib. I.*
cap. XII. ubi verba *torrentes fluvii* expli-
cans, ait: „Fluvium profecto intellexisse,
Varronem judico, non torrentem, quo-
niam *fluvius* (verba sunt *Isidori* laudato,
Dd 3 „lo-

„loco) est perennis aquarum decursus à flu-
 „endo perpetim dictus, qui augeri cùm fo-
 „leat, aliquando pluviarum accessu, &
 „magna vi impelli, adjecta est vox tor-
 „rens, ut fluvii vehementia indicaretur.,
 Et paulo post: „Patet igitur fluvium vo-
 „cari torrentem i.e. rapidum & concita-
 „tum, cujus eruptione agri & villæ vastan-
 „tur., Ceterum PLINIVM nimis probè
 discrimen inter fluvium & torrentem co-
 gnitum habuisse, quàm ut hæc duo con-
 fundere voluerit, vel ex eo solo patet, quod
 aliàs illos sollicitè satis distinguit, ut Lib.
 V. cap. XXVIII. Indus recipit XL perennes
 fluvios, torrentes verò amplius C. Nihilo
 plus mihi nocet alter locus CVRTII Lib.
 VIII. cap. 14. ubi postquam de HYDAS-
 PI ingenti flumine dixisset, illud magnitu-
 dine terruisse Macedonas, utpote, quod qua-
 tuor in latitudinem stadia diffusum, profundo
 alveo, speciem vasti maris fecerat, statim
 subjungit: Nec pro spatio aquarum latè fla-
 gnantium impetum coërcebat; sed quasi in ar-
 tum cœuntibus ripis torrens & elisus fereba-
 tur. Manifestissimum enim hic quoque
 est, HYDASPEM minime torrentem dici,
 sed in celeriori illo cursu torrenti compa-
 rari, & tanquam singulare quid & extra-
 ordinarium observari, quod licet aqua-
 rum per tantum spatium diffusarum copiâ
 & profundo alveo vasti maris speciem re-
 ferret, maximo tamen impetu in-
 star

flar torrentis, seu non aliter ac *torrens cœuntibus in actum ripis & elisus ferretur*. Non magis igitur hîc *torrentis* quàm *maris* nomen fert, licet utrique in diversâ illâ relatione comparetur. Nihil ipsi quoque BARTHIVS in *Adverss.* prodest. Præterquam enim quòd loca, quæ tetigit, ex Poëtis CLAUDIANO & ENNODIO sunt desumta, etiam ipsa *torrentis* vox in utroque non incommodè adjectivè sumi potest. Neque scio an aliud quid voluerit, BARTHIVS quando ad locum CLAUDIANI monet: *Rhodanum torrentem*, proprio *rapidissimi amnis epitheto dixit*. Certe solet non solum adjectivum participiale *torrens*, de Rhodano usurpari, sed & alii fluvii, aut aliæ res, ob similem, aut tardiorē celeriorēve motum, hoc adjectivo indicatum, illi comparari aut postponi vel præponi. De *Isarâ & Druentia* fluviis aut annibus id modo ex PLINIO vidimus. Eodem modo sensu metaphorico VENANTIUS FORTVNATVS, loco allegato ait:
- - - *Rhodano torrentior amplo*.

Atque eidem observationi maxime favet, quod Vir Cl. addit, & ego ambabus, quod ajunt, manibus amplector, *ubi torrens memoratur*, subauditur FLVMEN, FLVVIVS, AQVA, VNDA. Ejusdem indolis est græcum *χερσίδης*, subauditur *πόταμος*. Hinc enim ultro patet tam latinam quàm græcam vocem in talibus circumstantiis non substantivè

tivè sed adjective adhiberi. Nunc autem insuper addo, opponi in hac relatione *flumen torrens cet. perenni flumini, fluvio, aque*, aut *unde*, quemadmodum apud græcos ποταμὸς χεῖμαρρος opponitur ποταμῷ ἀνιγενῇ aut ἀείρῳ ut dudum docuit RELANDVS *Palestin.* Lib. I. cap. XLV. vel ἀενάῳ ut in notissimo Cotyos Regis Thracum responso Thebanis dato: Εὐράκη χεῖμαρρους ποταμούς μείζους τῶν ἀενάων γενομένους, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον. Hoc ipso autem manifestum est, *fluvium torrentem* longissimè à *perenni fluvio* absolutè *torrentem* appellari posse. Imò quò magis hac de re cogito, eo magis video in ipsis illis locis qui ex Poëtis adferri solent, etiam adjectivi significationem obtinere. Certè ita sine dubio cum illo comparatum est, quem ipse ex *Valerio Flacco* observaveram, neque enim illic *Nilum TORRENTEM* appellat, sed potius illum *toto gurgite torrere*, sicque *Tisiphonem agere* dicit. Quid? quod, valdè cum maximè dubito, an unquam nuda vox *torrens*, aut addito regionis nomine *torrens Egypti, Hispanie*, de fluvio ex vivo fonte manante, apud ipsos Poëtas, nedum apud alios Scriptores latinos quoscunque, inveniatur, quod tamen fieri minimùm deberet, si ex ejus usu ad significationem vocis hebrææ נַחַל aut pharseos נַחַל מַצְרַיִם argumentari liceret.

XI.

Cùm autem ego asseruissem quod Nilus non in sacris tantùm, sed & apud alios scriptores nunquam nomen נִלוֹס ferat, ejus contrarium V.C. com. XI. & seqq. ostendere quærit. Argumenta quibus eum in finem utitur sunt

I. Quòd Chaldei Paraphrastæ & nonnulli Rabbinorum verba נַחַל מְצֵרִים reddiderint נִלוֹס Nilus. Verùm hoc nihil aliud probat, quàm quòd illi cum Viro Clar. existimaverint in illis scripturæ locis per מְצֵרִים נַחַל torrentem Aegypti, NILVM intelligi, quorum autem non major quàm aliorum, qui contrarium asserunt, est auctoritas. Quod si probare voluisset quòd probandum, locum aliquem producere debuisset, qui extra controversiam de Nilo agat, & ubi is nomine נַחַל insigniatur. Verùm audacter iterum pronuncio, talem in universo sacro codice non exstare, ubi potius semper vox נַחַר aut præcipuè יַאֲרֵר invenitur, ut videre est Genes. XLI. Exod. I. II. IV. VII. & Amos. VIII. IX. &c. Neque apud scriptores profanos quoque hactenus ullum offendi, quin potius R. BENJAMIN in *Itiner.* PE-RITSOL in *Itiner.* Mundi similésque Judæorum scriptores semper nomine proprio נִלוֹס Nilus aut אֶל-נִיל Al-Nil, æquè ac Arabes utuntur. Ceterum inter Rab-

binos ad quos provocat, inprimis numerat R. ABEN ESRAM, verum, quod pace ejus dixerim, admodum infelicititer. In volumine differtat. enim laudat ejus commentar. in Exod. VII. 22. sed ibi ne ^{נע} quidem hac de re legitur. In disputatione autem mihi opposita adducit ejus verba ad Genes. XV. 18. מנהר מצרים *à fluvio Ægypti*. Ubi scribit הנה שיהור ונה דיהור quæ reddit quidem, *est Schichor* (Nilus) & *non rivus* (Ægypti): Verum quis non videt hac versione ABEN ESRÆ verba in alienum planè sensum detorqueri? Vox enim יהור quam V. C. *rivum* (Ægypti) vertit in oppositione Nili, in Sacro codice sapius, & inprimis in folis Mosis scriptis 31 vicibus de ipso Nilo usurpatur. Quid igitur certius esse potest, quàm ABEN ESRAM inprimis dum in Mosis libros commentatur, illam eodem sensu adhibere, dicereque adeò velle FLUVIUS ÆGYPTI, *est Schichor, non verò Nilus*. Idem confirmatur ex ejus commentario in Num. XXXIV. 5. ubi ad verba נהר מצרים adnotat נהר מצרים ואינו דיהור *ad torrentem Ægypti, atque hic non est Nilus* (qui scilicet יהור dici consuevit.) Quod si ego hæc, ut mihi toties in aliis factum est, exaggerare vellem, annon summo jure magistrorum verbis exclamare liceret: אין לאה שסגורו נעשה קטגורין *Va ho-*

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 419

*homini cujus advocatus factus est accusator
ejus ! Sed manum de tabulâ !*

2. Quòd POMPONIVS MELA fontem Nili ab Æthiopibus NVCHVL appellari scribit, quam vocem cum multis Viris Doctis ipsissimum hebræorum נַחַל NA-CHAL esse existimat. Fateor hoc majorem speciem habet, quàm omnia reliqua, in eodem argumento ab ipso allata. At nil tamen nisi species est. Ne enim jam dicam, inquirendum priùs esse, quanta in his POM-
PONIi sit auctoritas, inprimis cum id ex omnibus scriptoribus antiquioribus ante Æthicum, quorum tamen quàm plurimi de Nilo egerunt, solus asserat; aut ipsum non de *fluvio*, sed *fonte Nili* loqui, aut vocem fortè apud Æthiopas latioris usûs, quàm apud hebræos, vicinioresque populos orientales esse potuisse: hoc unum observasse sufficiet, quod tota hæc lectio ex præfati & præjudicio de convenientiâ cum voce נַחַל *Nachal* nata videatur. Certè in nullo veterum codicum POM-
PONIi, NVCHVL, quod hodiè in nonnullis impresis exstat, legitur. Sed vulgata lectio habet NVLVCH *ab incolis dicitur*. Quam non solum HERMOLAVS BARBARVS in *castigationibus Plinianis* Lib. V. retinuit, ut PINTIANVS jam monuit ad *Pompon. Mel.* sed & SCOTTVS dis-
tè

tè ibidem addit, *se vulgatam lectionem libenter sequi, cum ALII SCRIPTORES AVCTORITATIS PONDERE NVTARE NON COGANT.* Diligentissimus autem POMPONII enarrator IS. VOSSIVS miram constantiam Veterum librorum prædicat, scribentium: *Et nunc ab incolis dicitur.* In uno tantum se reperisse testatur. *Nihil ab incolis dicitur.* Quod si posteriorem unius aut præcedentem omnium veterum librorum lectionem eligas, vides nullum hîc planè nomen *Nili* memorari. Si vulgatam *Nuluch* adoptes, ipsum habes nomen *Nûl*, sive ultimum illud *uch*, suam quoque significationem, de quâ tamen hæcenus nihil satis certi conjectare licet, habuisse, sive nudam terminationem fuisse, credas. Saltem utcunque locus accipiat, nullum vel minimum vocis NVCHVL vestigium hîc occurrit. Imò planè supra fidem est, vel incolas ita *Nilum* appellasse, vel POMPONIVM id dicere voluisse, cum licet lingua Æthiopica doctorum Virorum, & imprimis eruditissimi JOBI LVDOLFI operâ jam strenuè exculta sit, hujus tamen quoque appellationis in eâ ne minimum quidem vestigium appareat, sed ÆTHIOPIBUS *Nilus* potius *Geon*, HABESSINIS autem constanter *Abarwi* dicitur. v. LVDOLF. *Histor. Æthiop.* Lib. I. cap. VIII. Tandem sub finem hujus commentis

matris ad meam de origine vocis NILVS
sententiam, pergit, quâ, omnes falli pu-
tavi, qui eam ab hebræo חַת deducunt, con-
trâ autem illam esse ipsam arabicam نِيل NIL
quæ à Rad. נו NVL arab. abveum s. FLV-
VIVM denotante descendit, asserui. Nihil ve-
rò contra illam adfert, quàm quòd lit. ח
Chet nonnunquam elidatur ob compendi-
um & facilitatem pronunciationis, idem-
que hîc factum, sicque ex Nachal, Naal,
Nal, Neel, Neil, Nil, נַיִל, Nilus natum, imò
ipsum נו Nûl Arabum, ex ante allato
Nuchul contractum sit. Verùm hæc faci-
lius dicuntur quàm probantur, neque
mihi hætenus, fidem extorquere potue-
runt. Licet enim non planè negare ve-
lim, aliquando litteram Chet elidi,

1. tamen id non, ubicunque alicui ita
videtur, sine sufficienti ratione pro lubi-
tu fingi debet, idque

2. tantò minùs, quia litterâ hac vix ulla
alia est constantior, ut harum rerum dili-
gentissimus indagator, dignissimûsque
arbiter SCHVLTENSIVS in clavi dial. p.
334. rectissimè monuit.

3. Accedit quod in derivatione vocum
Arabicarum ex linguâ hebræâ talis elifi-
onis litteræ Chet, aut contractionis nul-
lum hætenus exemplum existet, unde
idem Celeb. SCHVLTENSIVS licet in e-
jus

jus mutationes sedulò inquisiverit, nulum tamen plane attulit. Quod si Vir Clar. aliquod adferre poterit illud diligenter expendemus, quamdiu autem id factum non erit, ejus asserto subscribere non poterimus.

4. Ante omnia, illa in hac voce planè valere nequit, quia, utraque radix tam cum *Chet* aut *Cha* in medio, quam cum *wa* scripta, apud Arabes, idque in diversâ significatione in usu est. Quòd si jam ex diversimodè scriptis, diversamque significationem habentibus vocibus aut radicibus, liceat per elisionem aut contractionem, pro lubitu unam eudere, actum erit in posterum de certo diversarum vocum discrimine, atque significatione, & ex diversis vocabulis unum pro arbitrio facere, vocumque formas transformare licebit.

5. Quòd si tota vox Æthiopica *Nuchul* ficta & in cerebro nata sit, ut modo vidimus, Arabici نوح ab eadem derivatio, certiori fundamento niti non poterit. Denique.

6. Tam Viro Cl. ipsi quàm omnibus, cordatis Philologis, dijudicandum relinquò, quanam derivatio simplicior magisque conveniens sit? an quâ vox *Nilus* quæ i longum, imò apud Græcos Νῆλος diphthongum habet, & apud Arabes etiam-
num

num enim *jod* aut *je* in medio נִיב num
scribitur, à radice quiescente mediâ, seu
verbo concavo, ut Arabes loquuntur, &
fluere denotante, unde maxima flumina
rectè denominantur, derivetur, an verò
à voce, *chet* in medio habente, cujus nullum
in nomine *Nilus* vestigium apparet, tum ve-
rò *torrèntem* significante, quâ appellatione
nihil minus in maximos orbis fluvios qua-
drat? Summorum verò Virorum in illâ
derivatione consensus Virum Cl. non ju-
vat, quia ubi fortè de rad. arabicâ נִיב non
cogitârunt, & vel unus in vulgari deriva-
tione prævit, non magnopere mirum est,
si plures alii, quibus fortè opportunior
in mentem non veniebat, ipsum secuti sint;
vix autem credo aliquem hodiè superfu-
turum, qui, ponderatis ritè quas attuli-
mus rationibus, eam quam dedi derivati-
onem, opportuniorem non sit judicaturus.
Quod tandem V. C. addit نִיב *Arabum per-*
inde atque נִיב alveum & fluvium notare me
ipso docente, id minimè sine notâ præter-
mittere possum, præterquam enim quod
planè non sequeretur, duas voces idem
denotantes sed diversæ formæ, easdem,
aut alteram ex alterâ per contractionem
natam esse, nunquam ego docui, נִיב
hebr. æquè ac نִיב *Arabum fluvium* deno-
tare,

tare, sed potius per totam dissertationem de hebræo כּוֹרֵל contrarium inculcavi.

XII.

Tantò autem magis mirum est Virum Cl. id asserere, quò magis ipse statim §. XII. contrarium docet, dum *miratur me hebraicum כּוֹרֵל ad solos torrentes meo sensu acceptos id est RIVOS REPENTINOS & MOMENTANEOS ablegare.* Ubi in transitu simul moneo, me non perspicere, cur de torrentibus meo sensu acceptis non solum loquatur, sed & hos describat *rivos repentinos & momentaneos*, quibus tamen verbis ego nullibi usus sum, sed ita illos defini, uti vulgò ac omnibus definiri solent, quod qui nosse velit, conferre meam definitionem cum illà ISIDORI in *Glossario*, SERVII ad *Virgilium* aut aliis passim à Lexicographis, qui ad hos quoque provocare solent, datis, videbitque, me, si rem ipsam spectes, idem cum illis omnibus dicere. Ut autem contra me evincat כּוֹרֵל non tantum *torrentem* denotare, sed etiam perennibus fluviis tribui, ait: *Nempe כּוֹרֵל est nomen generale, fluvios quoscunque comprehendens*, quod ut probet, provocat ad Deut. VIII. 7. & Eccles. I. 7. Verum querere hîc ex Viro Cl. vellem, utrum credat & verbis his indicare velit, perennes flu-

fluvios & torrentes unum idemque esse, neque planè à se invicem discrepare, aut hebræos nullum nomen habere, quo propriè dictum torrentem insignire soliti sint, an verò denique illud aliud quàm נַחַל sit, de quo nunc disputamus? Si prius existimet, refutabunt illum omnes omnino Physices & historiæ naturalis scriptores, ne de Geographis nunc loquar. Si alterum, non solum insignis defectûs linguam hebræam arguet, sed & simul statuere cogetur, Scriptores sacros millies locutos esse de rebus, quibus nullum nomen dederint aut dare potuerint, omnes enim tam veteres quàm recentiores fatentur, plerosque rivos Canaanis, quorum quàm plurimi in Sacris memorantur, propriè dictos torrentes, id est, qui non ex vivo fonte, sed pluviis aut solutis nivibus, ex locis altioribus se cum impetu præcipitantibus, oriantur, esse. Si tertium, impensè eum rogatum volo, ut & me & totum eruditum orbem, de illo nomine, quod hactenus me penitus ignorasse fateor, & omnes credo passim mecum fatebuntur, erudiat. Loca, ad quæ V. C. provocat, illi nullas suppetias ferunt. In priori, Deut. VIII. 7. ubi Moses ait : *Dominus Deus noster vos introducet in terram bonam, terram scatentem* נַחַל מֵי TORRENTIBVS AQVARVM, *fontibus, lacubus, prodeuntibus*

Ee in

T. III. P. II.

in convalle & monte, V. C. quidem existimat voces **נַחַל מִי** FLVMINIBVS AQVAVM, reddi, & sub hoc nomine etiam JORDANEM FLVVIVM comprehendere, quia ceteroquin ejus nulla omnino mentio locisve in terrâ sanctâ relinqueretur, quod nemo facile concesserit. Verum debilis admodum hæc est ratio. Quodsi enim quis diceret, Moſen ſufficientes rationes habere potuiſſe, cur illic loci torrentium, fontium & lacuum tantum meminiffe voluerit, non verò Jordanis, nihil fanè in eo abſurdi eſſet, aut, quod non quivis, extra partes poſitus, facile concederet. Sed non opus eſt, ut in eo acquieſcamus, quin poſitis aſſero, Moſen hic nullam opportunam occaſionem habuiſſe de Jordane agendi. In eo enim erat, ut fertilitatem Canaanis uberimòsque proventus, cum cauſis maximè opportunis, Iſraëlitis ante oculos poneret. Huc autem parum faciebat Jordanes, maximè verò *pluvia celeſtis*, atque inde orti *torrentes & lacus*, cum *fontibus*, quâ in re terra hæc aliis, & inprimis ipſâ, Nili inundationibus imprægnatâ Ægypto, longiſſimè præſtabat. Ne hac de re dubites, en tibi ipſius Moſis, mentem mox clariùs explicantis, verba! Deut. XI. II. *Terra enim quo tu vadis ad eam hæreditario jure occupandam, NON EST SICVT TERRA ÆGYPTI, unde egreſſus es, ubi ſemen tuum ſemin-*

nare & pede tuo instar borti olerum potare debebas. Sed terra quò vos transitis ad eam hereditario jure possidendam, EST TERRA MONTIVM ET CONVALLIVM, QUÆ A QUAM EX PLUVIA COELI BIBIT: Conf. quæ eâ occasione de hac Canaanis prærogativâ præ ipsâ Agypto, doctè attulerunt S. S. R. R. Episc. PATRICIVS & POLVS. Denique vel id solum sufficit, quòd licet Deus toties prærogativas Canaanis causasque & media fertilitatis & omnium rerum abundantia enumeret, nunquam tamen in illis vel unico verbulo *Jordanis* mentionem injiciat. Quis igitur extra partes positus, non facile concesserit, neque opus, neque conveniens fuisse, ut Moses hîc *Jordanis* meminerit, cùm is parum aut nihil ad illam Canaanis fertilitatem conferret? Nihil quoque huc facit alter locus Ecclesi. l. 7. כֹּל־הַנָּחַלִּים omnes torrentes eunt in mare - ad locum quò fluunt torrentes eodem revertuntur. Cùm enim Ecclesiastes in eo sit, ut omnium rerum vicissitudinem & recursum ad principium suum doceat, quo ut SENECA diceret de *Benef.* Lib. V. c. VIII. Uti in orbe ac pila nihil est unum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint in idem revertuntur cet. rectè ad torrentes provocat, in quibus id

luculentissimè patet, cùm illis pluvia, ex sublati calore solis in altum, præcipuè maris vaporibus, nata, ortum dederit, quique in mare revertuntur. Nec video cur opus habuerit, idem de fluviis asserere, cùm sufficeret aliquod ejus rei exemplum dedisse. Quin imò mihi quidem potiores videtur rationes habuisse, cur *torrentes* magis quàm *fluvios* nominaret, quia non solum *torrentes*, quibus terra Canaan maximè abundabat, ubique ante oculos habebant, *fluvios* non item, sed & origo fontium ex mari longè obscurior, præcipuè antiquioribus temporibus, quàm *torrentium* erat. Hæc interpretatio tantò minus alicui mira videbitur, quò magis, (ut, postquam hæc scripseram, animadverti) GVSSETIVS, Vir hebrææ linguæ satis gnarus, licèt *fluvios* non planè excludere velit, his tamen non absimilia dudum cogitavit, scribens in Rad. דוד de hoc Ecclesiastis loco: Ostenditur vanitas hominis, comparatione non modo cum Sole, non modo cum vento, re tamen instantissima, sed etiam cum torrentibus. Ideò quamquam non est, cur a nomine נחל *fluvios* hic (proprietas reverentia) excludamus, attamen *torrentes* præcipuè spectandi: *Torrentes* nimirum etiamsi postquam existere cessent, iterum tamen restituntur eundem in eodem loco suo. Cum contra homo ita tol-

tollatur e loco suo, ut nunquam rursus sit in ipso, nec compareat motu præditus. Quod autem tandem subjungit V.C. *cùm fluvii & maximi præsertim, sese in mare exonerent, riviperique terra & arenis absorbeantur*, in eo mirum est, nî ipsi Viro Docto argumentationis suæ infirmitas suboluerit, ut idcirco de *fluviis præsertim maximis, & rivis* loquatur, cùm certè ipse aliàs sub voce *נָחַל* ut mox videbimus, non *maximos fluvios* comprehendat, ego verò sub eadem non *rivos quoscunque*, sed *proprie dictos torrentes* intelligam. Quòd si jam terminos ex suâ meaque mente adhibuisset, sine dubio perspexisset me argumentum potius invertere posse, dari enim fluvios quosdam, qui terrâ & arenis absorbeantur, in historiâ naturali satis notum, de torrentibus autem id forsan probatu difficilius foret, utpote qui maximo impetu labentes se vel ipsos, vel unà cum fluviis, in quos influunt, & quorum motum sæpe non parum adaugent, in mare præcipitare solent.

§. XIII.

Præcipuum robor V. C. constituit in *נָחַל אֲרֹנוֹן* seu ut ipse loquitur *Arnon fluvio notabili*, unde illi novum comma XIII. tribuit. Verùm tam exiguam is mihi difficultatem movet, ut asserere non verear, illum

illum quoque propriè dictis torrentibus annumerandum esse, idque non tantum quia difertè in sacris nomen נָהָל, quod, ut visum & Lexicographi pasim agnoscunt, propriè *torrentem* denotat, gerit, sed & licet 23 in locis ejus mentio occurrat, nunquam tamen aliâ appellatione insigniatur, nec denique ulla sufficiens ratio adsit, cur ab ordinariâ vocis hebrææ significatione sit recedendum. Non enim obstat quod Moabitidis limes fuit, quia huic usui non minus torrens quàm fluvijs inservire potest, nec quod tantus, cui נָהָלִים ob magnitudinem & rapiditatem tribuantur, nam & magnos admodum dari torrentes ex historiâ naturali & geographiâ notissimum, & rapiditas potius torrentibus quàm fluvijs competit, unde apud Poëtas hostiles exercitus eorūve duces, summo impetu atque celeritate regiones pervadentes atque inundantes, illis toties comparari solent, v. VIRG. *Aneid.* X. 601. conf. OVID. III. *Met.* 568. neque tamen hactenus evictum est, vocem pluralem adhiberi *ob magnitudinem & rapiditatem*, cùm id quoque fieri potuerit, quia se in plures minores ramos divideret, vid. POLI *Comment.* ad h. l. aut fortè etiam quòd plures torrentes in unum alveum confluerent, quod simul magnitudinem & rapiditatem multis modis augere poterat. Denique nec contrarium evin-

evincit quòd, JOSEPHVS eum appellat *το-
ταπον fluvium*, cùm & JOSEPHI non sit
infallibilis, imprimis in versione nomi-
num hebraicorum, auctoritas, & vox
græca *τοταπος* generalior sit, quæ plerum-
que quidem *fluvii perennibus*, sed nonnun-
quam tamen etiam torrentibus, ut com.
X. visum, tribuitur. Ceterùm si etiam
probari posset, quod tamen hætenus fa-
ctum non est, Arnonem verè fluvium
fuisse, aut vocem נַחֲלֵי etiam de alio, si-
milis cum Arnone conditionis exiguo aut
mediocri fluvio, nonnunquam adhiberi,
nihil tamen id causæ meæ noceret, cùm
ex situ Arnonis in regione montuosa, ejus-
que præcipiti de monte decursu, dubitari
nequeat, aquas præcipuè ex crebris tor-
rentibus de vicinis petris in eum delatis,
ortas esse, hisque eum & magnitudinem
& rapiditatem suam imprimis debere, quò
sine dubio illi נַחֲלֵי אֲרֹנָה, de quibus supra,
respiciunt, ut adeò licèt aliquid quoque
ex fonte aliquo acceperit, magis tamen
torrentis quàm fluvii habuerit rationem.
Denique quidquid hac de re etiam sit, ni-
hil tamen id eò facit, ut evincatur nomen
נַחֲלֵי etiam maximis totius orbis flu-
viis, qualis Nilus est, ejusque brachio cui-
dam dari posse, aut actu datum esse. Per-
git V.C. *Quod autem נַחֲלֵי etiam vallem signi-
ficat, inde repetendum est, quòd universi flu-*

vii non modo in vallibus labuntur, sed valles
 revera sunt profundiores, sed aquis plena, &
 exsiccati valles relinquunt inanes, quò refert
 verba Statii IV. Theb. v. 705. Verùm hæc
 iterum sine ullo fundamento non solum
 asseruntur, sed & confusos admodum, nec
 cum primâ nominum impositione facile
 conciliandos, conceptus pariunt. Sic e-
 nim *fluvius*, *fluvii alveus*, *torrens* &
vallis unum idemque erunt, unòque om-
 nia nomine apud hebræos venire debe-
 bunt. Præterea autem cùm homines val-
 li nomen imponere vellent, philosophari
 prius debuissent, aut expectare, donec
 experientiâ edocerentur, universos fluvio-
 sos in vallibus labi, & exsiccatos, valles
 relinquere inanes, atque inde tandem
 concludere, ergò & valles eodem nomi-
 ne appellandos esse, quales ratiocination-
 es, in primis rudiori illo & simpliciori ævo
 vix credas ad denominationes rerum
 determinandas, adhibitas fuisse: cùm
 contrà longè convenientius sit, quòd,
 quemadmodum rebus maximè obviis &
 in oculos protinus incurrentibus appella-
 tiones tribuerunt, earum naturæ atque in-
 doli convenientes, ita *vallem*, quo se de-
 mittere rivi assuerunt pluvialis aquæ, ut
 OVIDIUS loquitur, נַחַל vocaverint, sive
 illa jam aquis ad tempus turgeret, sive
 iisdem destituta esset. Locus STATII
 iterum ad rem non facit, quia in eo de flu-

fluvio aut alveo Nili vel brachiorum ejus
 ne sermo quidem est, sed de canalibus vel
 manu factis, vel impetu relabentis aquæ
 excavatis, qui, postquam æstuantis Nili
 undæ, antea universam Ægyptum obtegen-
 tes, intra alveum reversæ sunt, in agris
 conspiciuntur, & à crebris exhalationi-
 bus quasi fumare videntur. Sic igitur
 minus rectè V. C. opinatur, quod satis
 ostenderit, nomen נהר Nilo quoque com-
 petere, cum omnia, quæ eam in rem at-
 tulit, omni, ut per partes visum est, funda-
 mento destituantur. Cum autem viderem
 aliquem mihi fortè obicere posse, quod
 torrens Ægypti Genes. XV. 18. etiam נהר flu-
 vius dicatur, & responderem id minimè ob-
 stare, cum fluvii nomen etiam satis rectè tor-
 renti, inprimis majori, tribuere liceat, non
 autem contra fluvio majori nomen נהר seu
 torrentis, id ratione quidem carere asserit,
 præsertim cum nihil probatum sit de torrente
 apud Rhinocoruram, nedum de ejus magnitu-
 dine. Verùm ratio manifesta est, quia e-
 nim נהר fluere, quod hebræi verbo נהר in-
 nuunt, verè etiam torrentibus undis com-
 petit, hinc & nomen substantivum נהר
 (licet in emphasi perennibus fluviiis propri-
 um sit) torrenti quoque aliquando dari pot-
 est, eadem ratione ut apud Græcos ποτα-
 μος & apud Latinos fluvius, quo facit di-
 scrimen inter fluvium torrentem & peren-
 nem de quo supra §. X. egimus, contra
 Ec cum

cum נַחַל seu *torrens*, ut haftenus fusc ostensum, sit rivus non ex vivo fonte, sed aquâ pluviâ aut solutâ nive ortus, quod in perenni fluvio locum non habet, ejus quoque nomen perenni fluvio commodè dari nequit. Quod tantò majori jure assero, quò minus Vir Cl. aut quisquam alius haftenus id eo sensu usurpatum esse, docere potuit. De torrente autem apud Rhinocoruram ejusque magnitudine mox ad §.XXXIII. seqq. videbimus.

XIV.

Com. XIV. urget V. C. nomen נַחַל *SICHOR* torrenti *Aegypti* Jos. XIII. 3. datum, quod verò tum alibi tum Jer. II. 18. me ipso concedente Nilum significet. Verùm uti id minime absolute concessi, sed tantùm dixi, non incommodè etiam illic, ut & Jer. XXIII. 3. de *Nilo* accipi, ita simul monui, si id etiam supponatur, non inconvenienter tamen idem nomen quoque torrenti *Aegypti* circa Rhinocoruram tribui potuisse, si, quod probabiliter adstruxi, ipsius Nili aqua se per hunc torrentem nonnunquam exoneraverit. Verùm nunc propius addo, quod tum quoque jam tetigi, vocem *SICHOR*, non ut nomen proprium, sed potiùs appellativè illi tribui. Patet id quàm clarissime, i. quia nonnunquam cum

hæc demonstrativo usurpatur, quod, ut notum, in nominibus propriis insolens est. Sic de ipso *Ægypti torrente* dicitur Jos. XIII. 3. מֵן הַשִּׁחֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם 2. quia cum alio nomine appellativo in epexegeſi permutatur Jef. XXXIII. 3. & in aquis magnis semen SICHOR, mæſis FLVVII, proventus ejus. ubi clarissimè, semen SICHOR & mæſis FLVVII alternant. 3. quia de aliis quoque rivis aut alveis adhibetur, ut ex Sichor Libnat Jos. XIX. 26. patet. Ad ipsam autem significationem vocis, aut appellationis rationem, quod attinet, de eâ quidem, ut, de multarum aliarum, non satis hæcenus constat, interim non improbabili conjecturæ plus unus locus relinquitur. Si enim significationem nigredinis aut subsusci coloris, qualis aquæ turbidæ esse solet, ut multi, qui vocem de Nilo accipiunt, existimant, obtinere velis, parum utique difficultatis in eo esset, quod, si torrentis cujusdam aqua eundem colorem referret, appellatio hæc quoque ad eundem transferretur. Si autem ex usu Arabismi, ubi شحير decursum aquæ ex loco altiori & شحير quod ex monte defluit aut delabitur, denotat, vocis appellationem mutuari velis, minimè inconueniens erit, si non solum torrenti, cujus ea est conditio, vox tribua-

buatur, sed & stilo inprimis floridiori, quali Prophetæ utuntur, ad Nili undas, quibus id maximè proprium est, transferatur. Ceterum nequid hîc, quicquid etiam de appellationis ratione sit, temerè supposuisse videar, nunc propriùs addo eandem hanc vocem שִׁיחֹר SCHICHOR, apud Arabes verè appellativè, idque tam de fluvio, fluviique alveo, quàm torrente usurpari, ut patet ex *Camusô*, cujus luculenta hanc in rem verba *Celeb. GOLIUS* mutilata tantum, & omisfis ultimis, huc maximè facientibus, attulit. Ita autem hæc integra sese habent: الشجر ونخ

القم وساحل البحر بين عمان وعدن
 Al-SCHACHR ووطن الوادي ومجري الماء
 Apertura oris, & littus maris inter Oman & Aden, & medium alvei, & fluxus (vel TORRENS) AQVÆ. Atque ita manifestum est, nihil mihi nocere, quod V. C. objicit, ex meâ sententiâ duos fluvios, in eadem Ægypto, maximum orbis terrarum, & rivum tenuem atque temporarium, eodem nomine appellari. Id enim aliquam haberet speciem, si utrique ut nomen proprium daretur, quamvis ne sic quidem per omnia satis procederet; at quod eadem vox appellativè sumta, ob convenientiam in certis quibusdam attributis, ad res diversæ magni-

magnitudinis transferatur, neque inconueniens neque insolens est, & vel ipso modo adducto exemplo ex Jos. XIX. 26. confirmatur. Licet enim V. C. existimet, rivum illum *satis diverso nomine* appellatum, quoniam à loco ad quem labeatur, propius determinetur, *Schichor Libnat*, sufficit tamen, quod eadem vox שִׁיכּוֹר *Schichor*, quæ ex sententiâ V. C. Nilo propria, simul exiguo rivo, in ejusdem maris mediterranii littore, sine ullâ inconuenientiâ tribuitur. Ceteroquin uti per additum nomen loci *Libnat*, distinguitur, ita idem in nostro torrente locum habet, qui non absolutè *Schichor*, sed potius *Schichor qui coram facie Ægypti est*, dicitur.

XV.

Commate XV ipse V. C. agnoscit vim argumenti mei, quod *Nilus*, utpote per mediam Ægyptum fluens, non possit appellari, *torrens qui est על פני מצרים coram Ægypto*, eamque ob causam asserit, se non integrum Nilum, sed ejus brachium versus Palæstinam exporrectum intelligere, unde & corruere existimat, quæ de magnitudine Nili Euphratem superante, cum tamen Euphrates in oppositione *torrentis Ægypti MAGNVS ILLE FLVIVVS* dicatur, attuli. Verùm obstat huic sententiæ.

1. quòd illud revera non torrens, sed brachium ipsius fluvii Nili sit, neque adeò illi denominatio *τοῦ ποταμοῦ torrentis* competat, quemadmodum & non credo ullum scriptorem græcum aut latinum, licet sapius ejus mentionem injiciant, illi, imò ne ulli quidem brachio alterius cunjunctumque majoris fluminis, nomen *χαρακτὸς* aut *torrentis*, dare.

2. Ex hac sententiâ V. Cl. vel solum brachium Nili Pelusiæ, excluso reliquo ejusdem fluvii alveo id nominis ferre deberet, vel idem illi tribui, quia Nili quædam pars sit, ita ut finis terræ promissæ dicatur Nilus esse, quoniam is mediante ostio Pelusiaco eo usque protendatur. Prius dici nequit, quia ex ipsius V. C. sententiâ universus Nilus *נחל Nachal* dicitur, imò ipsum Nili nomen inde descendit, unde id idem esset, ac si quis diceret, solum *ostium Pelusiæ*, excluso universo reliquo fluvio, *Nilum* appellari. Nec posterius, quia sic torrens Ægypti non posset opponi Euphrati, ut fluvio magno, quoniam is nihil aliud foret, quàm ipse Nilus per ostium illud Palæstinam versus in mare se exonerans.

3. Vir Cl. sibi ipsi non satis constat, sed prout se in unam alteramve partem urgeri

geri sentit, sententiam mutat, mox enim ut torrentis significationem, quam voci נַחַל vindicavi, illi abjudicet, *fluvios maximos præsertim*, occasione loci Ecclef. I. 7. sub נַחַל comprehendi asserit, *exclusis rivis plerisque terrâ & arenis absorptis*, v. §. XII. mox *solum Nili brachium quod apud Pelusium labitur* atque propterea Pelusi-
acum vocari solet, conf. Viri Cl. Dis-
sertat. III. de Nilo & Euphr. §. XII.
hoc nomine vult insigniri. Ita quoque,
mox in illam expositionem invehitur, *que in tenui quodam & obscuro fluvio apud Rhinocoruram investigando laborat*, atque nomen נַחַל מִצְרַיִם IPSO VSV ET SONO NILVM
DESIGNANS, *torrenti momentaneo appli-
care conatur*, vid §. II. mox autem fatetur
Euphratem, in eadem locutione non toti Nilo,
sed brachio Pelusiaco tantum opponi. His
omnibus in unam collectis igitur patet,
quarti mei argumenti robur quoque ha-
ctenus inconcussum manere.

XVI.

Quod si jam ejusdem ut scribit §. XVI.
commatis sit *quintum meum argumentum*,
revera non exigui, ut putat, sed *maximi
momenti* erit. Verum non mirum est, id
V. C. non æque visum esse, cum meam
in illo mentem non videatur esse affecu-
tus.

tus. Consistit id in eo, quòd in dimensione terræ promissæ nonnunquam ab illo latere *pro torrente Ægypti* limes constituitur *Desertum*, ut Exod. XXIII. 31. *Constituam litem tuam a mari algofo usque ad mare Philistæorum, & à deserto usque ad fluvium*, (Euphratem.) Hic autem Vir Cl. animadvertit desertum illud à Gaza ad Pelusium usque extendi, atque adeò vel ex ipsa hac descriptione constare, quòd Nilus apud Pelusium terræ S. limes sit, quoniam inde desertum exordiat. Verùm cogitet rogo V. C. unde & quorsum dimensio illa instituat. Fit id à latere australi septentrionem versus. Quis autem unquam audivit in istiusmodi dimensione terminum à quo sumi ab extremis finibus regionis versus oppositum mundi latus protensa, ita ut ipsa longitudo aut latitudo regionis includatur, non verò ab extremis finibus termino ad quem obversis, ita ut ipsius regionis longitudo aut latitudo in hac dimensione excludatur? Sumamus exemplum, quod rem extra omnem dubitationis aleam collocabit. Ineat quis dimensionem oræ maritimæ à Delta Ægyptio usque ad Syriam: quisquàmne erit, qui ipsum Delta Ægyptium, quam latè in austrum ad Lybiam usque patet, ipsamque Syriam quousque in septentrionem protrahitur in hac dimensione comprehendi senscat? vel annon potius omnes rem
ita

ita accipient, ut spatium ab ostio Pelusi-
 aco, qui terminus τοῦ δέλτα maximè
 septentrionalis est; usque ad limitem ma-
 ximè australem Syriæ, describatur? Evi-
 dentissimum igitur hinc est, quòd quan-
 do Deus dimensionem terræ promissæ de-
 finit à deserto usque ad Libanum, non initium
 ejus inde ab Ægypto sed à latere Syriam ver-
 sus, quod non longè à Rhinocorurâ est, in-
 telligi debeat. Æquè firmo talo nititur quod
 subjungit. *Apud Pelusium Nilus mare in-
 greditur, ostio illo notissimo Pelusiaco: quam
 ob rem idem appellatur נחל אל חים הגדול*
Nilus mare ingrediens magnum Ezech. XLVII.
 19. Ne enim nunc repetam hebræum נחל
 minùs rectè Nilum reddi, nimis probè
 hebrææ linguæ genium V. C. cognitum ha-
 bet, quàm ut credere queat, verba Pro-
 phetæ hunc sensum admittere. Omissum
 enim non solùm in hac versione est ה in
 fine vocis נחלה quod motum ad locum
 denotat, unde נחלה reddendum est tor-
 rentem versus, nec non partic. אל ad pro
 quâ cap. XLVIII. 28. in eadem locutione
 est אל participii verò ingrediens, nullum in
 universo textu vestigium apparet. Con-
 tra autem hîc descriptio est limitum terræ
 promissæ versus austrum, qui dicuntur
 esse, *Thamar usque ad Me merivot Kadesch,*
 (atque hinc) *torrentem versus ad mare: ne
 γπο quidem hîc legitur de Nilo, multò*
 T. III, P. II. EE mi

minus *de ejus ingressu in mare*, conferat qui hac de re dubitat Num. XXXIV. 5. & Jos. I. 4. ubi iisdem ferè phrasibus fines terræ tribus Judæ describuntur.

XVII.

Quæ com. XVII. V. C. attulit, ita se habent, ut illis immorari minimè opus sit. Si enim etiam concedam, solitudines inter regna interjacentes, nonnunquam utrique communes esse, non tamen inde sequitur, id semper locum habere, aut in hac imprimis habuisse. Omnium autem minimè, *ex eâ causâ* (ut Cl. Viro loqui placeat) *factum esse, ut Rhinocorura modo Ægypto modo Palestine adscripta fuerit, idque me ipso fatente.* Nunquam enim ejus rei mihi in mentem venit, sed potius id ideò factum censeo, & rerum gestarum commentarii clamant, quia unus rex aut populus eam alteri eripuit, diversisque adeò temporibus illa diversos dominos nacta est. Quodsi verò termini è rei veritate describendi essent, utique Deus non potuit solitudinem intermediam ad brachium Nilipelusiæ usque, intra terræ promissæ terminos complecti, nisi verè etiam Israëlita aliquando eò usque regiones suas extenderint: quod nunquam factum esse, primo meo argumento ostendi, nec hætenus à V. C. contrarium probatum vidi.

XVIII

XVIII.

Verùm id tandem facere annititur com.
XVIII. sed infelici successu. Provocat eum
in finem primò, ad limites regni, quos Salomo
usque ad mare rubrum produxerit, ubi clas-
sem habuerit in Etzjon Gebher, 1 Reg. IX. 26.
& 2 Chron. VIII. 17. & Geographiam adspice-
re jubet, ut quis videat, quantillo spatio id à
brachio Pelusiaco distet, quàm longè contra ul-
tra Rhinocoruram, Ægyptum, versus excurrat.
At ut alia, quæ hîc moneri possent, mit-
tam, quàm vellem V. C. consilii hujus ipse-
met meminisset, nunquam certè hæc sibi
elabi passus fuisset. Uti enim plerique Ge-
ographi ETZION GEBHER ad sinum Ela-
niticum non longè ab *Elat* collocant, qui
posterior locus ab harum rerum diligentis-
simo indagatore Cl. HASIO in *Regno David*.
& *Salom.* tribus circiter cum dimidio gra-
dibus, qui ultra quinquaginta duo millia-
ria germanica efficiunt, ab ostio Pelusia-
co removetur, ita idem priorem, omni-
um proximè huic ostio admovet, eúmque
in mediterraneis collocat, at nihilominus
tamen illi distantiam trium graduum seu
45 milliar german. ab hoc ostio tribuit,
quæ distantia dimidio major est, quàm
universa longitudo Canaanis à *Dan* ad
Beerseba, utpote quæ nondum duorum
graduum seu 30 mill. germ. est. Tantum

autem adest, ut ETZION GEBHER longè ultra RHINOCORVRAM Ægyptum versùs excurrat, ut non solum Summus BO-CHARTVS, sed & recentiores, qui longè pluribus certioribùsque subsidiis ad illarum regionum loca ritè determinanda instructi sunt, ad unum omnes illam duplo, triplo aut quadruplo longius quàm Rhinocoruram à finibus Ægypti, & inprimis à Pelusio, removeant. Quæ de re ut B. L. ad oculum convincatur, non opus erit, quàm ut omnes recentiores mappæ geographica, inprimis CL. HASII, pl. Rev. POKOCKII, illæ quæ historiæ universali mundi, aut collectioni commentariorum anglicorum in Sacram Scripturam, quæ curâ *Celeb. HONERTII* per partes successivè prodit, junctæ sũnt, quin & ipsius admodum Vener. atque eruditissimi Viri TH. SHAWS, cui, ut innox videlimus, ipse CL. MILLIVS plurimum tribuit, inspiciantur. Atque hac ratione totum illud rationinimum V. C. ultro corrui. Quærit porro V. C. *Quis cum Salomon imperasse dicatur omnibus Regionibus à flumine (Euphrate) usque ad terram Philistæorum, & VSQVE AD FINES ÆGYPTI, usque ad proprios Ægypti fines, regnum productum negaverit? Verùm id omnis ille faciet, & summo quidem jure faciet, qui agnoscat, ipsam Rhinocoruram*

ram cum regione interjacente, ad Ægyptum quoque pertinuisse, licet à propiùs ita dicta Ægypti, quæ Nilo includebatur, finibus non exiguo spatio distaret, conf. quæ infra comm. XXI & XXII. adhuc dicentur. Addit denique *Idumæam à Patre Davide imperio Palestinæ adjectam, immò & Saulem Amalekitas sub jugum misisse & perdomuisse, à Chavila usque dum venias Schur, quod est ante Ægyptum* 1 Sam. XV. 7. JOSEPHVM autem Ant. VI. c. 7. dicere, illum vicisse omnes à *Pelusia Ægypti pertingentes usque ad mare rubrum*. Verum & hoc mihi minime obest. Idumæi enim satis longè ab illius Ægypti finibus erant remoti. Idem de Schur dici debet, unde SCHVR & TERRA ÆGYPTI plus semel difertè distinguuntur 1 Sam. XXVII. 8. conf. & Gen. XII. 9. 10. cum XX. 1. Josephi autem verba, uti loco illorum quæ modo ex 1 Sam. XV. 7. tetigimus, ab ipso adhibita sunt, ita, si ulla alia hujus scriptoris inepta ac planè *ἀνπορδιωτα* sunt, cum nemo mortalium hæctenus terram *Chavila* in *Pelusia* ejusve regione quæviserit, sed omnes sine discrimine Interpretes, illam orientem versus, quam longissime ab Ægypti finibus & maxime à *Pelusia* removeant: Quid? quod ex omnium illorum sententiâ, verba à *Chavila usque dum venias Schur* dimensionem contineant, ab oriente occidentem versus, à *Pelusia*

lusio autem usque ad mare rubrum contrà ab occidente orientem versus, versioque a deò Josephi δις διὰ πασῶν à verbis Scriptoris sacri differat, & planè contrarium dicat. Denique Scriptor Sacer minimè ait, quòd *Saul regionem Amalekitarum OC-CVPAVERIT* à *Chavila usque dum venias Schur*, imò ne quidem, ut Vir Cl. ait, quòd illos perdomuerit & sub jugum miserit, sed tantùm quòd eos percusserit, insigni clade adfecerit, imò fugaverit. Post hanc cladem autem dein, ut rectè monet POLVS, illuc sunt reversi, ibidèmq; denuò confederunt, eadem ratione, uti dudum ante KEDOR LAOMER cum foederatis regibus percusserat (eadem voce quæ de Saule adhibetur) OMNEM AGRVM AMALEKITARVM Gen. XIV. 7. qui tamen sequenti tempore ibidem adhuc habitârunt; quemadmodum & mox sub Davide illic non solum adhuc sedes habuerunt I Sam. XXVII. 8. sed & nova continuò cum Israelitis bella gesserunt v. ib. & cap. XXX. 1. &c. Subjungi tandem & illud posset, quòd ne quidem Saul dicatur illos percussisse per totam regionem, aut desertum SCHVR, sed VSQVE DVM VENIAS SCHVR.

XIX.

Minùs adhuc procedunt quæ V. C. com. XIX. subnectit, quæque huc redeunt, quòd

quòd cùm Israëlitæ versus finem maris,,
 rubri, Pelusium respicientem, illud transi-,,
 verint, primòque loco in desertum שׁוּר,,
 SVR pervenerint, V. C. desertum illud,,
 quod inde à mari rubro versus mare me-,,
 diterraneum protendebatur, *Niliacum* di-,,
 ctum putet, hocque ipsum voce שׁוּר SVR,,
 innui, quæ iterum contracta sit ex שׁוּחַר,,
Sur שׁוּר על פני מצרים, ut adeò שׁוּחַר על פני מצרים
 quod coram *Egypto*, idem sit, ac שׁוּחַר על פני מצרים
Sichor qui coram Egypto. Ve-
 rum vix credo V. C. singula, quæ hic
 memorat, seorsim satis expendisse, multò
 minùs ritè inter se composuisse, nunquam
 certè aliàs illa scribere potuisset. Uti e-
 nim certum est desertum שׁוּר *Sur* fuisse in-
 ter duos sinus maris rubri, ita indubium
 est, illud non ab oriente in occidentem
 versus mare mediterraneum, sed potius
 ab austro in septentrionem protensum fu-
 isse, unde Israëlitæ non solum, postquam
 sinum australiorem transgressi essent, in de-
 sertum *Sur* venerunt, sed & ab alterâ parte
Abraham inter Kadesch & *Sur* ad tempus con-
 sedit Gen. XX. 10. Deinde desertum illud
 quod V. C. *Niliacum* dictum putat, univer-
 sa antiquitas *Judaica*, *Græca*, *Romana* peni-
 tûs ignorat. Neque vel minimâ proba-
 bilitate se hæc appellatio commendat, quia
 tam septentrionem quàm austrum versus
 longè ultra XX. miliaria germanica à Ni-

lo abest, & uti ad septentrionem multa alia loca, ita ad austrum totus insuper finus heroopolitanus, intermedius est. Quis autem ausit desertum aliquod à fluvio, à quo ultra XX. milliaria germanica multis insuper locis intermediis abest, denominare, idque absque omni veterum æquè ac antiquiorum Scriptorum auctoritate? Contractio autem vocis שׁוּר *Sur* aut *Schur* ex שׁוּחַר *Sichor* aut *Schichor*, adhuc infelicior est, quàm vocis *Nilus* ex *Nachal*, & supra §. XI. allatis argumentis quoque, ultrò corruit. Omnium autem minimè procedit, quòd שׁוּר על פני מַצְרַיִם *item sit ac שׁוּחַר על פני מַצְרַיִם* sic enim vel desertum in fluvium (Nilum) quem V. C. vult esse *Sichor*, vel fluvius hic in desertum transformari deberet. Fossa è brachio Niliaco usque ad mare rubrum aliquando ducta, ad quam provocat, quid huc faciat, plane non intelligo. Ismaëlis autem posterius regionem post Pelusium & Nilum versus terram S. & mare rubrum insedissee, & rebus Israëlitarum florentissimis subjectos fuisse, historiæ Sacræ planè repugnat. Nihil enim unquam circa *Pelusium* & *Nilum* de *Nabateis* aliisque ex Ismaële descendentibus populis vel fando auditum est. Ipse JOSEPHVS, cui Vir Doctus tantum tribuit, eos tam longè inde removet, ut eorum terminos, orientem versus etiam nimis

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 449

nimis latè ad Euphratem usque extendat, idèmq; austrum versus, mare rubrum illis terminum ponat, scribens Ant. I. 12. *eos habitasse omnem terram ab Euphrate usque ad mare rubrum, regionemque Nabatenam appellasse.* Atque sic vulgò Viri docti iisdem sedem in *Arabia Petræâ* post Ammonitas & Moabitas, versus mare rubrum adsignant, quibus & quæ STRABO Lib. XVI. de *Nabateis* habet, satis conveniunt.

XX.

Placet Viro Docto com. XX. in eodem adhuc hære PELVSIO, quam urbem *claustrum & propugnaculum Ægypti* fuisse, & in sacris æquè ac apud profanos Scriptores appellari, docet, quod uti ego lubens concedo, ita inde minimè sequitur, fluvium propè Rhinocoruram non posse dici *torrentem Ægypti*. Non novum enim est, quod fortiora propugnacula non in extremis limitibus regionum aut regnorum, sed post satis magnum terræ spatium erigantur, quod sæpe ab opportuniore loci situ dependet. Deinde licèt strictus ita dicta Ægyptus Nilo terminaretur, hoc tamen non impediret, quò minus Ægyptiorum imperium se etiam ulterius extenderet. Atque ita non magis obstat, quòd *Pelusium, prima munitissima urbs & clavis*
EE 5 pro-

propiùs ita dictæ Ægypti esset, simul autem loca ante illam, Palæstinam versus in isthmo inter mare rubrum & mediterraneum sita, Ægyptiis *Rhinocoruram* usque parent, quàm quòd hodiè urbs *Damiata* non longè à Veterum *Peluso* disita, eandem rationem habet, nihilominus autem eadem loca Præfecto Ægypti subsint.

XXI.

Quæ com. XXI. V. C. adfert, adèd mira sunt, ut quomodo illa cohæreant, aut causæ ejus, vel in speciem tantùm patrocinentur, planè comprehendere nequeam. Scribit: *vetustissimis temporibus (de his autem in omni hac disceptatione sermonem esse) omnem Ægyptum ex oraculo Hammonis apud HERODOT. Lib. II. c. XIX. intra Nilum conclusam esse.* Verùm intra Nilum quod concluditur, ipsum Delta est, quod Jones quidem quondam propriè Ægyptum vocârunt, ut *HERODOTVS* docuit cap. XV. sed quorum simul sententiam idem ut ineptam refutat & contra docet, *Ægyptum eam omnem esse, quæ ab Ægyptiis incolitur*, cap. XVI. XVII. atque hoc dein capp. XVIII. & XIX. Hammonis oraculo confirmat, quod verbis ab ipso V. C. imò à me quoque adductis (quibusque Strabo paria testatur) monuerit, Ægypt-

gyptum appellari, totam illam regionem, quam Nilus exundans rigat, inundare autem illum non modo Delta, sed & loca proxima ad utrumque latus, tam Libyæ, quàm Arabiæ, & quidem utrobique ad duorum dierum iter, imò καὶ πλεὺν ἐστὶ τοῦτου καὶ ἑλασσον & illo etiam amplius aut minus (quæ verba omisit, V. C. quod cur factum sit, haud difficile ex sequentibus erit haliorari.) Ex his autem Ben. Lector ultrò intelliges, non solum, hic sermonem minime esse de eo quod Nilo conclusum est, sed quousque Nili aquæ etiam in maximâ exæstuatione se extendant, verum etiam clarissimè perspicere poteris, quo jure V. C. verba hæc pro se, & contra me adducat, cùm nihil magis ipsi obesse, meæque sententiæ opitulari queat. Si enim Ægyptus vetustissimis temporibus non Nili alveo (qui Delta circumdat, & cui Pelusium adsitum erat) ex ipso Hammonis oraculo, Herodoto teste, Strabonis verbis confirmato, quò V. C. provocat, terminata est, sed eo potius nomine venit, *omnis illa regio, quæ Nilo quando exæstians alveum suum egreditur, irrigatur, ergo brachium Nili Pelusiæ, minimè vetustissimis temporibus (de quibus in omni hac disceptatione, ut ipse V. C. inculcat, sermo est) limes Ægypti fuit.* Atque hoc primum est quod ex ipsis verbis V. C. sequitur. Alterum majoris adhuc

huc momenti est. Scilicet JOSEPHVS de B. J. Lib. IV. cap. XI. difertè testatur, Titum, postquam Pelusium venisset, milite biduum illic recreato. tertio die ostium Pelusii pertransisse, càmque per solitudinem VNIVS DIEI iter fecisset, ad JOVIS CASII TEM- PLVM castra posuisse, POSTEROROQUE DIE juxta OSTRACINEN - - - Deinde apud RHINOCORVRA requievisse. Quæ urbs secundum itinerarium ANTONINI tantum XXVI miliaribus Romanis, (quæ 10 circiter horas conficiunt) ab OSTACINE, atque adedò ab OSTIO PELUSIACO, DVORVM DIERVM ET 10 CIRCITER HORARVM ITINERE abest. Quòd si igitur Ægyptus, vetustissimis temporibus, (de quibus in omni hac disceptatione sermo est) omnis illa regio appellata est, quæ quando Nilus exæstuans abveum suum egreditur, tam Arabiam quàm Libyam versus Nilo irrigatur, idque ad duorum dierum iter, sequitur regionem ad OSTRACINENVS- QVE, utpote quæ bidui itinere ab ostio Nili Pelusiaco abest, antiquissimis temporibus hoc nomine gavisam esse, quare & accuratissimi harum rerum indagatores fines Ægypti atque Arabiæ circa Ostracinen ponunt, vid. HASII Regn. David. & Salom. p. 67. & eruditissimorum Anglorum Hist. Mundi Univerf. Tom. I. cap. III. §. 409. Imò si ex eodem Hammonis oraculo non
tan-

tantum ad duorum dierum iter, sed & *πλεὺν ἢ τοῦτου* ADHVC AMPLIVS ILLO, id nomen cum exastuante illuc Nilo extenditur, mirum non est, si ipsa quoque urbs RHINOCORVRA, non nisi 10 circiter horarum itinere inde distans, Ægypto annumeretur, & inprimis torrens non longè ab hac urbe Ægyptum versus, labens, mox *torrens Ægypti*, mox autem *qui coram Ægypto aut ante faciem Ægypti est*, appelletur. Contra hæc quid V. C. vel minimâ specie reponere queat, planè non video.

XXII.

Nunc igitur æquus Lector judicet, utrum V. C. rectiùs pro suâ sententiâ, an ego pro meâ, ejus verbis XXII. colligere queam; *Cum igitur de ultimâ antiquitate hic sermo sit, de Abrahami puta temporibus, exitu Israël ex Ægypto & primorum Israël Regum imperio, facile apparet, quousque veri Ægypti fines sint producendi. Quod autem pergit ad ea tempora adhuc pertinere locum 2 Reg. XXIV. 7. ubi Nebucadnezar Ægypti Regi eripuisse dicatur, quæ à flumine Ægypti usque ad Euphratem conquiſſeverat, in eo plus unum notandum est, cum certè ad illa tempora, primorum Israël Regum, hæc historia non pertineat. Nebucadnezaris enim ævo nullus amplius Rex Israël*

lis supererat, & si etiam priorum temporum stilo, phrasi Regum Israël, ipsos Judæ Reges intelligere velis, ex horum primis nemo, sed potius *penultimus* JO-
FACHIN tum imperium obtinebat. Quod autem ex ipsâ hujus loci quam adfert, versione, *non perrexit Rex Ægypti egredi* *TERRA SVA*, quoniam Rex Babelis à fluvio Ægypti, usque fluvium Euphratem, in suam potestatem redegerat omnia, quæ fuerant Regis Ægypti, colligit: *clarissimis his verbis terra Ægypti Regis cum Nilo* (ut ipsi loqui placeat) *finitur*, in eo duo iterum se minus recte habent, 1. quòd verba Scriptoris Sacri non aliter reddit, aesi in illis eadem vox *fluvii* bis occurreret, cum tamen in hebræo sint duæ diversæ *נָהָר מֵעֵדֶן* à *TORRENTE ÆGYPTI* ad *fluvium Euphratem*.

2. quod ex his verbis concludit terram Ægypti Nilo finiri, cum tamen hîc ne verbulo quidem Nili, sed disertè *torrentis Ægypti*, mentio fiat: supponere autem, quod hoc Nilus sit atque inde conclusionem elicere, non solum sit δουλεύειν τῇ ὑποθήσει, sed & clarissimè illud vitium committere, cujus ut §. VIII. visum, ipse me indignis modis postulavit, sed quod ego tamen, Viro Docto, ne exprobrare quidem volo.

XXIII.

Nunc tandem §. XXIII. seqq. V. C. totâ vi urbem Rhinocoruram oppugnare ejusque torrentem, non aliter ac rapidi Gyn-
dis flumen dissipare, penitusque cum no-
mine abolere, quærit. Ubi, ut alias quo-
que feci, transeo invidiosius dicta, de in-
genti propugnaculo, insignibus & æternis limi-
tibus, aut notabili & egregio scilicet fluvio.
Hæc enim ad rem nihil faciunt, nec tali-
bus flosculis victoria obtinetur, neque
ego de ingenti propugnaculo, insignibus
aut æternis limitibus, aut notabili egre-
giôve fluvio, sed urbe Rhinocorura & la-
bente propter illam torrente, ad quem
Scriptores Sacri limites terræ præmissæ
ponant, locutus sum. Miror autem Vi-
rum Clar. hîc in versione verborum DIO-
DORI SICVLI Lib. I. cap. 60. (non 63.
ut ipse scribit) reprehendisse, quod τὰς
ἐσχάτας τῆς ἐρήμου χώρας reddiderim extre-
mum solitudinis, cum ἐσχάτα non semper
extremos & ultimos fines, sed longinqua, lon-
gius remota significant, nihilominus au-
tem ipse statim paginâ & §. sequente in
loco Arriani, verba ἐσχάτη δὲ οὐκ εἶστο vertat
ULTIMA autem colitur. Vah quàm facîle
ut homines sumus, nostrûm ipsorum obli-
viscimur, ubi aliena carpere quærimus!
Interim me rectè menteni Diodori exhi-
bu-

buiffe, non ſolùm ipſius loci inſpectio docet, ſed & *Rhodomanni* verſio, à *Cl. WESSELINGIO* ſervata, quæ *extremas deſerti oras* reddit, confirmat, in quibus *Viris* incrediblem linguæ Græcæ peritiâ totus orbis veneratur, & ego tanto opere ſuſpicio, ut, quoties me idem cum illis ſenſiſſe video, mihi ſummo opere gratuler.

XXIV.

§. XXIV. iterum nudè & crudè falſum pronunciat, *Rhinocoruram ſitam eſſe in initio deſerti inter Aegyptum & Paleſtinam*, ſi è *Paleſtinâ in Aegyptum proficiſcaris*, quoniam *Gaza in initio illius fuerit*, hocque jam oſtendiſſe *RELANDVM & CELLARIVM*. Verùm neque *RELANDVS*, neque *CELLARIVS* ejus quicquam oſtendit, ſed uterque tantùm illum *Arriani* locum, ad quem *V. C.* provocat adduxit. Ceterùm ne nunc de uſu præpoſ. ἐν quicquam monentem, obſervariſſe ſufficiet ſolitudinis illius initium, pro diverſâ ſoli indole, diverſimodè collocari. Scilicet tota regio à *Gazâ Peluſium* uſque ſterilior eſt, ſi cum cultiſſimâ *Canaanis*, aut etiam *maritimâ ad ſeptentrionem Gazæ*, compareretur, unde integra ſolitudo nonnunquam à *Peluſio Gazam* uſque extenditur, at inde à *Rhinocorurâ & Raphiâ*, *Gazam* verſus jam

jam longè cultior reliquâ, unde verbis o-
culati testis, DELLA VALLE, docui Differ-
tat. meæ §. XIV. ipsum, licet relictâ urbe
Arisch, adhuc continuò per desertum progrede-
retur, tamen jam terram gramine vestitam in-
venisse, imò postero die, cum *Gazæ* magis appro-
pinquaret, etiam culta arva & pagos vidisse.
Quid? quod, SANDYS inde à loco *Cauni-*
ones dicto, qui Veterum *Raphiæ* circiter re-
spondet, testatur, terram *Gazam* usque amœ-
nam, & sic satis frugiferam esse, *Itin.*
Lib. I. in fin. Regio autem à *Raphiâ* por-
rò *Pelusium* versus maximè sterilis, imò,
quò magis ad hanc urbem accedit, eò
sterilior est, quod ipsius STRABONIS
verbis ibidem ostendi. Hinc igitur non-
nulli, deserti hujus initium non longè ab
urbe *Gazâ*, alii autem circa *Raphiam*, quæ
non nisi XXII. mille pass. teste *Itin. An-*
ton. seu. 8. a. 9. hor. inde abest, ponunt. Ni-
hil clarius hac in re esse potest, quàm
verba ABVLFEDÆ sunt, quæ jam attuli
Dissert. §. XIV. ad *Raphach*, QVÆ IN INI-
TIO DESERTI INTER ÆGYPTVM ET SY-
RIAM. Quisquamne igitur mihi vitio
vertere poterit, si & *Rhinocoruram* di-
cam in initio deserti hujus sitam? Inpri-
mis cum & DIODORVS SICVLVS loco
modo §. XXIII. adducto, contra desertum
illud inde ab Ægypto supputando, *Rhi-*
nocoruram in *extremis ejus oris* collocet.
conf. verba *Mylleri* in Diss. §. XIV. laudata.
T. III. P. II. EE Li.

Licet enim hæc versio τῶν ἐχάτων τῆς ἐρή-
 μου V. C. idcirco, ut hoc mihi telum eri-
 piat, displiceat, docere tamen prius de-
 buisset, propriam hanc & ordinariam vo-
 cis ἐχάτος significationem, quæ & sum-
 mis viris RHODOMANNO atque WES-
 SELINGIO probata est, quia suis hypo-
 thesibus non faveat, hic locum habere
 non debere. Id verò nimis dilutum est,
 quod egomet mihi contradicere ipsi vide-
 ar, dum simul p. 20. scripserim inde à *Gazâ*
Ægyptum versus, cum, si à *Gazâ* ergo, non à
fluvio apud Rhinocoruram; non enim sup-
 putavi ego initium deserti à *Gazâ*, sed
 tantum monui, à quo latere mundi initium
 hic intelligam, nempe non à latere Ægy-
 ptum versus, sed ab illo ubi Gaza sita.
 Non igitur ego mihi contradixi, sed V.
 C. verba mea aut non intellexit, aut in-
 telligere non voluit. Interim, cum DIO-
 DORVS testetur, *Actisanem* subactâ Ægypto
 facinorosos *Rhinocoruram* misisse, ne co-
 gatur agnoscere *Rhinocoruram* ergo Æ-
 gypti domino subfuisse, mire fingit, cum
 illos tantum, in hanc solitudinem, (in quam
 ex ipsius hypothesi illi nihil juris erat)
 ablegasse, quod nemo vicinorum, ob
 eam ipsi bellum commoturus esset. Hoc
 enim non solum absque ullo fundamento
 asseritur, sed & nemo sibi persuadebit,
 nisi qui credat, vel rerum dominia tum
 tempo-

temporis adhuc indivisa fuisse, vel impunè licere principi alicui in alienâ regione non solum urbem exstrui curare, sed & ibi hominum scelestorum, quos in suâ regione tolerare non vult, seminarium erigere. Quod, an consideratio quis ipsi crediturus, an verò mecum potius inde collecturus sit, hunc locum quoque Actisanis imperio subfuisse, periculum facere poterit.

XXV.

Sextum meum argumentum in eo consistebat, quòd neque in promissione, terminorum descriptione, aut occupatione terre hujus, ullo verbo *Ægypti*, aut ullius partis ejus mentio injiciatur, cujus nulla ratio reddi possit, si illa ad Nilum usque pertigisset, magnamque adeò *Ægypti* partem complexa fuisset. Ad hæc respondet V. C. §. XXV. id idè fieri, quòd terra promissa duntaxat pertineret usque ad ostium Nili *Pelusiacum*, nec regio inde, usque ad *Gazam* pertinens, *Ægyptus* appellaretur. Verùm si i. oraculum *Hammonis* ritè consulisset, ad quod ipse §. XXI. ut planè indubium, provocavit, ex illo audivisset, *Ægyptum* appellari omnem illam regionem, quam Nilus exstans inundat, idque *Arabiam* versus ad bidui iter & etiam amplius, id est, ut supra §. XXI. ostendi, ad *Ostracinem* imò

EE 2

Rhi-

Rhinocoruram usque. 2. Deinde, si etiam, quæ ponit, vera essent, ne sic quidem responsio sufficeret. Si enim brachium Nili Pelusiæ fuisse limes terræ promissæ, & ut ipse simul supponit, Egypti, quæ factum, quæso, ut, cum toties termini Canaanis diversimodè appellentur, nunquam ponantur *ab Egypto* aut *Egyptum usque*, aut *ab urbe* תֵּימָן *Tîm* (cujus aliàs in Sacris fit mentio, quæque Veterum Pelusium est) vel *ad illam*, aut אֶרֶץ מִצְרַיִם *à fluvio Egypti* (quæ appellatione Nilus in Sacris venit) aut *ad illum*, sed semper, *à torrente Egypti*, & *qui coram Egypto est*, aut *ad illum*, vel *à deserto*, vel *ad torrentem deserti*, cum tamen neque Nilus aut brachium Pelusiæ, torrens sit, aut unquam ab ullo scriptore appelletur, nec initium mensurationis à deserto, ab ejus extremo propè Pelusium, sed *Arabiam* aut *Palestinam* versus, ut visum, poni debeat, nec alveus Nili *in deserto* fluat, neque ab ullo præter V. C. desertum illud, vocatum sit, *desertum Niliacum*, neque inprimis Nilus, aut brachium ejus Pelusiæ, nomen *torrentis deserti* unquam, quamdiu orbis stetit, tulerit? Denique, quæ saltem factum, ut Scriptura Sacra, in hoc negotio, ne unico quidem receptorum, & aliàs ab eadem semper *de Nilo*, *Egypto* & *rebus Egypti* adhibitorum terminorum utatur,

tur, sed semper talibus, quæ iis planè non conveniunt, & saltem nunquam de iisdem aliàs usurpantur? Certè, nunc non credo, tam facile, quæ sexti argumenti loco attuli, ruere videbuntur, imò, si quid intelligo, ne ipsum quidem Hammonis oraculum his dubiis ad mentem V. C. solvendis sufficiet.

XXVI.

Nunc tandem V. C. septimum meum argumentum, à versione Interpretum Alexandrinorum, qui Jes. XXVII. 12. verba *usque ad torrentem Ægypti reddunt, usque ad Rhinocoruram*, desuntum, cum Rhinocorurâ ipsâ §. XXVI. seqq. propius oppugnare incipit. Hic autem se ita fervore abripi finit, ut non amplius argumento- rum pondere, sed scommatibus tantum & acerbè dictis pugnare voluisse videatur, vixque, nisi idem nomen præferrent, sequentia hæc ex eodem cum præcedenti- bus calamo, inprimis, qui in initio tan- tam modestiam pollicebatur, fluxisse cre- das. Non referam quidem par pari, ne- que tamen rem intactam planè prætermi- ttere possum, quò saltem, quam observa- re videri vult, modestiam, in posterum non verbis, sed factis, demonstrare aliabo- ret. Sub initium hujus commatis jactat, *me ita de Rhinocorurâ loqui, ut doctus quisque*

crediturus sit, in textu originali hebræo Rhinocoruram, aut simile nomen proprium, expressis verbis memoratum exstare, cet. Quod, quâ veri specie adfirmetur, B. L. dijudicabit, dum disertè dico, Interpretes Alexandrinos hac in parte nobis prævisse, qui verba usque ad torrentem Egypti reddiderint, usque ad Rhinocoruram. Quis autem, quæso, præter illum qui hæc scripsit, inde colliget, Limitibus Terræ sanctæ constituendis præfectos afferri INTERPRETES ALEXANDRINOS? Hinc porrò carpit, quòd miris modis auctoritatem illorum Alexandrinorum extulerim, utpote, qui templo secundo rebus Judeorum adhuc in Canaanæ florentibus, vixerint: quin & ex Canaanè in Egyptum proficiscentes, ipsa hæc loca transire debuerint, atque adeò oculati testes in hanc rem inquirere omnium optimè potuerint.

§. XXVII.

In his multa, variis quæstionibus, invidiosa reddere quærit, ut: quis ad limites terræ Abrahamo promissæ & sub primis Israëlitis regibus occupatæ assignandos pronunciaverit hos Interpretes, idoneos, qui tot seculis posteriores vixerint? Quo auctore docere possum, illos RHINOCORVRAM & FLVVIVM hunc transivisse, cum, ut ex BREITENBACHIO do-

docuerim, duplex è Palaestina in Aegyptum via
detur? Quâ fide constet, illos Interpretes tan-
quam limitibus constituendis praefectos, apud
fluvium illum & Rhinoceruram substituisse, &
in rem inquisivisse, cum in Aristae narratione
quem ducem sequar, nihil de illo itinere & limi-
tis examine, occurrat? Quo tandem jure Grae-
cos Interpretes, aut potius Interpretem, qui
FEREMIAM verterit, Alexandrinos appellem,
& eos quidem, qui e Canaane adsciti & ad-
vocati ipsa hac loca transire debuerint, cum
certum sit Alexandrinos illos, non nisi Penta-
teuchum vertisse, reliquorum autem librorum
Interpretes vulgo LXX dictos, incertos atque
ignotos esse. Denique quis tunc temporis, quo
nisi Alexandrini putantur, floruisse res Judeo-
rum dixerit? Verum facillima ad hac omnia
est responsio, ipseque V. C. eam ultro in-
venire potuisset, si ad rem ipsam animo
à praëjudiciis carpendique studio libero,
tantum attendisset. Uti enim sine omni
ratione, ad nauseam usque, illud, de In-
terpretibus his, tanquam limitibus constitu-
endis praefectis, repetit, cum tamen ego
nunquam de tali munere illis assignando
cogitaverim, neque illo ad id opus sit,
ut testimonium fide dignum, de veris li-
mitibus perhibere queant, neque utique
Arriano aliisque, ad quos ipse toties in
hac disputatione provocavit, id negotii
datum fuerit, & nihilominus ab ipso ut
EE 4 ido-

idonei testes in similibus rebus advocentur: ita certè vix concipi potest, Judæos inprimis prudentiores, dum adhuc in Canaanee viverent, ignorare potuisse, veros limites terræ Abrahamo promissæ, cum hanc promissionem, ut omne juris in hanc terram fundamentum considerarent. Idem valet in occupatione à primis Regibus factâ aut dilatatâ, cum non solum denominationes talium rerum, quæ limitibus inserviunt, in vulgari sermone constantis usus esse soleant, sed & a majoribus ad seros nepotes transmittantur; ut adeo mirum foret, quo pacto prisca illa appellatio, & notitia, populo adhuc in terrâ vivente penitus interierit, & qui id adfirmat, si sufficiente ratione agere velit, saltem ejus rei probationem, quæ adfirmanti incumbit, adferre simul debeat. Quis autem inprimis credat, viros qui versionis illius curam susceperunt, si veros limites vocumque, quibus illi innuuntur, sensum atque usum ignorassent, saltem ad versionem ritè adornandam hanc in rem sedulo inquisituros, nec temerè, urbem aliquam, cujus in textu hebræo nulla mentio occurrit, sine ullo fundamento infarturos fuisse. Sive autem id in loco ipso fecerint, sive non, id mihi quidem perinde est, licet jure dubitari nequeat, si rem ignorassent, e

iar.

iam in ipso loco, ubi illum transirent, id
facturos, aut, si eam jam scirent, ocu-
lari inspectione in hac cognitione confir-
mandos fuisse, cum certè nemo alicujus
attentionis facile foret, qui non talium,
aliquam rationem habiturus fuisset. Ne-
que obstat, quod duplex via inter Palæsti-
nam & Ægyptum datur, quia, ut ex omni-
bus itinerariis constat, hæc ordinaria est il-
lis, qui ex urbe Hierosolyma in Ægyptum
tendunt, & contra, nisi datâ operâ vi-
fendi montis Sinai causâ, alteram illam
viam ingrediantur. Quod autem Aristeas
hac de re nihil memoret, nec constet il-
los, quos is Alexandriam ad versionem
adornandam adscitos narrat, illâ viâ pro-
gressos esse, me planè non moratur, quia,
ut V. C. tamen disertè ait, & ubique sup-
ponit, ego minimè Aristeam sequor, aut ad
illam ejus narrationem respicio, sed lon-
gè certiora habeo. Scilicet Judæi Alexan-
drini æquè, ac omnes alii, in Ægypto aut
extra Canaanem habitantes, ter mini-
mum quotannis ad festa majora, & præ-
terea insuper adhuc quoties solemni ritu
Deum in templo adorare, aut dona of-
ferre volebant, Hierosolymam adscen-
dere debebant. Hinc igitur mini-
mum sexies in anno, viam inter Æ-
gyptum & Hierosolymam, & quis scit,
quoties præterea in itu & reditu, emetie-
bantur. Quis igitur dubitare poterit, eos

fapius saltem & hac viâ incesfisse, urbem-
que Rhinocoruram & vicinum torrentem,
ut omnes periegetæ in hunc diem faci-
unt, transisse? In iis, quæ sequuntur,
iterum patet, quàm vehementi impetu,
dum illa scriberet, Cl. Auctor abreptus esse
debuerit, dum asserit, me græcum inter-
pretem, qui *Jeremiam* verterit, *Alexandri-*
num appellasse, cùm ego, ne verbulo
quidem, Interpretis JEREMIÆ, sed po-
tius JESAIÆ meminerim, ut & ipse com-
mate XXVI. scripsit, deinde, quando de
ipsâ appellatione INTERPRETVM ALEX-
ANDRINORVM, ejusque etiam ad versi-
onem Jesaiæ extensione litem mihi mo-
vet. Si enim in eo aliquid culpandum
foret, ipse sibi potius applicare deberet
vulgatum illud: *Turpe est doctori quem cul-*
pa redarguit ipsum. Ipsemet enim V. C. in
Dissertat. Selectis, Dissert. III. §. II. pag. 184.
& quidem edit. ultimæ anni 1743. ne for-
tè sententiam mutasse credas, in eodem
planè argumento & loco, ubi ego hac lo-
cutione usus sum, scribit: *Hujus postero-*
ris sententiæ incunabula, querenda esse vi-
dentur apud INTERPRETES ALEXANDRI-
NOS, qui Jes. XXVII. 12. *נחל מצרים*
vertunt, *ἐὼς ρινωκορὺραν*, hoc est, usque ad
fluvium juxta Rhinocorura, ut exponit HIE-
RONYMVS & §. V. p. 186. quia alias con-
ciliari non posse videbat ALEXANDRINAM
VER-

VERSIONEM cum textu Hebræo Jes. XXVII.
 12. Credásne igitur B. L. Virum Cl. me-
 ritò mihi exprobrare, quòd INTERPRE-
 TIBVS ALEXANDRINIS versionem græ-
 cam Jesaiæ tribuerim, qui idem in *itera-
 tâ*, & *secundis curis* (ut titulus fert) *auctâ*
editione Dissertat. Select. *triennio ante*, *bis*
tribus se mutuo subsequenter paginis, fecit?
 Credásne illum mihi jure, ut plus semel
 fecit, contradictionis dicam scribere (ubi
 tamen nulla planè erat, præter quam
 ipse fingeat) qui illis, quæ *tribus annis*
ante, *secundis curis*, *plus semel* asseruerat,
 nunc tam apertè contradicit? Tantum au-
 tem abest, ut in hac locutione aliquid
 culpandum esse censeam, ut illâ delibe-
 ratò consilio usus, & in posterum, invi-
 tis omnibus, quibus ea displicet, con-
 stanter usurus sim. Non possumus enim
 de rebus aut personis loqui, nisi sub cer-
 tis nominibus, quibus illas insignimus.
 Horum autem duo tantum hætenus habemus,
 dum generatim de Interpret. illis lo-
 quentes, eos vel τοὺς ἑβδομήκοντα *Septuaginta*
 aut per numeros LXX eorùmque labores
versionem τῶν Septuaginta, vel *Interpretes A-*
lexandrinus, & versionem, *Alexandrinam*
 appellamus. Jam autem prior appellatio,
 quâ hîc uti Clar. verborum horum Au-
 ctori placuit, ut omnes Viri Docti cla-
 mant, nec ipse V. C. diffitebitur, plane
 ine-

inepta, & ex anili dudumque explosa fabulâ Aristæ nata est. Atque hæc est ratio, cur ego eâ uti nec soleam nec velim. Contra autem appellatio INTERPRETVM ALEXANDRINORVM, se rectissime habet, non solum, quia sine dubio reliquorum librorum versio Alexandria (ubi præcipua sedes Ecclesiæ hellenistica erat) quoque est confecta, ut PRIDEAVX aliique dudum docuerunt, sed & quia prima & præcipua totius hujus versionis pars, quæ Pentateuchum constituit, ut ipse V. C. concedit atque urget, ab INTERPRETIBVS Alexandrinis adornata est. Nihil enim notius est, quàm quod, uti à potiori denominatio fieri solet, ita volumini, pluribus partibus à diversis scriptoribus adornatis, constanti, ab eorum præcipuo, appellatio tribuatur. Sic totum Psalmorum volumen, vulgò *Psalmorum Davidis* nomine venit, licet multi qui alios auctores habent, eodem contineantur. Deinde quoque in titulis voluminum pluribus partibus constantium, denominatio sæpe desumi solet ab illis, quæ in fronte collocata sunt. Sic primus Liber *Epistolarum Ciceronis ad Famil.* non solum inscribitur *ad Lentulum*, quod prima Epistola ad illum perscripta esset, sed & in nonnullis MSc. inde etiam hic titulus ad reliquos libros extenditur,

tur, unde in Palatino primo in fronte legitur, *M. Tullii Ciceronis ad Publium Lentulum Liber primus*. & in averſa paginâ *M. T. Ciceronis ad P. Lentulum Libri quindecim*: imò liber ante nonus adpellatus, *Nenio Marcello* non tantum à primâ Epistolâ, ad *Varronem*, dicitur, sed & quando ex illo libro *Epistolam ad Pætum* adducere vult, ait: *Cicero ad Varronem Epistolâ Pæti*, ut dudum docuerunt *VICTORIVS & GEBHARDVS* sub initium *Epistolarum Cicer. ad famil.* Quis igitur jure reprehendere poterit, si dum certius nomen non suppetit, etiam à præcipuâ primâque hujus versionis parte, integra illa *VERSIO ALEXANDRINA* ejusque auctores *INTERPRETES ALEXANDRINI* appellentur? Aut quis non illam multis parasangis alteri illi ineptæ & *Septuaginta* præferendam censebit. Inprimis cum hæc *Cel. VI-TRINGÆ* in *Jesaiam*, *RELANDO*, aliisque summis in litteris Viris usurpata sit. Ad ultimam quæstionem, vix operæ pretium est, ut respondeam, cum ea & in se nullius sit ponderis, & ex verbis meis non integris, sed pro more, partim mutilatis, partim in alienum sensum detortis, formata. Ego enim, ut pateret, testimonio horum Interpretum non obſtare illud *Paraphrastis Hierosolymitani*, & quorundam longè recentiorum *Rabbinorum*, qui,

per *torrentem Ægypti* cum V. C. *Nilum* intelligunt, dixi ingens inter illos intercedere discrimen, cum posteriores hi omnes aliquot seculis post Christum natum vixerint, postquam Judæi terrâ Canaan dudum ejecti essent, priores autem sub templo II. rebus Judæorum adhuc in Canaane florentibus, hæcque loca transire debuerint. Unde patet ne quidem hîc in censum venire florem rerum judaicarum, sed potius vim argumenti in eo præcipue sitam esse, quod priores vixerint, Judæis adhuc in Canaane degentibus, occasionemque adeo opportunam habuerint, in rem ipsam inquirendi, cum contra posteriores, cum universo populo extra eandem extorres degerint. Denique licet sub templo I. res eorum florentiores fuerint, quis tamen in oppositione seriorum temporum, ubi vel Romanorum potestati subiecti, vel terrâ suâ tandem post horrendas clades ejecti, & in miserrimum, in quo adhuc vivunt, statum redacti fuerunt, eorum res tunc adhuc floruisse negabit, ubi libertate suâ regnantibus in Ægypto *Ptolemæis* non solum fruebantur, sed & postquam dein ab *Antiocho Epiphane* rege Syriæ, cujus præceptum de Lege non amplius in Synagogis prælegendâ, forsitan ansam versioni græcæ Prophetarum, ut multi Viri docti non sine ratione existimant,

mant, dedit, dira multa perpesi essent, rebus fortissimè gestis, se iterum in libertatem vindicârunt, hancque adhuc sub Chasmonæorum familiâ diu tuiti sunt.

XXVIII.

§. XXVIII *HIERONYMI* auctoritatem labefactare quærit, qui *torrentem Ægypti*, de *torrente apud Rhinocoruram* quoque interpretatus est, & quem ego tantò majori jure secutus sum, quò magis non solum inter doctissimos Patrum reputatur, sed & quò diutius ipse in Canaane vixit. Quàm exigui autem momenti est, quod ait, *non sufficere in aliquo terræ angulo dixisse, idque post tot secula Interpretibus Alexandrinis multis seculis posteriora!* Quis enim ignorat, non in aliquo terræ angulo, sed *Bethlehemi* per plures annos vixisse, quæ urbs paucorum dierum spatio à *Rhinocorurâ* abest? Quis igitur dubitare potest Doctissimum Patrem, qui non tantum libros biblicos egregiis commentariis illustravit, sed & ex professo Geographiæ Canaanis diligentissimam utilissimamque operam impendit (ut versio, emendatio atque augmentum *Onomastici Eusebiani* abundè probat, quem laborem *RHENFERDVS*, *RELANDVS* aliique tantis laudibus extollunt) non temerè hac
in

in re progressum esse, sed cū in aliatum in primis in veros terrā, cujus geographiam tradebat, limites, præcipue, cū in viciniā esset, indiesque ejus rei occasionem haberet, inquisivisse. Imò illud ipsum, quod cū Alexandrini tantū urbis *Rhinocoruræ* mentionem injece-
runt, ipse verò *torrentis* propè illam, satis evincit, ipsum eos non cæco impetusecutum esse, sed circumstantiarum hujus rei satis claram certāque cognitionem habuisse. Illud autem cordato & extra partes posito Lectori sine dubio mirum mecum videbitur, certissimōque indicio erit, quanto opere V.C. hypothesei inserviat, quod cū ARRIANI, qui nunquam regiones illas adiit, nec ut ethnicus cum sacris litteris quicquam commune habuit, quique sub Hadriano tribus minimū seculis, post *Interpr. Alex.* librorum prophetie. vixit, & quorundam *Rabbinorum* qui non paucis seculis post *Hieronymum* vixerunt, neque unquam Canaanem viderunt, effata, quæ suæ sententiæ favent, non aliter ac si ex tripode profecta fuissent, pro indubiis habeat, contra *Interpretum* illorum longe antiquissimorum, qui loca ipsa necessariò transire debuerunt, & quorum versio à totā Ecclesiā hellenisticā recepta est, & *Hieronymi*, Viri eruditissimi, qui pluribus an-
nis

nis in Canaane non solum, sed & *Bethle-*
hemi, in viciniâ loci, de quo disputatur,
vixit, & ex professo Geographiam Cana-
anis illustrare studuit, insignemque illi in
multis lucem sceneratus est, auctoritatem,
nullo alio fundamento, quàm quia suæ
hypothesi adversantur, elevare, imò ac
si nullius planè momenti essent, explo-
dere, non dubitet. Quòd autem ego
Doctissimum Patrem, quando per urbem
Ares vel *Arisch*, *Ostracinen* intellexisse vi-
detur, errasse scribam, immeritò ad e-
jus in hoc negotio auctoritatem infrin-
gendam trahitur. Nam uti ego ne quidem
determinavi, utrum hic error ipsi *Hiero-*
nymo an aliis, quos rem ita intellexisse
scribit, imputandus sit, ita sanè nulla est
consequentia, si doctissimus Pater, qui
Hebraicæ & *Chaldaicæ* linguæ satis peritus
fuit, arabicæ autem non item, affinitate
soni, vocis arabicæ *Ares* aut *Arisch*, &
hebrææ *Cheres* vel *Hheres*, *ἡρῆρες*, dece-
ptus, aliquid humani in duabus his voci-
bus confundendis passus sit, ergo eidem,
in loci alicujus aut torrentis situ assignan-
do (in quem inquirendi quotidie occasi-
onem habuit, & pro instituti sui rati-
one, sine dubio inquisivit) fidem tutò
adhiberi non posse. Id enim si verum
esset, cui quæso mortalium in posterum
T. III. P. II. EE credi

credi posset, cum nemo, ut homo, ab omni errore immunis sit?

XXIX.

Quò magis Dissertatio V. C. ad finem properat, eò magis ratiociniorum ejus infirmitas se prodit, ut non opus habeam, singulis paragraphis amplius totidem opponere, sed breviter nunc illis, quæ restant, defungi queam. Sic §. XXIX. ait se ponere velle, *tempore confectæ illius versionis, & ætate Hieronymi terminum terræ S. apud Rhinocoruram fuisse, at neminem inde cum ratione conclusurum, ergo, Terræ Abrahamo promissæ & primorum Regum tempore occupatæ, alium non fuisse.* Verùm quis non videt me longè majori jure reponere posse? non solum multò minus aliquem inde cum ratione conclusurum, ergo antiquioribus illis temporibus alium fuisse, sed &, si ante bis mille circiter, annos, aut saltem ante novendecim secula (tempore confectæ versionis græcæ) & ante tredecim (ætate Hieronymi) terminus, non Nilus, sed circa urbem Rhinocoruram fuerit, & in hunc diem usque sit, (ut mox audiemus) ergo probabile admodum esse, quòd res se ita quoque antiquioribus temporibus habuerit, saltem, qui contrarium asserere audeat, id liquidò demonstrare debere, idque tantò magis, quia neque *versio græca,*
ne-

neque Hieronymus, de sui temporis termino loquuntur, sed loca, de antiquissimis illis temporibus agentia, in aliam linguam transferunt atque illustrant. Quod si autem aliis insuper argumentis idem, ut fuscè à me factum, de antiquioribus illis temporibus evictum sit, nemo cum ratione negabit, ex *versionis græcæ & Hieronymi* testimonio, non leve pondus meæ sententiæ accedere. Quàm infeliciter clarissima HIERONYMI verba §. XXX. suæ accommodare sententiæ quærat, infr. §. XXXIV. ostendetur. Quod autem, cum ego, ut docerem in regione aquæ valdè experte, non absque ratione à me *memorabilem torrentem* poni, simulque opportunior aditum ad hunc ipsum sternerem, breviter nonnulla de quibusdam aliis torrentibus monuissem, inde §. XXXI. colligit, tantò incertior limitem ergo evadere, *torrentem propè Rhinocoruram*, imò tantò minori jure illi nomen *נחל מצרים* *torrentis Egypti*, dari, si alii fuerint Egypto viciniore, leve admodum est, quia hic simul pluribus aliis characteribus à reliquis distinctus est, & imprimis, non solum *torrens Egypti*, sed & *qui ante Egyptum est*, in sacris, ut supra visum, audit, quæ appellatio in nullum alium, imprimis collatis omnibus reliquis criteriis, tam commodè quadrat. Valdè

autem dubito, utrum V. C. fatis cogita-
 verit quid scriberet, quando §. XXXII.
 monet, *ut videam, an fatis tutò torrentem
 illum limitem terræ S. constituam, cum tor-
 rente æstate exsiccato, & forsan arenis, quæ
 illic copiose, obtecto, limes ille non amplius
 conspicuus futurus, imò cum maximè Rhino-
 corura ita evanuerit, ut locus ejus vix reperi-
 atur. Denique, ut videam quâ veritatis
 umbrâ flumini illi magno Euphrati opponam
 rivum miserabilem & momentaneum, æstate
 siccum: se sanè Deum O. M. & sapientissi-
 mum tam inæquales limites Terræ suæ desti-
 nasse ut putet, induci non posse, imprimis cum
 magis conspicuum & perpetuum Nilum in vi-
 ciniâ habuerit. Quales enim quæso V. C.
 sibi torrentes fingit? Num forte illos
 ut tenues sulcos in agro ductos confide-
 rat? Certè illi Canaanis vicinarumque re-
 gionum tantæ magnitudinis sunt, tantò-
 que excavârunt alveos, ut sive aquis
 pleni, sive illis destituti sint, nulla eorum
 obliteratio metuenda sit, quemadmodum
 vel in solo Kedrone patet, qui tam æstate
 quàm hyeme, sive aquis turgeat, sive
 non, torrens aut vallis Kedron manet, omni-
 búsque conspicuus est, qui tamen huic
 torrenti, ut ex §. XXXII. patebit, mini-
 mè comparandus est. Quis autem non
 mecum novam hanc Philosophiam mira-
 bitur, quâ Dei sapientia à limitis per
 ipsum*

ipsum positi conditione dependens redditur? Quid quæso infinita Dei sapientia inde detrimenti aut incrementi capit, sive torrens aliquis, sive alius limes, terminus terræ populo concessæ sit? Sanè qui hîc acquiescere nollet, expostulare deberet, cur Deus terram populo concessam, non ulteriùs ad Nilum usque extenderit? Ego, licèt ejus fortè non contemnendas rationes ostendere queam, cùm aliunde pateat, Deum omnibus modis Israëlẽm priori cùm Ægyptiis commercio arcere voluisse, satius ducò, in ejus libertate atque sapientiâ submissè acquiscere. Cùm autem ex eventu pateat, Deum nunquam regiones ad Nilum usque illi actû concessisse, sapientiâ ejus utique minus dignum fuisset, Nilum illarum limitem constitutere, quem illæ, ad bidui & amplius iter, nunquam attigerunt. Ceterùm quod V. C. hac occasione in *torrentem illum* invenitur, id mihi in memoriam revocat Elegiam supra §. IX. jam tactam, quâ teneorum lusor amorum, Lib. II. El. VI. torrentem iter suum retardantem dirisimis convitiis proscindit, licèt tamen eum nunquam *miserabilem* appellet, quod etiam nescio, an quisquam ejus ætatis, eo sensu facillè facturus fuisset.

XXX.

Ut autem torrentem illum severissimè
 ulciscatur, quod hætenus arena deserti
 arabici tot sæculis efficere non potuit, il-
 lum §. XXXIII. seq. ita delere quarit, ut
 ejus nulla amplius vestigia remaneant.
 Sed quàm infelici conatu hîc agat, vel
 ex eo solo patet, quòd ne illa quidem, quæ
 ego pro hoc torrente attuli, omnia tan-
 gat, sed postquam dixisset *versionem græ-*
cam, urbis quidem *Rhinocoruræ*, non au-
 tem *hujus torrentis* meminisse, *DIODORVM*
 autem negare *Rhinocoruram fluvius & tor-*
rentibus irrigari, tum vero ad nauseam re-
 petiisset, quædam à me (licet alio scopo
 ut §. XXIX. monui) tacta, huc non fa-
 cere, tandem ad solius MYLLERI testi-
 monium (ac si nulla alia tetigissem) re-
 spondet, illud fastidiosè elevans, quia ipse
 ejus itinerarium singularis momenti esse
 negaverim. Operæ igitur pretium erit,
 ut partim illis, quæ tum jam attuli, partim
 aliis, quæ mihi insuper ad manus sunt,
 torrentem hunc ab interitu vindicem.
 Huc itaque facit i. testimonium ERA-
 TOSTHENIS apud STRABONEM Lib.
 XVI. p. 741. qui *ποταμους fluvios* circa mon-
 tem *Casium* non solum, sed & circa RHI-
 NOCOLVRAM memorat: quod callidè
 mihi eripere voluisse videtur, unde ipsa
 ejus

ejus verba non adducit, sed tantum, quod ipse addiderim STRABONEM rectè monuisse, se ipsi non fidere. Verum hoc tantum ad ea spectat, quæ Eratosthenes, de eorum origine narrat, ac si aqua Euphratis quum exitum non inveniret, subterraneos sibi meatus aperuisset, & per illos in Cæsaryiam delata, in illa flumina eruperit. Hæc fide indigna sunt, at non impediunt, quò minus quæ de fluminibus propè Rhinocoluram & Casium, ut certis atque indubiis, absque ulla hæsitazione pronunciat, vera sint. 2 Testimonium HIERONYMI manifestum est, quando torrentem de eremo venientem propè Rhinocoruram, & quidem inter Pelusium & Rhinocoruram, atque adeò Rhinocoruræ ad austrum, mare ingredi adfirmat, conf. RE-LANDI Palæstin. p. 490. Idem HIERON. in Epist. ad Dardanum, quæ, secundum dispositionem MARTIANÆI, exstat edit. præstant. Paris. Tom. II. col. 606. scribit, Torrens Ægypti qui juxta Rhinocoruram mari magno insluit. 3. addo testimonium BROCARDI MONACHI, qui disertè rivum memorat per desertum fluentem, ac mare juxta urbem LARIS ingredientem, à quo mare illic Larise Gulphus nuncupetur. Licet enim is eundem ex ultimo Nili brachio venire existimet, quâ de re infra §. XXXIV. hîc tamen nobis sufficit, quòd illic rivum agnoscat ad urbem Arisch, quam

quam ab aliis *Larisch* dictam ostendimus, mare subeuntem, unde ipsa appellatio *Larise Gulphus* orta. vid. ibidem amplius. Succedat his 4. MYLLERVS à me in Diss. laudatus, cujus verbis nihil derogat, quòd ejus Itinerarium non magni momenti esse pronunciaverim. Nihil enim notius est, quàm quòd diversus Periegetarum in itinerariis scopus sit, & inprimis Pontificiorum, & maxime Clericorum, loca, ut vocantur, sacra cum traditionibus de iisdem, nec non ceremoniis ad illa observari solitis, sollicitè adnotare. Ex horum igitur numero cùm sit, MYLLERVS ille, omnia ad hunc scopum facientia inprimis studiosè congescit: verùm, licèt idcirco nobis non magni momenti, & inprimis non tanti sit, quanti TOVRNEFORTIVS, MAVNDRELLVS, POCOCKIVS, SHAW aliique his similes, nihilominus tamen in illis, quæ ipse vidit, & quibus interfuit, quæque adeò certò nosse & potuit & debuit, & quæ malè narrando depravandi causam nullam habuit, ex. gr. quòd illic talis alveus sit, ipsi fides nullo jure denegari potest, inprimis quia ad hanc urbem in tertium diem hæsit. Accedit, quòd & ejus verba aliorum testimoniis conveniant, uti enim ipse scribit, illic recentes aquas, earumque causam TORRENTEM illum

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 48. I

illum esse, ita SANDYS, de cuius fide nemo dubitat, sub finem Lib. II. disertè quoque narrat, locum hunc *dulcibus aquis beatum esse*. 5. His denique accedunt omnes ferè *tabule* Geographicae, quæ illic loci fluvium aut torrentem ponunt, atque illæ quidem non ab imperitis, aut qui sibi facile imponi patiuntur, sed doctis & non nisi circumspectè agentibus, aut sub eorum auspiciis correctæ, ut *Cellarii, Cluveri, Adrichomii, Sansoni*, & quæ inserta etiam est edit. modo laudatæ *Hieronymi, Bonfrerii, Spanhemii, Eruditiss. Anglor. in Hist. Mundi Univers.* edit. germ. T. II. p. 493. *T. H. Honertii in viis verac. De*, nec non illa, quæ Comment. Anglis in S. scripturam, qui Lugduni sub auspiciis *Cel. HONERTII* Fl. prodeunt, addita est, T. II. turn verò in primis quoque *nauticae*, quibus in talibus tantò majori jure fides adhibetur, quò diligentius istiusmodi alveos adnotare consueverunt, ut sive ipsi, sive alii sciant, ubi in marino itinere, navibus, recenti dulcique aquâ, prospicere queant. De his autem Vir *adm. Vener.* atque *eruditissimus* *RICH. POCOCKIUS* in recentissime editâ *Geographiâ Egypti* (quam dignissimus talium arbiter *S. Reverendus* longèque *Celeberrimus* *BAVMGARTENIUS* in not. ad *Hist. Mund. Univers.* T. I. p. 363. summo studio adornatam, omnesque hactenus institutas inquisitiones superare, asserit) testat-

itatur ejusd. historię p. 590. *In tabulis
 nauticis invenitur in hac regione exiguus tor-
 rens, qui navigantibus prodest, ad recipien-
 das recentes aquas, nec desunt scriptores fide
 digni, qui torrentis Rhinocorurę meminerunt.*
 Præcipuè huc facit, quòd in recentissimâ
 tabulâ geographicâ maris orientalis, quæ
 jussu Comitis de Maurepas Ao. 1740. Pari-
 sis prodiit, & in formâ minori primo to-
 mo *Collectionis itinerum* ex anglico in ver-
 naculam converso, Lipsiæque hoc anno
 edito, inserta est, idem ibidem cernitur.
 Quis autem quæso fit, quòd, si nullus,
 illic sit torrens, in plerisque ta-
 men omnibus tabulis, & illis sigillatim
 nauticis, ubi talia peculiarem usum ha-
 bent, imò ipsâ quoque nuperrimè tanti
 Viri jussu in Galliâ sub auspiciis Academię
 Regiæ, quæ tantâ diligentiam tamque felici-
 ter illustrandæ rei geographicę operam na-
 vat, prodiit, denuò conspiciatur? Sic igitur
 jam patere existimo, quòd rectè & verè il-
 lic non solum torrens ponatur, sed DIO-
 DORI testimonium huic rei minimè ad-
 versetur. Uti enim, quæ ut ejus verba V.
 C. adducit, ne ipsius quidem sunt, sed
 potius scribit, *regionem circum circa ple-
 nam esse salsuginis, intra mœnia autem pu-
 reos pauxillum aque, & quidem corrupte gu-
 statuque amare subministrare*: ita huic sanè
 non repugnat, quòd ad aliquod spatium
 ab

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 483

ab hac urbe (quod quantum fuerit, & annon forte se ad aliquot horas extenderit, non certò constat) torrens fuerit, neque enim is ipsam urbem alluebat, ut ad hæc DIODORI verba jam monuit RE-LANDVS *Palestin.* p. 970. Addo quòd & non omni anni tempore aquam suppeditaret, & denique quod urbs *Arisch* forsàn majoris commoditatis causâ, torrenti huic proprius adstructa sit, quàm quondam *Rhinocorura* fuerat, non enim sine restrictione dixi, illam eandem planè cum Veterum *Rhinocorurâ*, sed vel eandem, vel saltem in ejus viciniâ conditam esse. Et quis dubitare ausit, cum DIODORVS disertè monuerit, incolas *Rhinocoruræ* jam tum naturæ defectum industria compensasse, quòd sequentibus temporibus etiam studuerint, aquam ex hoc torrente magis in usus suos derivare, aut studiosius etiam in longius tempus custodire?

XXXI.

Cum autem in his quæ modo tradidi, supposuerim & in ipsâ Dissertatione inde à §. XIII. usque ad XVIII. pluribus argumentis evicerim, quod modo tetigi, urbem *عريش* ARISCH vel eandem cum
vete-

veterum *Rhinocorurâ*, vel in ejus vicinâ conditam esse, V. C. addit §. XXXV. se id facile pati posse, sed nihilominus tamen, hîc quoque nonnullas, at nullius momenti, difficultates, usque ad §. XL. necit. Huc spectat, quod cum ego docuisssem, Veteres *Rhinocoruram* in confiniis *Ægypti & Syriæ*, ita tamen, ut à multis ipsi *Ægypto* annumeretur, collocare, tum verò urbis *Arisch* situm eodem modo determinari, ut non solum ex MYLLERO, sed & memorabili admodum, loco EUTYCHII in *Annal. Alexandr.* Tom. II. p. 299. pateat, cui nunc addo alterum illi parallelum ex ELMACINI *hist. Saracen.* p. 29. ubi eadem historia narratur diciturque AMRVM ad quæstionem, *utrum ARISCH in finibus Syriæ an Ægypti esset?* responsum tulisse من حدود مصر ex finibus Ægypti, V. C. respondet, partim, se de vetustissimis & primis terre sanctæ limitibus tot Mohammedanorum tempora seculis antecedentibus agere, partim, quod, si vicus inter *Arisch & Raphiam* intermedius, jam sit ditionis Ægyptiacæ, profectò non *Arisch & fluxiolus* post eam labens limes sit Ægypti. Verùm hæc ita se habent, ut desperatissimam causam, indeque ortum studium, quicquid potius, licet nihil ad rem faciat, dicendi, quàm quicquam à me dictum,

ctum, etsi maximæ evidentia, pro vero agnoscendi, prodant. Quid enim quæso 1. huc faciunt vetustissimi limites Ægypti, ut pateat *Arisch* eandem esse cum *Rhinocorurâ*? quod ego hîc loci tantum ostendere volebam. 2. Uti ego ex professo docui, etiam antiquissimis illis temporibus verè ditionem Ægypti eò extensam fuisse, idque ex ipso Hanimonis oraculo, ad quod V. C. tanquam omni exceptione majus, provocavit, v. supra §. XXI. ita DIODORVS SICVLVS, STEPHANVS aliique vetustissimi scriptores laudati Dissert. meæ §. VI. disertè *Rhinocoruram* in consiniis Ægypti collocant, aut urbem Ægypti appellant, atque adeò ipsissimis verbis, idem de illâ, quod recentiores scriptores Arabes & Perigetæ, de urbe *Arisch* dicunt. 3. Quid quæso in eo difficultatis est, si statuatur, quòd, licèt hodiè vicus ad unam fortè aut alteram horam ante urbem & torrentem situs, ditioni Ægypti accenseatur, vetustissimis illis temporibus denominatio limitis nihilominus unâ alterâve horâ magis coarctata fuerit? In primis quia denominatio à rebus desumi solet, à circumjacente reliquo agro distinctis. Unde cùm Abrahami ætate nulla, ut videtur, illic urbs esset, non potuit commodius, quàm à torrente illo limitis determinatio desumi, cùm dein urbs *Rhi-*
noco-

rhinocorura ad torrentem illum conderetur; hinc nonnunquam denominatio petita; cum autem ante hanc urbem in pago homines quidam habitacula erigerent, ab illo iterum sigillatim limes determinatus est. Sed quid verbis amplius opus est? cum nihil ipsa hac dispositione priscis illis temporibus & locutioni scripturæ magis conveniens dici queat. Si enim scriptura disertè torrentem hunc, non solum, *qui est coram Ægypto*, sed & *torrentem Ægypti*, appellat, profectò nihil aptius atque his phrasibus accommodatius esse poterit, quam si torrens hic non tantum ante Ægyptum labatur, sed & in regione, quæ ipsa simul Ægypti ditioni subest. Denique quid etiam quæso difficultatis est, si statuatur, Deum eousque terminum terræ promissæ extendisse, ut etiam particulam aliquam pristinae ditionis Ægypti, & ab Ægyptiis nunc quoque dudum recuperatæ, illi includeret? dummodo pateat illam verè quondam à Judæis occupatam fuisse, quod certè hinc indubium est. *Rhinocorura* enim, verè quondam, non solum ditionis Ægypti fuit, uti nunc ejus loco structa *Arisch* est, sed & nihilominus quoque à Judæis possessa, quod uti de tempore templi II. & imprimis adornatæ versionis Alexandrinæ ipse V. C. non obscure concessit, ita differ-

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 487

fertis verbis JOSEPHVS Antt. XIII. c. XV.
loco à nobis in differt. §. XXVII. jam ad-
ducto testatur, monens Judæos sub
ALEXANDRO JANNÆO inter alias ur-
bes quoque tenuisse *Gazam*, *Anthedonem*,
Raphiam & *RHINOCORVRAM*.

XXXII.

Ex dictis ultrò patefcet, quàm infeli-
citer V. C. §. XXXVI & XXXVII. in locis
ABVLFEDÆ & JOSEPHI, mihi eripien-
dis, & in alium sensum detorquendis la-
boret. Monueram ex ABVLFEDÆ testi-
monio *Raphach* (f. *Raphiam*) in initio de-
serti inter *Ægyptum* & *Syriam* (supputando
scil. inde à *Syriâ* *Ægyptum* versus) sitam
esse, cùm igitur idem Veteres æque de
Rhinocorurâ ac recentiores de *Arisch* te-
stentur, & utraque non nisi 6 aut 7 hora-
rum spatio à *Raphiâ* absit, inde collegi,
eandem iterum determinationem, utrius-
que situm non solum confirmare, sed &
arguere, *Arisch* eandem cum *Rhinocorurâ*
aut in ejus confiniis sitam esse. Negat id
V. C. quia initium deserti Gaza sit & A-
bulfeda non *Rhinocoruram* aut *Arisch*, sed
Raphiam limitem inter *Ægyptum* & *Syriam*
faciat, atque adeò illæ potius in medio
sitæ. Verum responsio ex §. XXIV. ma-
nifesta est, desertum nempe ab Arriano
qui-

quidem laxiùs à *Gazâ* incipitur, à plerisque autem arctiùs circa *Raphiam*, ut hîc sit ab ABULFEDA, aut adhuc strictiùs à *Rhinocorurâ* seu *Arisch*. Quòd si etiam ABULFEDAM sequi velis, longè sanè rectius in *initio deserti* ponentur quàm in medio, quoniam paucis tantùm horis inde absunt, contra autem ab ejus fine, *Ægyptum* versus, ubi desertum hoc, maximè desertum est, ad tridui ferè iter distant. In primis autem ABULFEDAM adduxi, ut ad sequentem demonstrationem mihi adiuturn sternerem. Scilicet Veteres, in primis JOSEPHVS, ANTONIN. ITIN. aliique pas sim in vastâ illâ regione inter strictiùs dictam *Ægyptum* & *Palestinam* (aut ut Arabes hodiè loquuntur, *Syriam*) quinque stationes, seu alicujus momenti loca numerant, ad quæ peregrinantes subfisterè, aut aliquando etiam pernoctare, (quod alibi commodè fieri non potest) solent: *Casium*, *Ostracinen*, *Rhinocoruram*, *Raphiam* & denique *Gazam*, totidem autem numero, eidemque usui inservientia, loca, ostendi in hunc diem usque, eodem ordine, à Periegetis supputari, & quidem, vel iisdem adhuc nominibus, vel talibus characteribus insignita, unde id satis certò colligi potest. Medium autem inter hac quinque, uti quondam *Rhinocoruram*, ita nunc *Arisch* appellari:

Quis

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 489

Quis igitur inde aliter concludere potest, quam *Arifsch*, aut eandem cum veterum *Rhinocorurâ*, aut certè in ejus confiniis stru-ctam esse? Quid autem ad hæc V. C.? Stationes Veterum nihil de *Arifsch* dicere. Verùm quid mirum? cum nomen illud tum nondum notum, sed ejus loco alterum *Rhinocoruræ* adhibitum. Pergit, mihi probandum incumbere stationes semper *ejusdem intervalli & innotas* mansisse, in-primis post tot bella. At mira sane hæc est responsio. Uti enim in Oriente, maxime in regione sabulosa, & omnium ferè rerum, inprimis aquæ, admodum in-digâ, stationes non facile mutantur, ita qui id affirmaret, probandi potiùs onus in suos humeros devolveret. At, ut pa-teat, quantò firmioribus præfidiis mea, quam V. C. causa nitatur, ego hoc onus ultrò in me suscipiam. Observa igitur MARTINVM A BAVMGARTEN IN BRAITENBACH, ut narrat *Itiner. Lib. II. Cap. I. die XII. Nov. sole oriente* in iti-nere per oram maritimam ex *Ægypto, Canaanem* versus, venisse ad desolatum quoddam, & lacerum tugurium illicque *duabus horis* pausantem (ut loquitur) per iter arenosum ad mare delatum, tum in-de ulteriùs perrexisse ad finem maris, ubi multæ erant *salinæ*, unde *Soldano Ægyptio*, ingens quotannis est reditus, T. III. P. II. E E quem

quem locum idcirco monuimus *Dissertat.*
 §. XV. Veterum à sale tantopere celebratam *Ostracinen* esse, quemadmodum & ab antiquâ illâ appellatione in hunc diem *Straggione* dicitur. Hinc autem ulterius, ad noctem mediam usque, progressum pervenisse ad urbem ARISCH. Pone igitur initium hujus itineris fuisse *horâ sextâ matutinâ*, certè non prius, junge *duas horas* quietis, & concede pro itinere ad locum illum quietis, atque inde porro usque ad locum salis, seu *Ostracinen*, *tres* aut *quatuor horas*, quæ certè nimix non erunt, remanebunt *decem*, aut *undecim* usque ad mediam noctem, seu usque ad urbem ARISCH. Jam autem RHINOCORVRA secundum *Itinerarium Antonini* ab OSTRACINE abest XXVI M. P. qui, respondent circiter 10 horis & paulò amplius. Ab altero latere Syriam versus, SANDYS ab *Arisch* profectus est *matutino tempore*, venitque *circa meridiem*, (atque adeò 6 circiter horis) ad locum, quem appellat *putten van vrese*; his porro *vespere*, (sine dubio circa horam quoque 6 vespertinam) relictis, per totam noctem progressus, *horâ 7 matutinâ* GAZAM appulit, unde hic habes circiter 13, in universum autem 19 horas. Hi respondent M. P. XXXXV. cum dimidio, qui satis conveniunt cum M. P. XXXXIV. quibus GAZAM, abfuisse RHINOCORV-
 RA

RA, iterum testatur *Anton. Itinerar.* Hinc igitur luce meridianâ clariùs patet *ARISCH* eodem cum *RHINOCORVRA* loco, aut in ejus certè viciniâ sitam esse. Quod addit *Titi tempus de quo JOSEPHVS loquitur*, immenso intervallo ab *Abrahami Regumque Israëlitarum ætate sejunctum esse*, responsionem non meretur, quia ego hîc de illâ ætate planè non loquor, sed ostendo tantum *Rhinocoruram* veterum & hodiernam *Arisch* eandem, aut hanc in illius viciniâ structam esse, quod verum esse posset, licet *Abrahamus* & *Reges Israëlitarum*, nullâ unquam ætate vixissent. Velut ex tripode iterum pronunciat, *me malè BREITENBACHIVM, MARTINVM A BREITENBACH* appellare, *quem rectius alibi dixerim BERNHARDVM, sed qui nihil hac de re habeat.* Verùm cum ipse alibi *BERNHARDVM* quoque laudaverim, facile cogitare potuisset, me illum satis cognitum habere, atque aded hîc vel sphalma debere esse typographicum, aut aliquid excidisse, huncque forsan ab illo diversum esse. Et sanè ita se res habet, exciderunt verba *BAVMGARTEN IN*, quod ipse facile subodorare potuisset, quia §. XII. & immediatè adhuc præcedente XV. adduxeram *MARTINVM A BAUMGARTEN.* Cum autem inde colligere debeam, hunc forsan *V. C.* minùs cogni-

gnitum esse, in ejus gratiam moneo, duos planè distinctos Viros esse BERNHARDUM A BREITENBACH, Decanum capituli Moguntini, & MARTINUM A BAYMGARTEN IN BRAITENBACH, equitem auratum: quorum uterque terram sanctam cum vicinis regionibus adiit, ille quidem A. 1483. hic A. 1507. Prior, ipsemet itinerarium suum linguâ germanicâ, *Moguntie* A. 1486. formâ majori in 4. typis describi curavit, quam rarissimam editionem ipse possideo, alter suum linguâ latinâ conscriptum commendavit CHRISTOPH. DONAVERO à quo post Auctoris fata *Noribergæ* A. 1594. formâ ordinariâ in 4. editum est.

XXXIII.

Cùm monuissem sententiam meam, quòd RHINOCORVRA eadem cum ARISCH, aut hæc saltem in ejus vicinâ structa, & *torrens Rhinocoruræ*, in sacris *torrens Egypti* dictus, idem sit, cum *torrente Arisch*, non parum versione Arabicâ confirmari, quæ verba *torrens Egypti* disertè Num. XXXIV. 5. reddat وادي العريش *Wadal Arisch* i. e. *torrens Arisch*, V. C. ut solet, hoc primum, sub finem §. XXXVII. fastidiosè explodit, scribens:

mibi

mihî non ignotum fore, quid de auctoritate & tempore versionis hujus sentiant Critici. Verum licet non hæc magis quam ulla alia versio infallibilis sit auctoritatis, nemo tamen, à præjudiciis liber, est, qui non in rebus locisque orientis illam haud exigua auctoritatis esse agnoscat, cum inde pateat, quid de talibus orientis populi, quibus nulli alii ea facile certius nosse possunt, sentiant. Id autem iterum mirum est, quòd uti V. C. omnes versiones, *græcam, arabicam*, imò omnes scriptores veteres æque ac recentiores, qui ejus hypothesebus non favent, alto supercilio despicit, contra verò, qui secum sentiunt, pro totidem oraculis habet, imò quos antea ridebat, si eorum verba ad suas hypotheses torqueri posse existimet, mox adprobat, ita ejus in hac quoque versione manifestissimum specimen præbet; utpote quam §. XXXVIII. in suas patres tractam, mox ratam habet. Nihil autem facile meam causam magis stabilire potuisset, quam ipsum illud, quod instituit ratiocinium. En tibi illud B. L. tuo penitus submissum arbitrio! BREITENBACHIVS cum sociis GAZA ad montem Sina proficiscens dièque 10 Septembris iter ingressus, diè 13. incidit in torrentem magnum ab utroque latere montibus cinctum, quem Arabes nominant WADALAR, hoc nomen

EE 3

V.

V. C. plenè scriptum vult esse ipsum illud WADAL ARISCH, inde autem colligit, *torrentem illum Arisch, à mari mediterraneo, cui vicina Rhinocorura jacet, valdè remotum, in deserto Arabiae versus Sinai tendente fluere, atque adeò à fluvio Rhinocorurae diversissimum esse.* Prius ego ambabus manibus amplector, nisi quòd addam, fortè nomen torrentis WADALAR, seu *torrens AR* esse & manere posse, urbemque torrenti adsitam, ab eo, additâ terminatione, ARISCH dictam esse, quod tamen ulterioris indaginis est, & huc nihil magno opere facit. At consequentia, quam inde necit, nulla est, quia nihilominus urbs ARISCH potest ad mare mediterraneum sita esse, ad quam torrens hic, ex deserto ad montem Sinai tendente veniens, in mare illud inluit. Ne id temere dixisse videar, nec rem tantum se ita habere posse, atque adeò consequentiam V. C. nullam esse, sed & verè se habere ostendam, observandum i. omnes itinerariorum scriptores æquè ac ABVLFEDAM, EVTYCHIVM & ELMACIN. *Dissertat. meæ* §. XII. seqq. & modo comm. XXXI & XXXII. laudatos, quibus nunc addo *Gest. Dei per Franc.* locis com. seq. adductis & p. 1008. urbem *Arisch* non longè à mari mediterraneo, in ordinario itinere ex Ægypto in Syriam, collocare. 2. Contrà, neminem hactenus inventum esse, sive veterem sive recentiorum

rem, qui alicujus urbis, hujus nominis, in deserto illo, versus montem Sinai minerit. 3. Omnes qui torrentis illius mentionem faciunt, aut eum in mappis exhibent, illum è regione illius deserti deducere, & ad urbem *Arisch* in mare derivare. 4. MYLLERVM disertè torrentem illum longissimè repetere, & quòd *inter montes Taphua & Etam* originem habeat, pronunciare. 5. Tabulas Geographicas regionum illarum ex eodem illo deserto, venientem, & in mare mediterraneum sese exonerantem repræsentare, vid. tabb. supra laudatas, & in primis *Adrichomii*, *Sanseonis Hieron. Opp. additam*, *Honertii* cet. Quo pacto se hinc expediet V. C. nisi iterum omnium horum scriptorum testimonia, quia illius sententiæ non favent, rejiciat? Unum autem adhuc addendum habeo, quod V. C. quia versione latinâ BREITENBACHII usus est, ignoravit. Scil. Ipse quidem cum illâ loquitur de *torrente*, quia وادي *WADI* torrentem etiam denotat, sed in *textu germanico* dicitur (pro loquendi & scribendi illorum temporum more) *in eyn gros tal, in magnam vallem*. Unde recte colligo, non solum hunc veri nominis *torrentem*, qualem & phrasis נחל *torrentis* *Aegypti* innuit, esse, sed & tum temporis cum BREITENBACHIVS

eum transfret, non fuisse aquis plenum, sed siccam vallem, quod & anni rationi egregiè convenit, quia iter mense septembri institutum, æstate autem exsiccata orientis valles, non antea iterum torrentia aquis flumina evadunt, quàm crebriores imbres, quorum tempus, ut notum præcipue in mensem Octobrem & Novembrem incidit, aut nivales undæ, de montibus defluentes, illas denuò oppleverint. Quin & hinc fortè est, quòd, cum plerique Periegetæ circa hoc tempus, aut etiam citius ipsâ æstate, iter hoc confecerint, de torrente illo rariùs loquantur, quia plerumque illic loci non aquas, sed siccam vallem invenerunt. Denique vel inde manifestum est, quòd, licet nonnulli de *exiguo torrente* loquantur, quia ita illis pro diverso anni tempore, aut loco in quo erant videbatur, satis tamen memorabilis magnitudinis sit, dum non solum plurium dierum iter in longitudine absolvit, sed & in latitudine, exsicatus **MAGNAM**, ut **BREITENBACHIVS** loquitur, **VALLEM** constituit. Uti autem locum **HIEROCLIS**, quo *Agla* memoratur, datâ operâ omisi, quia hactenus obscurior, nec multum ad rem faciebat, ita, quoniam *Agla* illic cum *Gazâ* & *Raphiâ* conjungitur, vix dubito, quin nostra urbs *Arifch* sit, utrique vicina. Certè nihil minus quàm

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 497

quàm רסה *Rissa* Num. XXXIII. 21. in deserto *Sinai* est, ut V. C. vult, quia desertum hoc ultra duos gradus seu XXX. mil. German. à *Gazâ* & *Raphiâ* abest, nec HIEROCLES ullum locum in hoc deserto situm illive vicinum memorat. Ita quoque nostrum *Arifsch* nihil cum Mosis *Rissâ* commune habet, scribitur enim illud per ער & descendit ab ער *Ar* aut ערש *Arafcha*, hoc à רסה *Rasa* vel רסס *Rafas*, quæ themata toto coelo diversa sunt.

XXXIV.

Nunquam credidissem quenquam aded contra scriptorum mentem, imò manifestum sensum, verba interpretari posse, quàm à V. C. in testimonio à me ex BROCARDIO allato factum est, nisi id ipsius nomine typis exaratum legerem. Scilicet, ut ego nullo partium studio abreptus, unice veritatem detegere annisus sum, ita cum viderem sententiam eorum, qui per *torrentem Aegypti* ipsum fluvium *Nili* intelligunt, nullo modo subsistere posse, cogitavi tamen annon illam aliaratione cum eâ quam tuitus sum, conciliare valerem, cum igitur deprehenderem BROCARDVM hunc disertè testari,

EE 5 quòd

quòd ex Nili brachio Pelusiaco, rivus tendat per desertum versus terram sanctam, ac mare ingrediatur versus (vel juxta) urbem LARIS, unde mare illud LARISE GVLPHVS appellatur. Tum verò quòd hinc due diætæ Gazanæ usque, & hic ipse, quem scriptura appellet torrentem Ægypti; monui sic torrentem hunc simul Nili aquas, in maximâ inundatione recipere, ut ad eò hic simul torrens de eremo veniens, & simul in illâ relatione rivus Nili, quemadmodum Hieronymus disertè loquitur, esse queat. Ad hæc §. XXXIX. reponit 1. Borchardi ut recentioris scriptoris & qui verba Hieronymi imitetur, testimonium, controversiam de antiquissimis Terræ s. limitibus dirimere non posse. Verùm quis non videt, nec eâ intentione à me adduci, sed ut pateat, hæc duo simul consistere, atque ad eò torrentem hunc, ceteroquin à fluvio Nili planè distinctum, ab eo tamen hanc ob causam quoque denominationem accipere posse? Ceterùm an Hieronymum imitatus sit, non constat, neque tamen id, ob eaque §. XXVIII. docuimus, ἀξιομισίας ejus imminueret. Quod 2 addit quemadmodum & §. XXX. ad verba HIERONYMI monuerat, vel sic tamen ipsum rivum esse torrentem Ægypti, atque ad eò utriusque testimonium suæ sententiæ accommodatum esse, meæ autem adversari, id nemi-

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 499

ni rem vel obiter tantum inspicienti persuadebit. Non enim de eo inter nos controvertitur, utrum Nili aqua per eundem torrentis canalem effluat, quod ego nunquam negavi, sed ad conciliandas eò facilius discrepantes sententias, ipse (forte primus) in medium attuli, sed an ordinarius Nili alveus & inprimis *brachium Pelusiacum*, an verò torrens hic ad duorum cum dimidio circiter dierum iter inde distans, & propè urbem *Rhinocoruram* (nunc *Arisch*) in mare mediterraneum influens. In hoc utrum Hieronymum secutus sit, meâ nil refert, licet V. C. id iterum absque omni fundamento adfirmet, sufficit enim quòd BROCARDVS id asserat, atque adeò clarissime nulli minùs quàm V. C. faveat, contrà autem idem planè mecum dicat. Nihilò feliciùs §. XL. ex BROCARDÒ patere scribit urbem *LARISCH* vehementer ab Arabico *عريش* *Arisch* discrepare,

illam enim in ostio Nili ultimo dum mare ingreditur collocari, *ARISCH* autem in deserto ad montem *Sinai* exporrecto. Nam neque *Larisch* in ultimo illo Nili ostio (quod omnes testantur, & ipse V. C. toties inculcavit *Pelusiacum* esse) collocatur, sed clarè dicitur, sextum rivum ad urbem *Pelusium* labi, inde autem, (quando nempe aquæ Nili exastuant, ut statim videbimus) per desertum *TENDEKE*, VER-

SVS

SVS TERRAM SANCTAM, ET IBI AD
 VRBEM LARIS MARE INGREDI: neque
 ullus locus ARISCH in deserto ad montem
 Sinai exporrecto invenitur, sed ex con-
 jecturâ V. C. tantum torrens WADAL-AR
 illic occurrit, quem ostendi, inde progre-
 di donec ad urbem Arisch, se in mare me-
 diterraneum præcipitet, ita ut non solum
 V. C. illic gratis talem locum fingat, sed
 & insuper uti aliàs fluvium Nilum in deser-
 tum Sur, v. §. XIX. ita nunc torrentem
 WADAL-AR in urbem Arisch commutet.
 Ut taceam BROCARDVM clarè illic de
 urbe ARISCH loqui, unde mare ibidem La-
 rissè Gulphus dicatur, jam verò vellem Vir
 Doctus vel unicum Geographum, aut scri-
 ptorem quemcunque alium, mihi nomi-
 net, qui unquam aliquem maris sinum
 hujus nominis circa urbem Pelusium col-
 locaverit. Quotquot autem eum nominant
 disertè illum circa Rhinocoruram aut pro-
 pè urbem Arisch ponunt. Ita inter alia in ta-
 bulâ nauticâ in Rev. POKOCKII mappâ in-
 venies inter Rhinocoruram & Raphiam G.
 seu Golfo di Larissa, & in tabulâ exactissi-
 mâ Comit̃s de Maurepas jussu Ao. 1740.
 ibidem quoque promontorium Cabo di A-
 risch dictum exstat. Illud autem omnem
 ferè fidem exsuperat, quòd V. C. (ut scri-
 bit) parum absit, quin existimet, LARIS,
 quod toties memoratur à scriptoribus belli sa-
 cri.

cri, quôdque *BROCARDVS* etiam *JARIS* (sed ut ego simul monui in editione tantum *CLERICI*, in aliis enim quôque *Laris* legitur) appellat, antiquorum *GERRAM* fuisse, quam *STRABO* post *Pelusium* ad mare collocat, unde facile fieri potuerit, *JARIS*, *LARIS* & sic porro. Certè nunquam credidissem hæc V. C. excidere potuisse, nisi hîc legerem. Præterquam enim, quòd nomini *GERRA* nihil cum *JARIS* & inprimis *LARIS* commune sit, quàm quod omnes literam *R.* in medio habeant, quæ tamen insuper in priori geminata est, hincque si ita progredi liceat, jam quidvis ex quovis elici queat, situs planè repugnat. *GERRA* enim *PELVSI*O proxima est, sed *LARIS* longè ultra *PHARMA* Canaanem versus sita. Quâ de re ne quis amplius dubitet, simulque certus reddatur, illam non aliam esse, quàm nostram *ARISCH*, vel ut Arabibus scribitur cum articulo *AL-ARISCH*, unde abjecto in pronunciatione *Eliph* articuli, multi *LARISCH* faciunt, ut fusè Differt. §. XII. docui, moneo tantum, testibus scriptoribus belli sacri, *Gest. Dei per Francos* Tom. I. p. 613. coll. 428. *Balduinum Regem* postquam *Pharmam* cepisset, ex vulnere & esu piscium *Niloticorum* letaliter ægotantem, & *Hierosolymam* celerrimè deferri cupientem ad villam, quæ dicitur *Laris* exspirasse:

resse: Quam historiam, consultis scriptoribus Arabibus narrans, Vir, si quis alius, talium peritissimus, GOLIVS in not. ad *Alfergan. Elem. Astron.* p. 147. scribit, *cumque prope* العريش (*Al-arisch*) LARISSAM, venisset, ur-

bem *Aegypto & Palestinae confinem*, extremum clausit diem. Verum quid verbis in re manifestum opus est? cum BROCARDVS disertè dicat ab urbe hac *Gazam* usque duas diartas esse, à Pelusio autem ex omnium Veterum æquè ac recentiorum testimonio, non duæ sed quinque diartæ sint, v. supra §. XXXIII. Ceterum quod V. C. BROCARDVM potius BORCARDVM dici velit, id nihil novi est, sed in eo ipsi dudum alii præverunt; quia autem hætenus de verâ appellatione non satis certò constat, & non solum CASPAR PEVCERVS, aliique eum *Brocardum* nominant, sed & eadem lectio in recentiori editione CLERICI servata est, ego illam quoque, donec res aliquando propius decidetur, retinui. Cum autem subjungat, se nescire unde acceperim *Brocardi Itinerarium à BARTHOL. SALIGNIACO esse editum*, id lubens indicabo. Scilicet ipse possideo exemplar in 4to Magdeburgi Anno 1593. excusum, & cui dein peculiari titulo *Itinerarium Barth. de saligniaco* subjunctum est. Prioris autem titulus sine aucto-

quâ motis à Cl. Millio diff. resp. &c. 503

auctoris nomine, sed quod statim deinde in limine ipsius operis plus semel additur, quemadmodum & ex verbis ipsis, ejus esse patet, ita habet: *Itinerarium sacrae scripturae, hoc est, Sanctae terrae regionumque finitimarum descriptio, complectens secundum literas sacras, cum recentem Hierosolymitanam de rebus Sarracenicis, Turcicis & Tartaricis, tum reliquam Orientalem historiam, in Germania NVNC PRIMVM IN LVCEM EDITA A BARTHOLOMÆO DE SALIGNIACO.* Sive autem V. C. titulo huic fidem adhibere velit, sive non, quod mihi perinde est, ego saltem his ejus verbis usus sum, ut hanc editionem ab alterâ CLERICI, ob variantes lectiones distinguerem.

XXXV.

Uti hætenus V. C. mea adserta, vel statum quaestionis mutando, vel evidentissima quæque negando, aut ad suas hypothesen trahendo, vel mea aliorumve scriptorum verba in alium sensum torquendo, enervare quaesivit, ita eodem adhuc pede pergit, quando §. XLI. scribit, *suae sententiae novum robur ex aestuante & ad bidui iter versus Arabiam & Palestinam procedente Nilo accedere: i. enim, si, me ipsa fatente, Nilus exundans tunc prope accedat*
ad

ad fines terræ S. minus vero simile esse, quod
 alius quidam torrens terminum constituerit,
 neque quenquam conqueri posse, quod Nilus
 nimis à terrâ s. remotus sit. 2. Me autem
 id gratis sumere de torrente ex æstuantibus
 Nili undis orto, huncque mirâ sagacitate ad
 Rhinocoruram usque producere, & tantum
 quidem, ut vetustissimum limitem constituat.
 3. atque sic tamen Nilum fore illum torrentem
 totum ex aquis Niliacis constantem. Ad quæ ut
 solidè respondeam, in antecessum moneo,
 quod cum V. C. ex meis hypothësis argu-
 mentetur, mihi quoque, sine ullâ principii
 petitione fas sit, ut ex iisdem hypothësis
 respondeam, eumque minus rectè inde
 consequentiasnectere ostendam, deinde
 quod V. C. in toto hoc ratiocinio statum
 quæstionis mutet. Non enim inter nos
 quæstio fuit, utrum Nili aquæ, in exun-
 datione ejus possint perungere usque ad
 torrentem, qui terræ promissæ limitem
 constituit, quod ego tantum in gratiam
 eorum qui hîc de Nilo cogitant, & ut
 eorum sententiæ aliquam probabilitatis
 speciem conciliarem, tantoque facilius
 illam cum meâ componerem, adstruere
 quæsi, sed utrum ipse ordinarius Nili al-
 veus, & sigillatim ostium Pelusiæ in sa-
 cris torrens Egypti appelletur. Hoc au-
 tem 1. licet prius pro vero supponatur,
 falsissimum manet, summoque jure ad-
 hac

huc assero, illud Nili ostium nimis longè remotum esse, & necessario alium torrentem debuisse terminum constituere, quia illud Nili ostium ad duorum dierum & 10 circiter horarum distantiam à finibus terræ promissæ & ab Israëlitis occupatæ, quos ego circa Rhinocoruram indicavi, abest. 2. ad alterum quod spectat, in eo sanè evidentissimæ veritati obloquitur, cùm nihil hîc ipse assumerim, multò minus ullâ sagacitate, sed testimonio Veterum æque ac recentiorum scriptorum usus sim. Adduxi eum in finem non solum verba Abulfedæ, ut docerem, ostium Nili orientale, tempore exundationis, regiones versus illam plagam, de quâ hîc quaritur, inundare, sed & imprimis ad illa verba Herodoti provocavi, quibus disertè docet, *Nilum quando exæstuat, non modo Delta, inundare, sed & ad utrumque latus, tam partem Libyæ, quàm Arabiæ, idque ad duorum dierum iter, & nonnunquam etiam amplius, i. e. à latere Arabiæ, usque ad Ostracinen, imò Rhinocoruram, ut visum §. XXI. Attuli insuper verba HIERONYMI, ad Amos. VI. ubi testatur intra Rhinocoruram & Pelusium, rivum Nili, sive torrentem de eremo venientem, mare ingredi, in quibus verbis, si cum CELARIO epanorthosin admittere nolis, ut ipse V. C. abnuit, nullus certe opportunus*
T. III. P. II. E E fen-

fensus illis dari potest, nisi statuatur, per
 eundem torrentem, quoque Nili aquas
 effluere. Cùm autem id in ordinario Ni-
 li cursu non fiat, quoniam is bidui itinere
 & 10 horis inde abest, quemadmodum et-
 iam nullus sive Vett. sive recentiorum il-
 lic ordinarium Nili alveum agnoscit, nil
 superest, quàm ut verba de alveo, per quem
 æstuantis Nili aqua se exonerare consuevit,
 accipiantur; inprimis quia HERODOTVS
 tam clarè docuit, hanc eò usque pertin-
 gere. His junxi memorabile testimoni-
 um BROCARDI, de quo com. praece-
 dente, quòdque ob easdem rationes, non
 nisi de iisdem æstuantis Nili undis, accipi
 potest. 3. ad ultimum, iterum opus non
 est ut respondeam, cùm res ipsa loqua-
 tur. Quibus enim fidiculis quæso quis
 ex meis verbis, *quòd illic loci torrens sit,*
aquâ pluviâ aut nivali ortus, sed per cuius
alveum simul aliquando exæstuantis Nili un-
de, propè urbem Rhinocoruram, se in mare exo-
nerent, extorquebit, sic tamen Nilum fore
illum torrentem, TOTVM ut V. C. loqui-
tur, EX AQVIS NILIACIS CONSTAN-
TEM? Cùm si torrens sit, suas vehens
 aquas, utique non TOTVS AQVIS NI-
 LIACIS CONSTET, imò si peculiaris
 torrens, qui exæstuantis Nili undas tan-
 tum, quando tam latè progrediuntur,
 recipiat, *profectò non magis Nilus sit ille tor-*
rens,

rens, quàm Rhodanus est Araris, licet, ut com. X. visum, eum undis suis permixtum, in mare deferat. Quod reliquum est, mihi hac in re nec feritur nec meretur, neque meæ sententiæ inde quicquam accedit aut decedit, cum, sive æstuantis Nili undæ per torrentem hunc effluent, sive non, is tamen quondam propè *Rhinocoruram*, & nunc propè urbem *Arisch* labi, imò & terminus terræ à Deo promissæ, & à Judæis occupatæ, esse queat.

XXXVI.

§. XLII. V. C. se non sine magnâ animi voluptate vidisse ait, quòd *rerum orientalium peritissimus D. SCHAW* (rectiùs SHAW) in Itinerario sententiæ suæ accesserit, licet *RICHARDVS POCOCKIVS*, anglicus itidem doctissimus, nuperrimè in *Ægyptiaco Itinerario ad fluvium apud Rhinocoruram recurrerit*, sed quem idoneâ ratione destitutum, quasi ex tripode, pronunciat. Verùm uti nescio cur *adm. Rev. SHAW* magis V. C. sententiæ accessisse dicendus sit, quàm omnium illorum, qui eandem ante ipsum foverunt, cum non videam, eum vel unico verbulo ejus meminisse, aut aliud quod ab eo argumentum mutuatum esse, imò nec sciam, an ejus dissertationem

EE 2 pour la lege-

legerit, ita ego sanè non minore existimatione, optimi Viri, licet diversum à me sentientis, Doctrinam, atque merita in Ecclesiam, & rempublicam litterariam, prosequor, amicitiam autem, quā me dignatus est, exosculor, at nihilominus scio eundem, pro insigni animi moderatione, minime ægrè laturum, quemadmodum jam ex gratisimis litteris expertus sum, quod ego in hoc argumento ab ipso modestè dissentiam. Non magis autem ex consensu illo causa V. C. triumphabit, quàm mea, quia *adm. Rev. PO-COCKIVS*, licet mei tum temporis, ut ego ipsius, planè ignarus, eandem mecum egerit. Quid enim notius est, quàm quòd in bellis litterariis æquè ac cruentis, utrinque magnis patronis ducibusque pugnetur?

Mulciber ad Trojam, pro Trojâ stabat Achilles.

Quid igitur mirum est, aut quid alterutri causæ proderit aut nocebit, quòd utraque non ita pridem ex duobus dignitate, munere, eruditione, rerum orientis cognitione atque experienciâ paribus in Angliâ Viris, unum Patronum nacta sit? Ad ea quæ V. C. sententiæ *eruditiss. PO-COCKII* objicit, sc. quòd ad mappas (V. C. ait *chartas*) orarum maritimarum provocet, ut & quòd in illâ regione alii quoque rivuli dentur, ad hæc abund-

abundè jam à nobis comm. XXIX. responsum est. Quod autem addit, *pro eo non facere locum Jos. XV. 47. quia probandum ipsi incumbat, Gazæ vetustissimam ditionem productam non fuisse, nec produci potuisse, usque ad Nili brachium Pelusiacum*, in eo pro more suo agit, ut ditiones urbium aut imperiorum ad sententiæ suæ fulcimentum, pro lubitu absque omni antiquorum scriptorum fide, ad trium, quatuor, imò ut hîc, quinque dierum iter extendat aut coarctet, & ab illis, qui id absque idoneo testimonio sibi persuaderi non patiuntur, contrarii probationem, quæ aliàs adfirmanti incumbit, novo plane instituto, exigat. Ceterum ego hîc, duo, longè majori animi voluptate, quàm quâ V. C. consensum *Doctissimi SHAW*, vidit, si liceret, cernerem. Primò, ut is eadem animi moderatione me oppugnasset, quâ Vir ille eruditissimus erga adversarium suum in *Supplemento Itinerarii sui*, in quo motis ab hoc difficultatibus respondere annitur, quodque ut insigne ejus in me favoris pignus, gratissimâ mente servo, usus est. Deinde, ut uterque Vir Doctus omnem operam impendat, quo de *locorum*, quorum in hac lite mentio occurrit, verâ *longitudine atque latitudine, conditione*, hodiernis æquè ac antiquis *nominibus*, tum verò

inprimis de *torrente* illo propè urbem *Arisch*,
 ejus ab eadem *distantiâ*, *magnitudine*, *ori-*
gine, *appellatione*, de *Nili* in illum *exonera-*
tione, tempore anni quo ille tam *aquâ* im-
 pleri, quàm *exsiccari*, hic autem eò *per-*
tingere solet, & *cursu* ejus, denique, de
Wadal-Ar, cujus BREITENBACHIVS me-
 minit, & reliquis huc facientibus, cer-
 tiùs erudiamur. Quam in rem, uti illis
 maximè opportuna occasio, tum ob cre-
 brum Anglorum in Ægyptum commerci-
 um, tum quia uterque illic diu hæsit, sup-
 petit, ita nullus dubito, quin tota lis hac
 ratione sic decidi queat, ut nemini ullum
 amplius dubium remaneat. Mihi sanè pe-
 rinde erit, quocunque res cadat, & si
 sententia, quam V. C. tuitus est, triumphabit,
 quod tamen vix ac ne vix quidem
 fieri posse credo, primum me fore polli-
 ceor, qui in eam pedibus eat, cùm, ut
 sanctè testari possum, non pro vanâ glo-
 riolâ, sed rei veritate unice certaverim.

XXXVII.

Uti sæpius V. C. meis verbis, ut ea in-
 vidiosa redderet, aliquid demendo,
 aut addendo, aut extra nexum ea alle-
 gando, alium sensum conciliare annisus
 fuit; tum verò etiam, quæ ad nostram
 litem nihil faciebant, carpere aut minùs
 neces-

necessaria pronunciare non dubitavit, haud aliter ac si ego ab ipso leges accipere deberem, quid scribere opus sit vel non, ita utriusque nova specimina §. XLIII. edit. Scribit illic: „*Id verò quod p. 31. observat,* „*non intelligo, Euphratem nunc propinquius,* „*ad Syriam & regionem Canaan accedere,* „*secundum recentiores tabulas & delineatio-* „*nem EBN EDRIS: tum verò de deline-* „*atione cursûs Euphratis ex hoc scriptore* „*à me factâ pronunciat, nos facile Edrisio* „*carere posse, præsertim nullâ observatione il-* „*lustrato & exposito, cum cursus hic accuratè* „*jam sit à STRABONE, DIODORO, PTOLE-* „*MÆO & BOCHARTO descriptus. Ad pri-* „*us enim quod attinet, voculam nunc de* „*suo planè inseruit, & nihilominus verba* „*illa, nunc propinquius, cet. non aliter ac si* „*mea essent, cursivis, ut ajunt, litteris* „*pingi curavit, cum tamen neque mea,* „*neque meis similia sint. Ego enim poti-* „*us monui, Euphratem longè propinquius ad* „*Syriam & regiones terræ Canaan vicinas ac-* „*cedere, quàm in quibusdam tabulis geogra-* „*phicis pingitur. Hoc autem si ipse non in-* „*telligat, culpâ id non accidit meâ. Si* „*enim Cluveri aliorumque tabulas, cum re-* „*centioribus longèque accuratioribus, con-* „*tulisset, & cum verbis Edrisii comparas-* „*set, mecum facile deprehendisset, in il-* „*lis, Euphratem ad unius pluriûmve gra-* „*duum*

duum distantiam, in longitudine æque ac latitudine ad Canaanem, Syriam, Arabiam, tam propè non accedere, quàm ex his constat. Atque hæc inter alia fuit ratio, cur ego ipsius EDRISII verba exhibuerim, inprimis, quia hîc liber omnium manibus non teritur. Quod autem sub finem hujus commatis monet, *ex illâ Euphratis oppositione, novo se argumento usum esse, ad docendum, per* נִלְוּם *NILVUM intelligi, qui sacris in Litteris Euphrati opponi soleat* §. XIII. *Dissertat. sue, hoc autem me præteruisse: ad id respondeo, 1. quòd vel hinc clarissimè pateat, me, ut sapius jam testatus sum, & adhuc dum sanctè testor, minimè in V. C. calammum strinxisse, aut ejus Dissertationem mihi refutandam sumfisse, neque eam ob causam illam quoque perlegisse, inprimis quia de argumentis contrariæ sententiæ, quæ alicujus momenti sunt, mihi satis constabat. 2. quòd hoc inprimis adeò infirmum sit, ut refutatione non indigeat. Provocat enim tantum ad Jes. XXVII. 12. & Jer. II. 18. Verum in priori loco illud vitium logicum iterum committit, cujus me tam innumerò arguit, cum illic opponatur Euphrates & torrens Egypti, quem ipse tantum hypothesi inserviens supponit Nilum significare, atque adeò si argumentum in formam redigere vellem, illud ita se*

se haberet: *Torrents Ægypti* (de quo scriptura in oppositione Euphratis loquitur) *est Nilus, quia Nilus sub nomine torrentis Ægypti, Euphrati opponitur.* Ubi vides B.L. clarissimè incertum per æquè incertum, aut id, quod ego negavi, per illud quod æquè negavi, imò quod verè idem est, probari. Ad alterum locum Jer. II. 18. jam respondi in Dissert. §. XIX. & propius supra com. XIV. Denique 3. inprimis exemplis docere deberet *Nilum, ut torrentem, opponi Euphrati, ut FLVVIO, imò ut FLVVIO MAGNO, quod si facere queat, certè fatebor illum aliquid non levis momenti præstitisse.*

XXXVIII.

Antequam autem Disquisit. huic finem imponam, breviter adhuc conferam præcipua momenta causæ meæ, cum incommodis sententiæ V. C. quò B.L. ea uno velut obtutu intueri, tantòque faciliùs de omni hac lite iudicium ferre queat. Non servabo hîc ordinem commatum, in quibus coactus fui V. C. sequi, sed potius illum, qui argumento & observationibus instituendis maxime opportunus est, tatis tantum Disquisit. hujus commatibus, ubi singula fusiùs excussa atque comprobata sunt. Scilicet, uti e-

go primo argumento ostendi in limitibus terræ à Deo promissæ, נַחַל מִצְרַיִם *torrentem Egypti*, non posse Nilum denotare, sed *torrentem prope Rhinocoruram*, quia nunquam Israelitæ regiones ad Nilum usque possederint, sed tantum *ad Rhinocoruram usque*, ita V. C. contrarium ostendere non potuit, atque adeò primum hoc argumentum immotum stat, comm. V. VI. VII. coll. XVIII. XIX. Alterum argumentum erat, quòd torrens hic appelletur, non solum *torrens Egypti*, sed & qui est *ante Egyptum*, quæ locutio in Nilum non quadret, sed in *torrentem prope Rhinocoruram*. Tertium, quòd NILVS ne quidem possit dici נַחַל *Nachal*, quia vox hæc *torrentem* tantum significet, neque adeò fluvio, nedum fluvio maximo, qualis Nilus est, competat. Ad me itaque quod attinet, in his servavi ubique veram & nativam vocum & phrasium significationem, dum נַחַל NACHAL mihi nihil aliud quàm *torrentem*, & phrasim נַחַל מִצְרַיִם *coram Egypto*, denotat, cùm V. C. contra hebrææ linguæ genium, ex torrente mox *fluvium perennem*, eumque etiam *maximum*, & inprimis Nilum ipsum facere, & locutionem illam de *antiori Egypti parte* explicare cogatur comm. VIII. - - - XII. Docui descriptiones *torrentis Egypti*, & *coram Egypto*, *torrentis deserti*, aut *desertum ipsum*, quod ejus loco non-

nonnunquam ponitur, *torrenti apud Rhinocoruram* & situi urbis hujus exacte convenire, nullo modo autem *Nilo*. Contra V. C. ostendere non potuit, unquam illud nomen, sive in sacris sive apud profanos criptores, ulli fluvio, inprimis majori, multò minùs *Nilo* dari XIV. XV. Quarto argumento mihi fuit, quòd *torrenti Ægypti* in sacris opponatur *Euphrates* ut *fluvius magnus*, cùm tamen *NILVS Euphrate* multò major sit. Ut hoc effugiat, non integrum *Nilum*, sed ejus tantum ostium *Pelusiacum*, intelligi voluit, verùm obstare docui, quòd & hoc nunquam *torrens*, aut *torrens Ægypti* appelletur: & V. C. aliàs phrasi hac totum *Nilum* intellexerit, imò ipsum *Nili* nomen inde derivarit, atque adeò hæc simul non stare possint. XV. Quintum argumentum erat, quòd, pro *torrente Ægypti*, aliàs ponitur *desertum*, scil. à latere *Canaanis* supputando, quod ut enervet V. C. contra ipsius rei indolem & constantem loquendi morem, initium ejus ad urbem *Pelusium*, ubi contrà finis ejus est, ponit. XVI. Sextum argumentum fuit, quòd scriptura in termini hujus descriptione nullâ voce aut phrasi, aliàs de *Nilo*, *Ægypto* aut rebus *Ægypti* adhiberi solitâ, sed talibus, quæ nunquam his alibi locorum dari solent, utatur. Ad quod respondet, hoc fieri, quia regio inde ab ostio *Pelusiaco* *Gazam* versus

fus, Ægyptus non appellaretur, sed ostendi ex ipso Hammonis, ad quod, ut indubium, provocat oraculo, & omnium Veterum æquè ac recentiorum fide, totam regionem à Pelusio ad Ostracinen, imò Rhinocoruram, & secundum nonnullos Raphiam usque, Ægypto subfuisse. XXV. *Septimum argumentum*, à consensu *Interpretum Alexandrinorum, Hieronymi*, ceterorum peti-
 titum, elevare sine ratione studuit, cum tamen illi loca hæc sæpius pertransientes, & Hieronymus in viciniâ degens, rem optimè scire, & potuerint, & necessariò debuerint, eorumque auctoritas longè major quàm recentiorum quorundam Rabbin. qui pluribus seculis ferriùs vixerunt. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. Idem torrentem Rhinocoruræ contra antiquissimorum æquè ac recentiorum scriptorum fidem absque omni ratione sufficiente negat. XXX. Cùm autem ego ostendissem in loco ubi quondam Rhinocorura erat, aut ejus confiniis nunc urbem Arisch esse, id non solum contra omnium Geographorum & Periegetarum testimonium & ipsam convenientiam distantiarum utriusque urbis a locis vicinis inficiatur, sed & illam absque omni fundamento in deserto Pharan, imò & simul Laris, quæ tamen eadem est, prope Pelusium collocat. In his omnibus V. C.

ut causæ suæ colorem quærat, introducit
coactas, contra linguæ genium, *deriva-*
tiones, ut Nili à Nachal, Schur à Sichor,
 Gerra à Faris & Laris. XI. XIX. XXXIV.
confundit res diversissimas, torrentem cum
 fluvio, deserto, & urbe XII. XIII. XIX.
 XXXIV. Tradit novas omnibûsque scri-
 ptoribus inauditas denominationes, Deserti
 Niliaci, Ægypti anterioris, torrentis Ægy-
 pti & deserti de brachio Nili Pelusiaco
 XIX. XXV. Statuit commune dominium
 deserti inter Ægyptum & Palæstinam,
 aut erectionem seminarii hominum scelestorum
 in alienâ regione, idque contra Ve-
 terum scriptorum fidem. XXIV. Utitur
 argumentis sibi ipsi planè contrariis, XVIII.
 XXI. aut ad rem planè non facientibus, ni-
 hilque probantibus. XXXII. Extendit & co-
 arctat limites regionum pro lubitu & abs-
 que omni auctoritate, & loca ponit, ubi
 nunquam fuerunt. XXXIV. aliquoties &
 XXXVI. Mihi tribuit de quibus nunquam
 cogitavi, meaque verba in alium planè
 sensum detorquet, atque inde deducit, quod
 ex illis minimè sequitur III. XI. XVII.
 XXIV. XXVII. XXXII. XXXIII. XXXV.
 XXXVII. Verbis non minùs scriptorum Sa-
 crorum ac Profanorum alium planè sensum
 dat, quàm fundunt XVI. XVIII. XXII.
 XXIV. & XXXIV. aliquoties. Parachro-
 nis-

nismas trecentorum & amplius annorum committit. XXII. In hypothesibus gratis assumtis, loco probationis, quæ adfirmanti incumbit, contrarii probationem à parte adversâ, novâ planè methodo, exigit. XXXII. XXXVI. Sibi met ipsi non constat, sed sæpe obloquitur, imò in me reprehendit, quæ ipse, tribus annis ante, plus semel, secundis curis, iisdem verbis tradidit. VI. XII. XV. XXVII. XXXV. Sæpius adhuc idem per idem, incertum per æquè incertum, aut falsum per æquè falsum, (sit venia verbo, quia mollius vocabulum, quo rem ipsam tam breviter innuam, non invenio) probat. Sicque illius peccati logici, cujus me inmerentem plus semel infimulavit, semet ipsum reum facit. VIII. XXII. XXXVII. Plura alia facili negotio addere possem, ut, quòd imprimis ad scriptores suæ sententiæ faventes, velut totidem oracula provocat, alios omnes, plerumque absque omni ratione, explodit. XXVIII. XXXIII. XXXVI. Verùm hæc si quid video, sufficere, hac quidem vice, poterunt, ad ostendendum, quòd argumenta mea adhuc immota persistent, neque eorum ullum, his quæ V. C. opposuit, labefactatum sit: contra autem sententia V. C. non solum, sed & motæ difficultates, tam nullo plane

nè fundamento nitantur, tàmque gravi-
bus incommodis laborent, ut apud o-
mnes, qui rem sobriè & absque præ-
judiciis expendunt, in censum ve-
nire amplius, neque possint, neque
debeant. Interim uti ipse tamen in
propriâ causâ arbiter sedere nolo, ita,
tuo Ben. Lector judicio, rem omnem ul-
trò submitto. Quod reliquum est, ni-
hil mihi accidet gratius, quàm si mole-
sto hoc bello sic defunctum esse liceat,
quòd si autem alia V. C. sedeat senten-
tia, maximo opere illum rogatum volo,
ut absque omni *πικρία* atque exacerbatione,
rem ipsam modestè agere velit. Sic certè
actu experietur, quòd nemo me ad *ἀλη-
θεύειν ἐν ἀγάπῃ* promptior sit, imò quòd, *σι,*
quisquam sit, qui placere se studeat bonis
quàm plurimis, & minimè multos ledere, in
his ego verè nomen profitear meum.

Emendanda.

p. 398. lin. 13. leg. Lemmerano. p. 405.
lin. 15. 16 & 26. pro *לפני* leg. *על פני*
p. 408. lin. penult. pro insufficientiam
l. infirmitatem p. 460. lin. 9. pro
Thin leg. *Sin* vel *Thin*.

Af 2546

ULB Halle
006 360 394

3

KB 18

m. c.

SYMBOLÆ LITERARIÆ

AD
INCREMENTUM
SCIENTIARUM OMNE GENUS

A
VARIIS AMICE COLLATÆ.

TOMI TERTII

PARS II.

BREMÆ

Sumptibus GERH. WILH. RUMPH.

Anno MDCCXLVII.